

ALEKSANDER VIDEČNIK

PODOBE
IZ PRETEKLOSTI MOZIRJA

MOZIRJE 1985

Izdala in založila Občinska kulturna skupnost Mozirje, zanjo Peter Širko.
—Tiskala tiskarna Bizjak, Titovo Velenje, naklada 3000 izvodov. — Po mnenju
Komiteja za informacije SRS je oproščeno prometnega davka. — Slikovno
gradivo je iz arhiva Kulturne skupnosti Mozirje.

Preteklost Mozirja je doslej obširno na enem mestu opisal le Žiga Laykauf v Kroniki trga Mozirje, ki je izhajala v nadaljevanjih leta 1926 v celjskem časopisu Nova doba.

Srečno naključje je bilo, da je v Mozirju župnikoval znani slovenski zgodovinar Ignac Orožen. Njemu se imamo zahvaliti za bogato župnijsko kroniko in številne raziskave preteklosti doline. Vsa ta dela so bogat vir današnjemu raziskovalcu. Bila pa so tudi Žigi Laykaufu in Franu Hriberniku, naprednemu šolniku in publicistu.

Trško kroniko je leta 1903 pričel pisati prizadevni šolski upravitelj Fran Praprotnik, ki si je ohranil spomin z bogatim delom za napredek sadjarstva. Pozneje je deloval na mozirski šoli učitelj Franjo Vajd, ki je velik del svojega časa posvetil raziskavam zgodovine. Trški kronisti so bili torej Fran Praprotnik, Fran Hribernik, Franjo Vajd in Franc Hriberšek. Sedaj opravlja to zahtevno delo Vlado Miklavc.

Če je bil glavni vir vsem navedenim raziskovalcem Ignac Orožen, lahko ugotovimo, da je bogato gradivo zapustil tudi Fran Hribernik in da je predvsem narodopisne zapise pisal Jože Lekše, učitelj, rojen v Mozirju.

Ko je pisal Žiga Laykauf svojo kroniko trga, so bili na voljo še bogati arhivi trške občine; te je namreč urejal skupaj s Franjem Vajdom. Danes je seveda razpoložljivih virov v kraju zelo malo, saj so okupatorjevi strokovnjaki odnesli ali odpeljali vse občinske arhive leta 1943 v Gradec in še kam.

Vrzel v poznavanju krajeвне preteklosti naj bi vsaj delno zapolnil pričujoči zapis, ki je bil napisan ljubiteljsko v želji, da bi prav mladi ljudje dobili odgovore na številna vprašanja preteklosti kraja, v katerem živijo, saj nas preteklost uči bodočnosti!

Zahvalil bi se arhivom v Celju, Ljubljani in Mariboru za razumevanje pri iskanju virov. Zahvaljujem se prof. Janku Orožnu za dobrohotno pomoč. Posebej gre zahvala prof. Božu Otorepcu (Zgodovinski inštitut Milko Kos pri ZRC SAZU v Ljubljani) za nasvete in pomoč. Tudi krajani Mozirja so z raznim gradivom obogatili vsebino. Dalje so pokazali razumevanje za moje delo pri Občinski raziskovalni skupnosti Mozirje in Krajevni skupnosti Mozirje. Veliko hvaležnost pa sem dolžan Občinski kulturni skupnosti, ki je omogočila izid tega zapisa. Posebna hvala recenzentu za poglavje o NOB dr. Milanu Ževartu, dr. Helmutu Braeuerju z Univerze Karla Marxa v Leipzigu in lektorju Petru Weissu.

Aleksander Videčnik

Mozirje, oktobra 1985

*To delo posvečam
akademiku dr. Jožetu Goričarju,
prijatelju in Mozirjanu*

MOZIRJE IN OKOLICA

Fran Praprotnik je v mozirski kroniki opisal med drugim tudi zemljepisni položaj Mozirja. Iz vsebine njegovega zapisa povzemamo glavne misli.

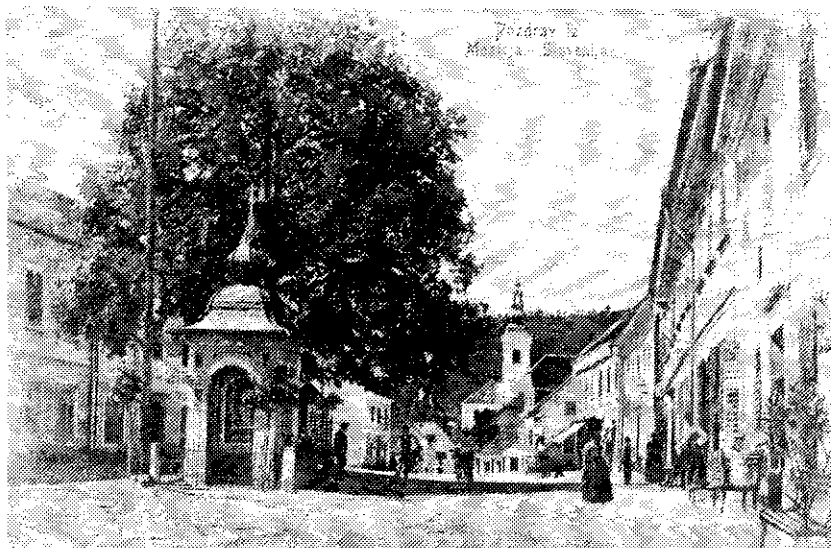
Mozirje sega od Celin do Soteske na levem in desnem bregu Savinje. Proti jugu poteka meja nekdanje (združene) občine med mozirskimi in braslovškimi Dobrovljami, na zahodu meji Križnik, na severu poteka meja na vrhu Golčke planine (Golte), proti severovzhodu in vzhodu pa meji na naselje Florjan, na Skorno in na Slatine.

Takratna občina je zajemala torej v glavnem območje sedanje krajevne skupnosti, le proti šoštanjski strani so sedaj spremembe razmejčitve. Gre torej za hribovito ozemlje, katerega najvišji del so Golte. Med tem hribovitim svetom je nekaj bolj ali manj obsežnih dolin. Največja med njimi je mozirska, od Celin do Soteske, dolga kake 3 kilometre, na najširšem mestu pa je široka do 2 kilometra. Manjše dolinice so ob pritokih Savinje, in sicer ob Trnavi, Mozirnici, Škrubovem potoku, Ljubiji itd. Precej prostrana je tudi dolina ob vznožju Radegunde (Trnavče in Žekovec). Sam trg Mozirje je bil prvotno poseljen na višje ležečem zemljišču, in to zaradi zamočvirjenega predela v ravnini ob Savinji, sicer pa je bil tudi predel desno od ceste proti Celinam precej zamočvirjen. Tako je staro mozirsko jedro najti le okoli sedanjega trga.

Lego Mozirja opisuje Anton Melik takole: "Mozirje stoji v prijazni majhni kotlinici, ki se nahaja nekako na prehodu iz Gornje v Spodnjo Savinjsko dolino. Po svoji legi in površinskih značilnostih pripada še genetskemu področju Gornje Savinjske doline. V začetku in koncu mozirske kotlinice je dolina še posebej zožena; tu sta dve pravi soteski, kjer je Savinja zarezala svojo strugo v trdi triadni dolomit, očitno po epigenezi. Posebej spodnja soteska med zaselkom Soteska in krajem Letušem je slikovita, saj teče Savinja pretežno po živi skali. S težavo so tu naredili cesto, tako pa tudi v ožini med Mozirjem in Nazarjami." ¹

V tej mali kotlinici je nastal trg Mozirje. Zanj je bil pglavitni faktor prometna lega.

Mozirska okolica je krajinsko zelo razgibana in slikovita. To ji je od nekdaj dajalo določene možnosti za razvoj tujskega prometa in izletništva. Okoli ležeči vrhovi Boskovec (1690 m), Medvedjak (1566 m), Brezje (481 m),

Središče Mozirja, slikano pred prvo svetovno vojno.

Oljnik, Brčki vrh (376 m), Brecljnov vrh (481 m), Kolovratnikov vrh (468 m), Mozirska gora (568 m) in Ločka gora (654 m) obdajajo kraj z vseh strani.

Reka Savinja je s svojimi pritoki omogočila razvoj raznih obrti in je zaradi svoje čistosti nudila vrsto raznih možnosti prebivalcem ob njej. Seveda je sprva tekla skozi mozirsko dolino povsem neukročena in tako povzročala zamočvirjenost in omejevanje obdelovalnih površin v ravnini. Bila pa je pravi zaklad ribjega zaroda in zato za ribiče od blizu in daleč velika vaba.

V Savinjo se izliva več potokov; največji med njimi je Mozirnica. Izvira v Dolu-Suhi. Fran Praprotnik meni, da se je nekoč imenoval Močvirnica, saj je dejansko odvajal vodo iz številnih manjših močvirij. Potok je bil znan po bogatih nahajališčih potočnih rakov, ki pa jih je v drugi polovici prejšnjega stoletja uničila "račja kuga".

Trnava je drugi večji potok, ki teče skozi Mozirje. Izvira pod Belo pečjo in teče po veliki strmini v dolino, zato je izrazito hudourniški. Ob njem je bilo veliko raznih obrtnih pripravl, kot so mlini, žage in podobno.

Pritok Trnave je Trški potok (Šajspah); izvira v Kosovem lesu na Brezju in teče ob vznožju Oljnika. Staro izročilo pravi, da vsakdo, ki se je le enkrat umil v tem potoku, ne more nikoli več iz Mozirja.

Ljubija (Libija) izvira na zahodni strani pobočja Sv. Križa, kmalu ponikne in se pojavi na površini šele v izredno lepem izviru v soteski proti Žaloki. Ob potoku je bilo še do nedavna veliko mlinov in nekaj žag. Odkar so iz tega potoka odvzeli vodo za potrebe Titovega Velenja, se je njena gladina zmanjšala in so tako onemogočene razne vodne naprave.

Sèveda je okoli Mozirja še veliko manjših potokov, za katere niti niso znana stalna imena ali pa so manj pomembni. Večina jih v suši presahne.

Ker se je občina večkrat združila in spet razcepila, je dobro navesti naselja, ki so se vključevala v nekdanjo združeno občino Mozirje.

Trnavče so ob vznožju Radegunde in se razmeroma zgodaj omenjajo v zgodovinskih virih. To je izrazito kmečka vas.

Žekovec je komaj četrte ure od Trnavč oddaljena vasica z lepimi kmetijami in počitniškimi hišicami.

Globoko je majhen zaselek nad Sotesko in leži kakih 600 m nad morjem.

Brdo leži na poti proti Šmihelu in je tudi manjši zaselek. Od tod severovzhodno je Prečna. Krnice so majhen zaselek severovzhodno od Brezja, ali bolje: od cerkve na Brezju. Ime so dobile po "krnici", mali globeli, v kateri leži.

Ljubija (Libija) leži blizu izliva potoka Ljubija v Savinjo. Preseka je zaselek, oddaljen od Ljubije le kake četrte ure v smeri proti Letušu. Ržiše je na poti proti Lepi njivi na levem bregu Ljubije. Le malo naprej je majhen zaselek Završe. Kake pol ure od cerkve na Lepi njivi so Lokove. Loke pa so vas na desnem bregu Savinje.

To je bil kratek in bežen sprehod po okolici Mozirja. Da pa bi bilo bralcem jasno, kakšen obseg je imela občina Mozirje v časih, ko je bila združena, navajamo še katastrske občine, ki so sicer spadale pod občino Mozirje okoličica: Lepa njiva (1896 - 513 prebivalcev, 1971 - 463 prebivalcev), Ljubija (1896 - 361 prebivalcev, 1971 - 413 prebivalcev), Radegunda (1896 - 314 prebivalcev, 1971 - 261 prebivalcev), Šmihel (1896 - 287 prebivalcev, 1971 - 181 prebivalcev), Brezje (1896 - 287, 1971 - 284 prebivalcev), Loke (1896 - 177 prebivalcev, 1971 - 264 prebivalcev). Če primerjamo popis leta 1896 in 1971, se je število prebivalstva najbolj povečalo v samem Mozirju — od prvotnih 546 na 1151.

Površina nekdanje občine Mozirje je znašala 53,44 kvadratnih metrov, Mozirje samo pa leži na nadmorski višini 347 m.

Vse do vpada trtne uši in pojava raznih bolezni na vinski trti so se v neposredni okolici Mozirja razprostirali obsežni vinogradi. Kot odlično zemljišče se navaja Rožnik (Brezje), Kolovrat, vznožje Breceljnovega vrha in še kje. Ko je bilo jasno, da z necepljeno trto zaradi neodpornosti proti trtni uši ne bo več mogoče gojiti vinogradov, so poskušali leta 1899 s cepljenimi nasadi, kar so storili prvi Gornjesavinjska posojilnica, Fran Praprotnik in župnik Radovšek. Kmalu pa se je izkazalo, da zahteva cepljena trta drugačne podnebne razmere in tako se je vinogradništvo povsem opustilo. Zapisi navajajo, da je pred vpadom trtne uši tod uspevalo zelo dobro vino.

Še danes stoji na Brezjah vinski hram, predelan v stanovanjsko hišico. Tudi po Kolovratu so sledi podobnih zgradb. To so bile nekdanje vinske kleti, žal pa jih je več preurejenih v počitniške hišice. Omenjena hiša na Brezjah je zelo zanimiva lesena zgradba, ki nosi številko 51. Še danes ji rečejo domačini pri Hramovcu, sedanjí stanovalki Mariji Gregorc pa Hramovčeva Micka. Ljudje vedo, da je bila ta zgradba nekoč vinski hram, kar dokazuje tudi domače ime, o katerem je bil govor.

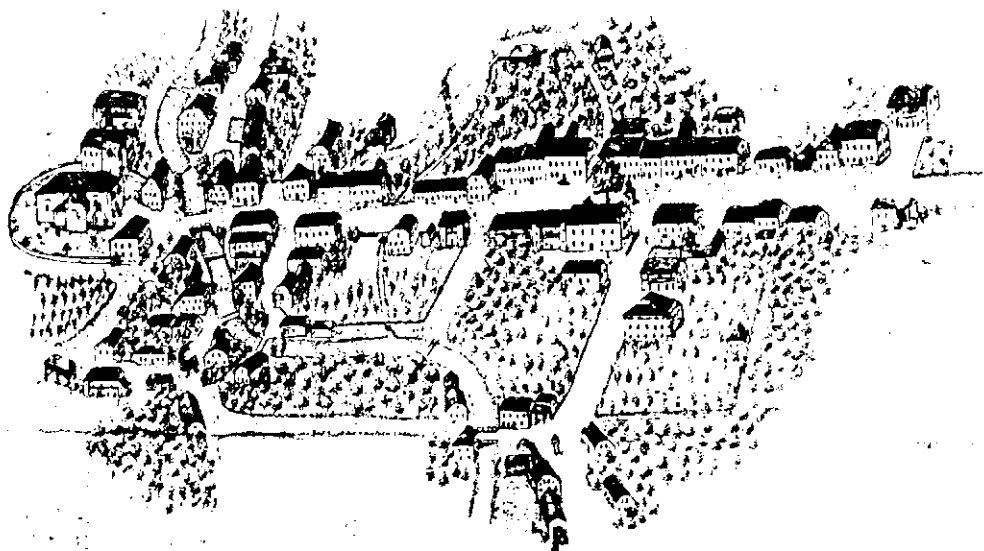
Fran Praprotnik je v trški kroniki ohranil tudi opis oblačil, ki so bila nekoč običajna v Mozirju in okolici. Največ so nosili bavhasto obleko, to je tako iz domačega sukna. Tudi ženska krila so bila iz domačega blaga. Seveda pa so z nastajanjem tekstilne industrije tovarniški izdelki izpodrivali domače, vsaj pri imenitnejših prebivalcih. Do leta 1870 so ženske ob nedeljah in praznikih

Nekdanji vinski hram. Pred njim sedita tkalec Irnek in Hramovčeva Micka.

nosile na glavi peče, bele rute s čipkami. Kožuhi (ovčji) so bili v zimskem času tako žensko kot moško oblačilo. Moški so nosili visoke čevlje s škornjicami, včasih pa tudi preko kolen. Veliko so nosili irhaste hlače. Ob svatbah so nosili svatje plašče, neveste pa do leta 1850 na glavi veliko, z zlatim trakom obrobljeno čepico. Druge ženske pa so nosile preko pasu srebrno ali zlato verižico. Možje so nosili telovnike z velikimi belimi, gosto našitimi gumbi.

Možje so, kot se da sklepati iz raznih virov, veliko nosili irhaste hlače. Tudi na bakrorezu s konca 18. oziroma začetka 19. stoletja se zelo dobro vidi, da so narisani možje oblečeni v hlače, ki so jih pod kolenom zavezovali. Po vsej verjetnosti gre za irhaste hlače. Laykauf omenja v svoji kroniki: "Nekdanjih irharjev že ni bilo več, redke še kak ovčji kožuh, nikjer pa sledu zlatih avb in velikih peč." Tudi ta pripomba potrjuje Praprotnikov oris oblačil ljudi z začetka 19. stoletja, hkrati pa poudarja irhasta moška oblačila, saj govori o irharjih, ki da jih ni več, torej so bili prej trgu verjetno iskani obrtniki.

Zanimiva upodobitev Mozirja iz leta 1828. Narisal jo je topniški častnik Matko, letoviščar, ki je bival pri Antonu Goričarju. Izvirnik je podaril mozirskemu arhivu dr. Jože Goričar.

MOZIRJE SKOZI ČAS

Mozirska okolica je pripadala v najstarejših časih pokrajini Norik (Noricum). V te kraje so Rimljani prišli okoli leta 33 pred našim štetjem. Že v najstarejšem času poznamo delitev dežel v grofije; mozirska je spadala v grofijo Posavinje.

V času, ko so Rimljani obvladovali to območje, so ob reki Savinji nastala rimska naselja. Tudi v Mozirju je bilo takšno. To potrjujejo izkopenine, ki jih je bilo največ prav v okolici Mozirja. Po domnevah nekaterih raziskovalcev Rimljani višje od Radmirja niso prebivali.

Zopet pa kaže dvomiti v to domnevo zaradi dejstva, da so skozi dolino imeli cestno povezavo iz celjskega okrožja vse do Kamnika. Ta cesta naj bi vodila prek Gomiskega, Braslovč, Letuša, Mozirja, Prihove, Spodnje Rečice, Šentjanža, Radmirja, Gornjega grada in Mekinja v Kamnik. Skoraj gotovo so tudi ob tej cesti, ki je bila sicer stranska, naseljevali vojaške posadke.²

Žiga Laykauf piše na več mestih svoje kronike o izkopeninah rimskega izvora. Tako so leta 1825 izkopali na pokopališču, ki je takrat bilo še okoli cerkve, rimski zlatnik "večje teže", ki da je izhajal iz dobe prvih rimskih cesarjev. Dalje navaja, da se je "tu v okolici" našel lonec z rimskimi kovanci iz približno istega obdobja. Vse najdeno so odnesli v zbirke deželnega muzeja v Gradec.

"Podoba je, da so najstarejši znaki naseljenosti v zvezi s prehodnostjo; kraji z imenom Gradišče in drugi na predzgodovinsko obljudenost kazoči sledovi se navajajo za okolico Mozirja, za Bočno ter za Radmirje. Tudi v srednjem veku se zdi, da so se zlasti razvijali kraji v Zadrecki dolini, kjer je vodil glavni prehod."³ "Da sega sled prisotnosti človeka v Gornji Savinjski dolini v paleolitik, dokazuje lovska postaja prazgodovinskega človeka v Potočki zijavki na južnem pobočju Olševe. Rimljani so po dosedanjem znanju prišli po dolini Savinje do Radmirja. V Zadrecko dolino niso segli. Največ njihovih sledov je v okolici Mozirja. Naši predniki so ustvarili med Rečico in Ljubnim večje naselitveno območje. (...) Najprej so poselili ravnine in doline, ki so jih pred njimi že skrčili Rimljani."⁴

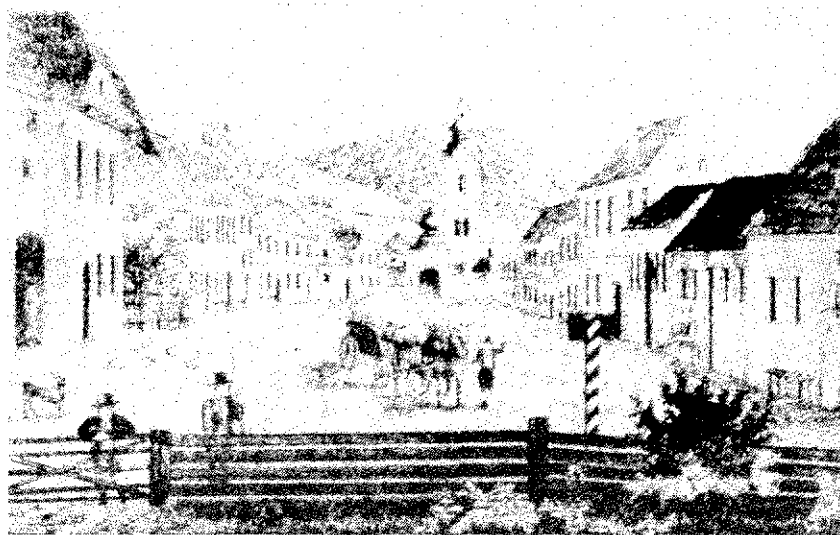
Ob splošnem preseljevanju narodov je pokrajina Norik prenehala obstajati. Karantanijo je Karel Veliki (788–819) po zasedbi vključil v nemško-rimsko cesarstvo. Za varovanje južnih meja v cesarstvu je ustanovil posebno mejno

grofijo ob Savinji in Savi. Najprej so jo imenovali grofija ob Savinji, nato Krajina in končno Slovenska krajina. Po raznih mejnih spremembah se je od leta 1341 imenovala Grofija celjska. Postala le last celjskih grofov, Ko je po smrti zadnjega Celjana Ulrika družina Celjskih izumrla (1456), so nastopile seveda tudi razne ozemeljske spremembe. Grofija se je spet preimenovala in iz nje je končno nastalo celjsko okrožje. Slednje se je ukinilo leta 1849.

Žiga Laykauf pa piše v svoji kroniki med drugim: "Trg (Mozirje), v latinskih listinah opidum, tj. utrjeni kraj, se je razprostiral, kakor že omenjeno, na treh gričih, ki so tudi v trški grb (1581) sprejeti.⁵ Od tod obstoji še danes Brezovnikov breg, dočim sta rotovski in Zvirov klanec odkopana." Da bi si lažje predstavljali opis navedenih bregov, naj povemo, da je Zvirov klanec danes cesta med Kompasom in hotelom Turist proti Tratam, medtem ko je rotovž stal na mestu, kjer je danes dom TVD Partizan, torej bi lahko bil klanec med sedanjim domom in Matjaževo, nekdanj Laykaufovo hišo. Skoraj gotovo je, da se je trg nekoč razprostiral le ob sedanjem jedru vzdolž ceste proti Nazarjam. Trate so bile nezazidane, pa tudi višje od cerkve ni bilo hiš.

IZVOR IMENA KRAJA

Nemški topografi (Zahn) so utemeljevali izvor imena Mozirje iz besede Moos (v pomenu 'mah', 'barje', 'močvirje'). Gre za zablodo, ker so pač izhajali (zanje razumljivo) s stališča, da je vse treba iskati v nemški preteklosti.

Upodobitev Mozirja iz začetka 19. stoletja.

Pri tem gre nedvomno tudi za pisne napake, ki so pač posledica tega, da so naša imena prvi zapisovali tujci in jih pisali približno.

Kraju so gotovo dali ime naši slovenski predniki. Že krajevni kronist Fran Praprotnik je zapisal v mozirski kroniki domnevo, da gre za slovenski koren iz besede močvirje. Tako je tudi menil domači zgodovinski raziskovalec Fran Hribernik. Oba sta ime utemeljevala z dejstvom, da je bila okolica Mozirja nekoč izredno močvirna. Laykauf navaja tudi utemeljitve v starih imenih posameznih predelov neposredne okolice trga kot Na Mlakah, Žabja Mlaka, Lave in podobno. Dejstvo je tudi, da je Savinja nekoč preplavljala velike ravnine pod trgom. Sicer pa povsod okoli naselja naletimo na močne izvore vode, tudi na nekaj višje ležečih zemljiščih.

Cigale ima v Nemško-slovenskem slovarju (1860) pri geslu Moor tudi pomen mozirje (poleg močvirje ipd.), kar je občno in ne lastno ime. Nemško ime kraja je vsekakor mlajše (po zapisih). Podobna imena se pojavljajo na Poljskem in v Rusiji, npr. poljska krajevna imena Mozurowo, Mozurow, Mozyrz, Mozyr in rusko Mozyr' (mesto ob reki Pripjat se v beloruščini imenuje tudi Mazyr in v ukrajinščini Mozir). V slovenščini so sorodna imena Možica, Muzge in Mozelje.

Povsem jasna pa je najnovejša etimološka razlaga univ. prof. dr. Franceta Bezlaja, ki ugotavlja izvor imena Mozirje iz občnega imena mozirje (v pomenu 'močvirje'), ki je v sorodu z mozga 'blato', mezina 'močvirje', mezga 'drevesni sok', mezeti 'cediti se', muzga. Tako je torej dovolj dokazan izvor imena kraja Mozirje.⁶

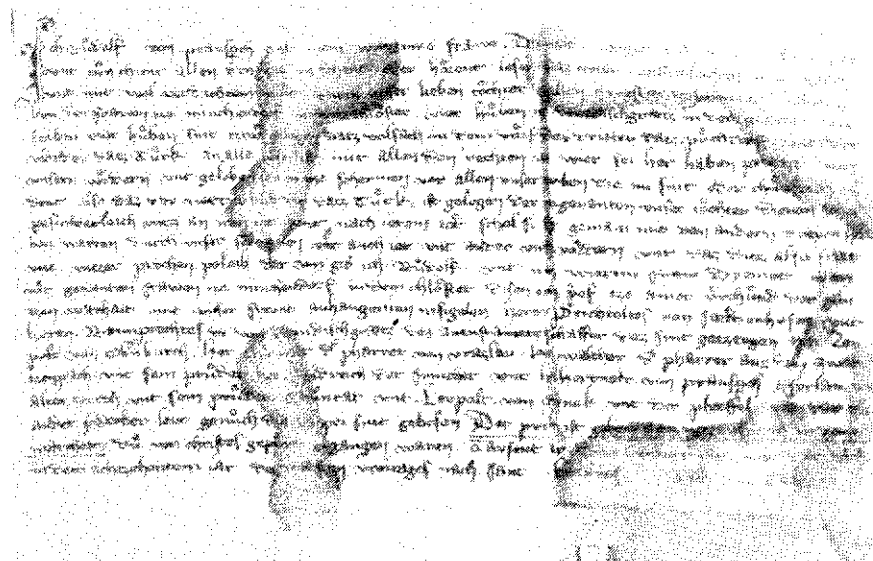
MOZIRJE IN PRASSBERG

Pisanje vseh vrst imen se je skozi čas dokaj spreminjalo. Največkrat je pačenje nastalo pri slovenskih imenih, ki so jih v raznih uradih zapisovali tujci. V našem predelu domovine so prevladovali med uradniki nemško govoreči oziroma misleči ljudje. Tudi pri pisanju imena našega kraja je torej kar dosti iniač.

V času stare Avstrije si raziskovalci, pretežno strokovnjaki iz Gradca, niso kaj prida prizadevali najti za naša imena utemeljenega izvora, iskali so celo možnosti dokazovanja nemškega korena.

V našem primeru, ko nas zanima izvor imena Mozirje, nam je na voljo ugotovitev raziskave zgodovinarja dr. Pavleta Blaznika, ki navaja primere iz 50 različnih obdobji od leta 1146 dalje. Seveda so v tem času zapisana imena kraja dokaj različna. Vsekakor je potrjen najstarejši pisni vir o imenu "Mosir" že v letu 1146, medtem ko se piše o imenu „Prossberch" leta 1231. V listini

z dne 18. decembra 1241 se navaja „provincia Moziri“, kar pomeni, da se je to ime uporabljalo tudi za širše območje.

Listina iz leta 1318, v kateri je omenjeno Mozirje prvič kot trg. V datumu je zapisano: "Listina je izdana v Mozirju trgu" (Der Prif ist geben datz Prausperch in dem Marchet). Listino hrani Arhiv SR Slovenije v Ljubljani.

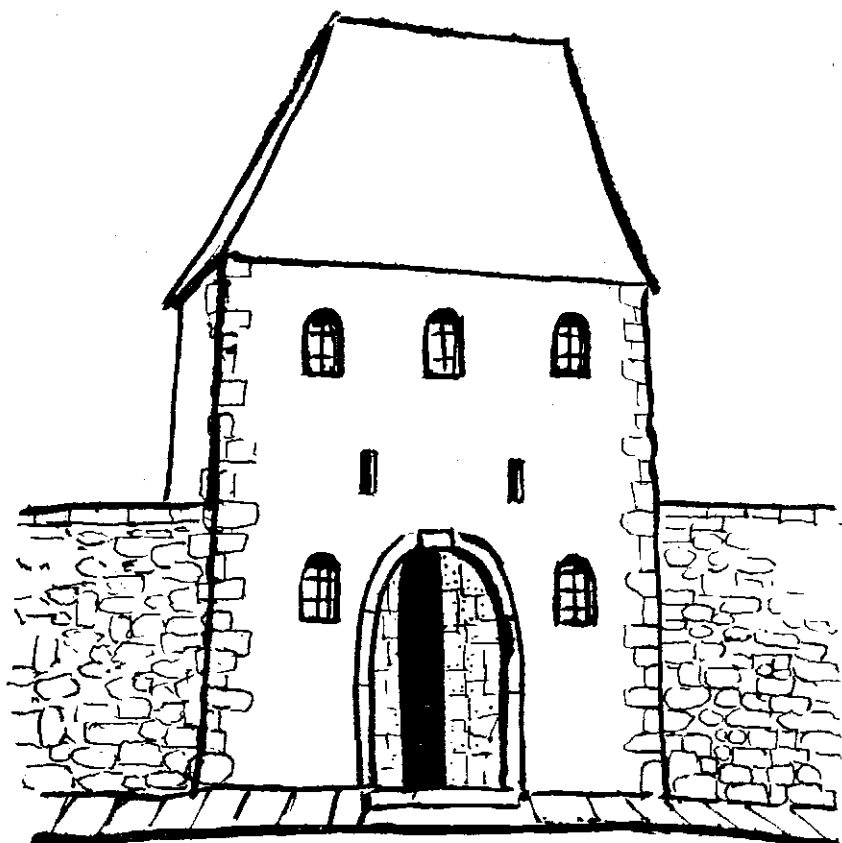
Prva doslej znana listina, ki omenja Mozirje, je darilno pismo oglejskega patriarha Pelegrina iz leta 1146, izdano v Tolminu; v njem se omenja kot priča tudi Pelegrinus de Mosiri.⁷ Izročilna listina Viljema Vovbrškega, spisana 18. decembra 1241 in izdana v Mozirju („apud Moziri“), navaja tudi podatek: "in provincia Moziri sive extra provinciam" (v provinci Mozirje ali izven nje)⁸. Kar dvakrat je v tej listini torej zapisano ime Moziri, torej Mozirje.

Ime "Prassberg" navaja po dosedanjih ugotovitvah najprej listina oglejskega patriarha Bertolda, zapisana 18. septembra 1231 na Rečici ob Savinji. Šlo je za sojenje dvema vlomilecema in o tem se je spisala listina z navedbo prič sojenja. Med temi najdemo tudi ime "Wlricus de Proussperch".⁹

Pokojni dr. Pavle Blaznik navaja torej v Gradivu za historično topografijo slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500 (rokopis

v Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa pri ZRC SAZU v Ljubljani) tudi pojave oblike imena Mozirje: 18. 12. 1241 "in provincia Moziri" ..., "apud Mozi-ri", 27. 7. 1291 pa "Ludowicus et Vlricus plebani de Probstperch". Okoli leta 1247 je omenjen "castrum de Prossperch". Domnevamo torej lahko, da je ime lastnika mozirskega gradu postalo kasneje nemško ime kraja Mozirje.

Ignac Orožen navaja, da je patriarh Gregor leta 1267 podelil mozirski grad Gebhardu "von Wrusberg". Govor je o gradu Wrusberg, ki da ga je Gebhard prejel v fevd.¹⁰ Nikjer pa ni znana listina, ki bi trditve Orožna (po njem je

Vhod v cerkveni prostor (tabor) je bil močno utrjen. Po zapisih topografa Schmutza je morala biti zgradba takšna, kot jo je sedaj narisal Lojze Zavolovšek. Da je bila mogočna, priča tudi zapis Ignaca Orožna, v katerem se navaja, da je leta 1601 žovneški gospod Adam Schrott v njej hranil vso pobrano desetino pridelkov. Pozneje je bila v njej kaplanija in šolska soba.

to zapisal tudi H. Prichegger)¹¹ potrdila. Znano je listina, s katero je Gebhard, sin pokojnega Gebharda "de Wocisperg" (po mnenju dr. Frana Kosa je Wocisperg morebiti Volče med Košano in Senožecem in nikakor Wrusberg – Mozirje) odstopil oglejskemu patriarhu 10 kmetij v Rakitniku pri Postojni. Dejstvo je, da je leta 1267¹² oglejski patriarh Gregor podelil sinu pokojnega Gebharda "de Voyesperch" tudi za brata Hencija v fevd grad – Castrum "Voyesperch" (F. Kos: Volče pri Košani). Očitno to ni mozirski grad.

Kazalo bi pojasniti še zmotno mnenje mnogih zapisovalcev mozirske preteklosti, ki so povzeli po Ignacu Orožnu domnevo, da naj bi mozirski grad stal na Korenovem hribu (vrhu). Ko so ti zgodovinarji proučevali Mozirje, še ni bilo ugotovljeno, od kod izvirajo ruševine na tem vrhu. Tako so prišli do zaključka, da naj bi tam stal mozirski grad. Že lega samega naselja Mozirje izključuje takšno možnost, saj je znano, da so gradovi stali v neposredni bližini naselij. Korenov hrib (vrh) pa je dokaj oddaljen od Mozirja. Tudi arheološke raziskave iz leta 1953 so dokazale, da je bilo tam utrjeno staroslovansko naselje in nikakor srednjeveški grad.¹³ Prebivalci Mozirja imenujejo danes Korenov hrib Štrulcjevo gradišče.

Žal manjka za čas pred 12. stoletjem zanesljivih virov, zato lahko dokaj zanesljivo ugotavljamo preteklost Mozirja le na temelju listin, ki so ohranjene. Mozirje samo in njegova okolica je premalo arheološko raziskano, da bi zgodovinarji lahko segli v davnino. Izkopanine so skope in torej bolj naključne.

Na kratko bi še orisali, kdo so bili lastniki tega predela. Prvotno, v 12. stoletju, je bila to oglejska posest. Potem so sledili do leta 1322 grofje Vovbrški, ki so verjetno dali Mozirju trške pravice. Ko so ti izumrli so jih nasledili Žovneški (od 1431 dalje grofje Celjski). Po smrti zadnjega Celjana Ulriha II. leta 1456 je posest prešla v roke Habsburžanov, Mozirje pa je bilo podrejeno graščini Žovnek.

Zelo obsežno o posestnih razmerjih je pisal Fran Hribernik.¹⁴

Opisali smo že pomen in izvor imena Mozirje. Zanimivo bo torej še spoznati inačico za nemški izvor imena Prassberg. V. R. Widimsky navaja, da se je kraj prvotno imenoval Presburg, slovensko (windisch) pa Mozirje, Moscirje, Mosirje. Nato pa piše nekako takole: Kraj je nastal pod Pribinom sredi 9. stoletja, na s koli ograjenem prostoru, na izteku bregov. Od tod tudi ime "Parez" (Wurzelstock = korenika) in "vrh" (Berg). Ime je sčasoma pridobilo nemški zven in nemško končnico. Ime Mozirje da se nanaša le na okolico in ne na sam kraj; okolica je namreč vlažna in močvirna.¹⁵ Njegovo tolmačenje je označil recenzent dr. Ernst von Hartmann-Franzenshuld kot zanimivo razčlenjevanje imena Prassberg, ki opraviči trditev, da je ime kraja na Štajerskem isto kot Pressburg (Bratislava) in Stockerau na Spodnjem Avstrijskem; ta imena pomenijo 's koli ograjen prostor'.¹⁶

Očitno je, da so si tuji zgodovinarji in znanstveniki po svoje tolmačili našo preteklost, pač tako, kot je pristajalo njihovim raznarodovalnim težnjam.

Nekdanja Lipoldova hiša na trgu. Tu so bile prve čitalniške ure, ki so jih pripravili celjski narodnjaki in člani Čitalnice. V njej sta bila rojena prvi slovenski geolog Vincenc Lipold in dr. Jože Goričar, akademik in začetnik slovenske sociologije. Tu je bil 1941 ustanovljen prvi odbor OF za Mozirje.

ŠOLSTVO

Prosvetljevanje ljudstva je v avstrijskem cesarstvu učinkovito pospešila cesarica Marija Terezija, ki je iz Nemčije povabila Ivana Felbingerja, da je za avstrijske razmere načrtoval šolstvo. Decembra 1774 je cesarica potrdila Splošni red za ljudske šole, ki je med drugim predvideval ustanovitev ljudskih šol v vseh trgih in mestih cesarstva. Po smrti Marije Terezije je njen sin Jožef II. nadaljeval prizadevanja za uvajanje osnovnega šolstva in izdal vrsto ukrepov, ki so uresničevali načela občega šolanja mladih.

V Mozirju je prišlo do ukaza, da se mora ustanoviti šola, za vladavine cesarja Jožefa II., in sicer leta 1783. Treba je takoj povedati, da je Mozirje že prej imelo župnijsko šolo, ki je delovala v nekdanji kaplaniji nad utrjenimi vrati v cerkveni tabor. Domnevamo lahko, da je takšno šolstvo v trgu obstajalo že kakih sto let pred uvedbo rednega šolstva. Zanesljivih virov za takšno trditev seveda ni. Omenjena šola je poskrbela za temeljna znanja – branje, pisanje in veronauk.¹⁷

V tistih časih je bilo v krajih, kot je bilo Mozirje, le malo tako omikanih ljudi, da bi bili kos učiteljskemu poklicu, zato je očitno, da so v letih 1783 do 1787 učili še duhovniki v kaplaniji, ker je prvi učitelj Franc Hofbauer iz Slovenj Gradca prevzel posle šole leta 1787. Bil je Slovenec in ni povsem upošteval zapovedi, da je treba v šolah učiti izključno v nemščini. To dokazuje tudi prvi učbenik, ki ga je napisal leta 1795.¹⁸ V njem namreč najdemo dvojezično vsebino, vzporedne slovenske in nemške izraze. Franc Hofbauer je moral, da bi se lahko preživiljal, delati še marsikaj drugega. Poleg učitelja je bil cerkovnik, orglar in pozneje tudi upravitelj posestva Brdce.¹⁹ To dokazuje, da je bil gmotni položaj učitelja vse prej kot rožnat. Kot cerkovnik in orglar je imel pravico do žitne bere, takrat še tudi v Šmihelu, Belih vodah in Nazarjah. Pozneje so bili učitelji še na slabšem, saj so jim ukinili pravico do bere, za redno plačo so šteli učnino, ki so jo starši plačevali za šolanje otrok. Ker pa je teh bilo malo, je ta dohodek učitelja zanemarljiv. Seveda so bili pomožni učitelji plačani še slabše.

Iz podatkov je razbrati, da je bila prva "šolska izba" v hiši učitelja Hofbauerja. Hiša še danes stoji nasproti Juriča in nosi številko 102. Šolska soba je bila v prvem nadstropju, prostora pa je bilo za kakih 20 do 30 učencev. Učitelj Hofbauer je dobil od krajevne šolske oblasti najemnino.

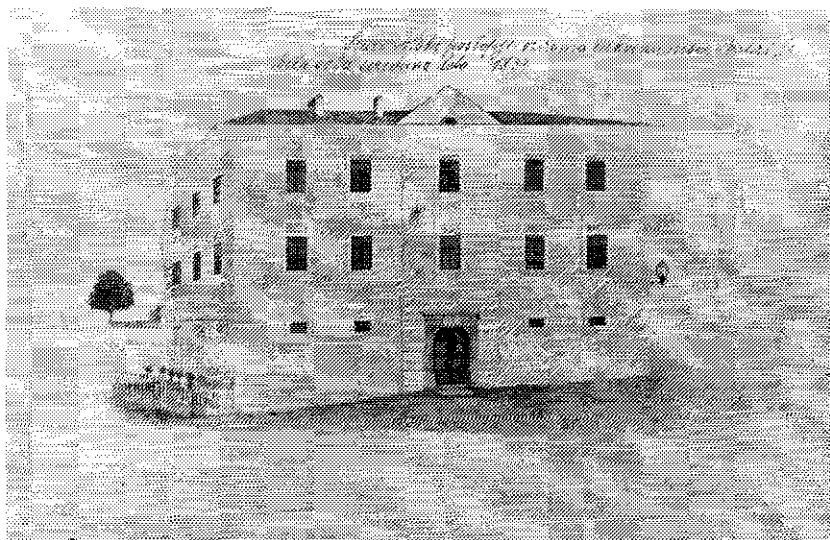
Razpoložljivi viri poudarjajo zelo slabo zanimanje za redno šolo. Za primer lahko povemo podatke o obisku leta 1839, ko je bilo rednih učencev 55,

novega šolskega poslopja. Leta 1833 so podrli nekdanjo Markatenderjevo kočo, ki je stala na mestu današnje stavbe, v kateri je slaščičarna, hkrati pa so porušili kaplanijo (utrjen vhod v cerkveni tabor) in tam postavili novo, dvonadstropno stavbo. Pri tem so mnogo pomagali prebivalci. V novozgrajeno hišo se je vselil kaplan in tudi šola je tam našla ustrežnejše prostore v stavbi brezplačno.²¹ Stavba sama je ostala vse do leta 1941 v cerkveni lasti.

ŠOLSKO OKROŽJE

Sprva šolskega okrožja niso točno določili. Veljala je svobodna odločitev staršev, ali so otroke šolali ali ne, Seveda se je na ta način krog šolarjev ožil na določene imovitejše kroge in predvsem tržane.

Šele leta 1837 so z ukazom odločili, da je treba šolske okoliše natančneje opredeliti. Vendar je pri tem veljalo načelo oddaljenosti od šole. Tako otroci, ki so imeli več kot pol ure hoda do šole, niso bili med šolskimi obvezniki. V Mozirju so v okoliš določili vse trške hiše od številke 1 do 82, na Brezju od številke 1 do 24, na Brdem od 36 do 39 in v Ljubiji od 1 do 31 ter od 58 do 60. Uvedli so šolske popise otrok in zadolžili upravitelje šol za strogo izvajanje šolske obveznosti tudi za ceno kazni tistim, ki otrok niso pošiljali v šolo, če so bili za to sposobni.

Risba nekdanje kaplanije, v kateri je delovala tudi šola.

Vse do leta 1872 so poznali poleg rednih tudi nedeljske šole. Ker je bila možnost izbire med eno in drugo, je bilo več otrok v nedeljski kot pa v vsakodnevni šoli. Tudi to kaže na pretežno kmečko zaledje, kjer so otroke uporabljali kot delovno silo.

Sčasoma so šolski okoliši opredelili ne glede na oddaljenost od šole. Tako je v sedanji krajevni skupnosti Mozirje bilo troje šolskih okolišev, namreč za šolo Mozirje, šolo Šmihel in pozneje za šolo Lepa njiva.

ŠOLSKE OBLASTI

Med vladavino cesarja Franca Jožefa I. (1848–1916) so predali vodstvo in nadzor nad šolstvom cerkvenim oblastem; tako je neposredni nadzor opravljal pristojni duhovnik. Kot okrožni šolski nadzornik je veljal dekan, ki je šolo obiskal enkrat letno. Seveda so imeli nekoliko vpliva na razvoj šolstva tudi državni organi, saj so razne predpise izdajali pri dvorni komisiji. Od leta 1864 so delovali šolsko-cerkveni pravilni odbori, ki so v celoti skrbeli za delovanje šole. Tu velja omeniti zanimivo nalogo šolskega "oglede". To so bili ljudje, ki so v kraju veljali za zelo ugledne, imeli pa so nalogo skrbeti za šolsko poslopje in — kot je zapisano v prvem delu šolske kronike — "da

Na sliki so učitelji (z leve): Antonija Janžovnik, Fran Hribernik, Fran Praprotnik in Lenka Goričar. Posneto pred šolskim poslopjem pred prvo svetovno vojno.

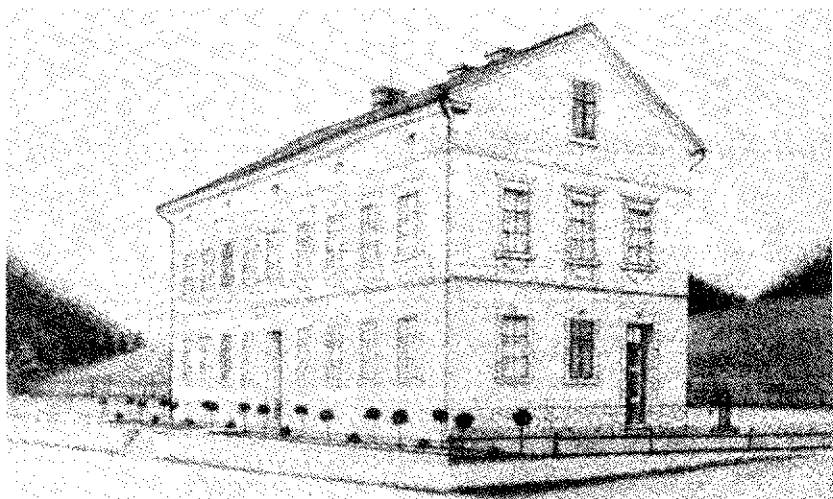
je po svoji moči v sporazumljenji z učiteljstvom pouk pospeševal". Prvi znani mozirski šolski "ogleda" je bil Vincenc Hofbauer (1839–1847).

Zakon iz leta 1868 je prinesel glede nadzora nad šolstvom velike spremembe.²² Nadzor nad šolami in njihovo vodstvo sta odslej pripadala državi. Imenovani so bili deželni, okrajni in krajevni šolski sveti. Slednji je deloval tudi v Mozirju. Za naše območje je bil okrajni šolski svet v Gornjem gradu. Mozirski krajevni šolski svet je prevzel posle od trške uprave 1. septembra 1870. Ta svet je imel 8 članov, od katerih jih je 5 volil občinski svet, enega okrajni šolski svet, v njem pa sta bila tudi župnik in upravitelj šole. Prvi predsednik šolskega krajevnega sveta je bil Anton Goričar. Nadzor pouka so opravljali deželni in okrajni šolski nadzorniki; slednji so prihajali vsaj enkrat letno na šolo in o svojih ugotovitvah napisali zapisnik. V gornjegrajskem predelu je bil nadzornik Kačun (1869–1873).

RAZVOJ MOZIRSKE ŠOLE²³

Na seji krajevnega šolskega sveta 14. julija 1872 so sklenili razširiti mozirsko šolo iz enorazrednice v dvorazrednico. To je potrdil tudi okrajni šolski svet. Novembra 1873 so pričeli s poukom v dveh razredih. Vendar se je kmalu pokazalo, da so za takšno razširitev šolski prostori pretesni. Najeli so sobo za 1. razred v hiši mozirskega zdravnika Laykaufa, ki je tudi postala pretesna, zato je takratni načelnik krajnega šolskega sveta Jože Lipold preuredil na svojem gospodarskem poslopju (Lipoldov marof) ustrezno šolsko sobo. Ta zgradba je stala pod sedanjim občinskim poslopjem in so jo v sedemdesetih letih tega stoletja porušili. Prvi razred šole se je leta 1889 preselil na Lipoldov marof. Namera krajevnega šolskega sveta, da se dvorazrednica takoj spremeni v štirirazrednico, ni našla podpore v okrajnem šolskem svetu in tudi ne v deželnem. Zaradi slabega šolskega obiska niso pristali niti na trirazrednico, saj je bilo šolskih otrok komaj za dva razreda, kot je ugotovil šolski nadzornik Režek. Tudi prostori niso ustrezali razširitvi. Krajevni šolski odbor se je zato trudil najti ustrezne dodatne prostore za šolski pouk. Ugotovili so, da se cerkveno šolsko poslopje ne da ustrezno preurediti oziroma povečati. Poleg tega je bila stavba last cerkve in ni bila na prostoru, ki bi ustrezal večji šoli. Zato so na krajevnem šolskem odboru leta 1873 sklenili postaviti novo šolsko poslopje. Denar pa naj bi dobili še od hranilnice v Gradcu. Deželni in okrajni šolski svet sta nenehno opozarjala na potrebo po večjih in ustrežnejših šolskih prostorih v Mozirju, zato je krajevni šolski svet iskal razne možnosti tudi v odkupu primerne stavbe v trgu. Bilo je nekaj ponudb, vendar med njimi ni bilo takšne, ki bi povsem ustrezala. Med tržani je v tekmi za dobro prodajo ponujenih stavb za šolo prišlo do zamere, ki jo je bilo občutiti še po dolgih letih. Ker v občini niso imeli dovolj denarja, je Jože Lipold predlagal, da bi občina vsako leto namenila v sklad za šolsko poslopje po 500 goldinarjev.

Tako se je denar nabiral od leta 1880 dalje. Da bi denar hitreje zbrali, so v dobro šolskega sklada prirejali razne prireditve, veselice in podobno. Pritiski za gradnjo nove šole so postajali z vseh strani močnejši, zato je leta 1893 krajevni šolski svet odkupil zemljišče Alojza Goričarja na mestu, kjer je danes blagovnica, za novo šolsko poslopje. To leto je Alojz Goričar postal tudi načelnik krajevnega šolskega sveta Mozirje. Maja 1893 so predložili v potrditev načrte za novo šolo okrajnemu šolskemu odboru, ki je odredil komisijski ogled kraja oziroma zemljišča. Kako pomemben se jim je zdel ta dogodek, je razvidno tudi iz prisotnosti okrajnega glavarja, ki je vodil komisijo. Zapisnik o pristanku na načrt in kraj gradnje so podpisali župan Franc Goričar, Anton Aškerc, Anton Goričar, Franc Praprotnik in ostali člani komisije. Morda drobna zanimivost: v zapisniku se je izrecno navedlo, da se v bližini šolskega poslopja "za večne čase prepoveduje gradnja kakšnega hleva ali svinjaka", ker bi kaj takega kvarilo ugled ustanove, kakršna je šola. Po daljšem premoru je končno prišlo do javnega razpisa gradbenih del šole v časopisih Domovina in Slovenski narod. Na mozirski občini so opravili dražbo oziroma prevzem del. Varščino za prevzem dela sta položila mozirski tržan Alojz Goričar in Franc Skaza iz Šmartnega pod Šalekom. Slednji je prevzel gradnjo za vsoto 14.850 goldinarjev. 5. maja 1895 se je končno pričelo z deli na gradbišču. Desetletne razprtije so bile tako končane, ne pa pozabljene! Jeseni leta 1896 je bilo šolsko poslopje gotovo in 20. novembra istega leta se je začel v novi šoli redni pouk. Seveda je bila ob tej priložnosti velika slovesnost, ki so se je udeležili poleg krajevnih veljakov visoki predstavniki dežele in poglavarstva.

Risba šolskega poslopja takoj po dograditvi. Sedaj stoji na tem mestu blagovnica.

Iz III razreda

Matko Janez
Rajster France
Stablenik Davorin
Grušnik Marika
Stvanžek Valent
Mešč Florjan

Laihanf Tomaž
Delac Marija
Lehterj Janež
Janežič France

V Mojirski šoli celkoma sta

P. Jamšek
učitelj avstrijski.

Mozirska šola je imela "zlati knjigo", v katero so vpisovali najboljše učence. Zanimiv je pričujoči vpis iz leta 1865, ki ga je v slovenskem jeziku napisal zavedni učitelj Franc Jamšek. To je prvi slovenski vpis v zlati knjigo, podpisal pa ga je Jamšek v cirilici, kar je bilo za tiste čase pravcato izzivanje oblasti.

V nadaljevanju se je šola širila ustrezno času in razmeram. Leta 1904 je postala štirirazrednica. Zaradi stalnega naraščanja števila učencev je bila leta 1929 ustanovljena k 3. razredu vzporednica, leta 1933 pa so tako vzporednico zagotovili tudi k 4. razredu. Zaradi potreb so leta 1937 obe vzporednici preuredili v nova temeljna razreda, hkrati pa so ustanovili vzporednico k 1. razredu. Tako so dejansko ugodili zakonu o ljudskih šolah iz leta 1929, ki je predvideval, da sestavljajo prvi štirje razredi (štiri šolska leta) osnovno šolo, preostala dva razreda pa višjo ljudsko šolo. Tako je torej imela mozirska šola ob zlomu stare Jugoslavije 4 temeljne razrede, eno vzporednico, višja ljudska šola pa dva razreda, skupaj torej 7 razredov (oddelkov).²⁴

Šolska kuhinja je delovala v letih 1912–1916, ko je hranila okoli 100 otrok. Vojni časi in huda stiska za hrano so vzrok, da je kuhinja prenehala delovati.

Šola je imela še do druge svetovne vojne svoj vzorčni vrt in tudi poseben sadovnjak, kjer so se učenci učili sadjarjenja.

Prostorska stiska je preprečila, da bi v šoli imeli svoj oder, za kar so se zavzemali mnogi učitelji.

Učne knjige so bile slovenske. Kot že rečeno, se je do leta 1845 poučevalo izključno v nemščini. Seveda so si prizadevali slovenski učitelji za pouk v materinščini že od samega začetka. Dokaz je v prvem učnem pripomočku, ki ga je napisal Franc Hofbauer že leta 1795.

Šolska kronika je zapisana v slovenskem jeziku in obsega za leta 1896–1941 dve knjigi. Prve vpise je opravil Franc Praprotnik, zadnje pa Drago Predan kot upravitelj mozirske šole ob prihodu okupatorja.

Šola je imela 1941 učiteljsko knjižnico z 911 knjigami in šolarsko s 746 knjigami.

Na mozirski šoli so pisali v letih 1831–1864 zlato knjigo z imeni posebno nadarjenih in marljivih učencev. V njej so vpisi najprej v nemščini, kaj kmalu pa jih najdemo v slovenščini, kar priča o narodni zavesti učiteljev.

Če bi govorili o zlati knjigi učiteljev mozirske šole, potem bi sodil na prvo mesto Franc Hofbauer, ki je s svojo prizadevnostjo dosegel, da je bila mozirska šola že leta 1807 uradno imenovana kot "zgleдна", kar je v tistih časih pomenilo veliko priznanje. Pozneje je omeniti kot izredno prizadevnega učitelja in gospodarskega zanesenjaka Frana Praprotnika, ki ima izredne zasluge za gradnjo drugega šolskega poslopja v Mozirju (na mestu, kjer stoji sedaj blagovnica). Tu je učil tudi Franc Jamšek (1864–1868). Seveda pa je v Mozirju učila vrsta narodno zavednih učiteljev, kar je veliko pripomoglo k temu, da sta se kraj in okolica ohranila narodno zavedna. Številni

učitelji so se namreč vsestransko trudili tudi v krajevnem društvenem življenju.

Med obema vojnama je v Mozirju delovala Obrtno-nadaljevalna šola za obrtniške vajence. Na njej so učili domači učitelji in je bila dvoletna, vendar ne vsakodnevna.

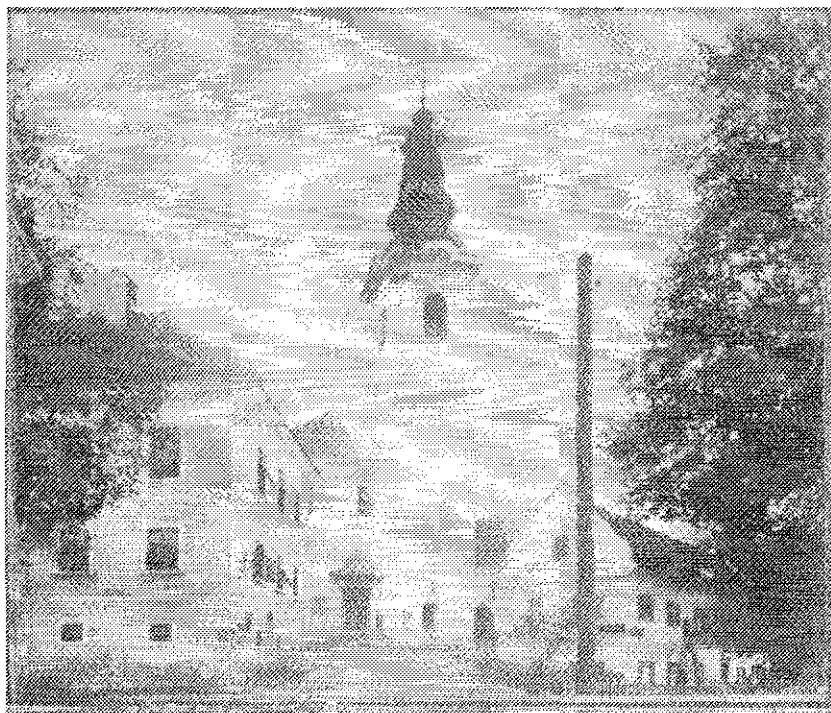
Ustni viri trdijo, da je proti koncu 18. stoletja delovala v Mozirju tudi čebelar-ska šola. Zaradi pomanjkanja zanesljivih virov naj ostane pri domnevi. Bilo pa bi mogoče, ker je v trgu in okolici mnogo ljudi čebelarilo. Med najvidnejšimi čebelarji tistega obdobja pa je bil prav mozirski rojak Janez Goličnik, ki je izdal v tisku prvi slovenski prevod Janševe čebelarske knjige.²⁵

V razredu mozirske ljudske šole leta 1916. V ozadju je učitelj Stanko Građižnik.

CERKVE V NEKDANJI MOZIRSKI OBČINI

Že leta 1241 se omenja kapela sv. Jurija v Mozirju.²⁶ V isti listini je omenjena kapela sv. Rupreta, ki je stala v Ljubiji približno tam, kjer je danes cerkev sv. Miklavža, le da je bila bolj proti Savinji, ki jo je spodjedla, in so jo zato porušili. Od leta 1861 pa je v Ljubiji cerkev sv. Miklavža, torej patrona splavarjev. Na Oljniku je bila kapelica sv. Štefana, ki pa so jo morali zaradi zemeljskih premikov porušiti. Na Brezju je cerkev Device Marije, prej pa je tu stala menda cerkev sv. Jošta. Tudi na Lepi njivi stoji dokaj skromna cerkvica Matere božje, ki so jo – kot piše v župnijski kroniki – obokali šele leta 1770; prej je imela lesen strop.²⁷

Slika je posneta pred prvo svetovno vojno. Na levi je videti nekdanjo kaplanijo in šolo, na desni pa je dobro vidna ubožna hiša, ki so jo med urejanjem struge Trnave porušili.

Nekoč je župnijska cerkev pripadala gornjegrajski prafari. V 16. stoletju so jo obdali z močnim utrdbenim zidom, ki je spredaj (proti sedanji trški cesti) imel močno utrjen vhod, nad katerim je bilo dovolj prostora za kaplanijo in prvo župnijsko šolo. Levo in desno od tabornega vhoda je bil tudi po en prostor. Tabor je gotovo služil kot obramba pred pogostimi turškimi vpadi v našo deželo.

Župnijska cerkev je posvečena sv. Juriju. Najprej se omenja kapela, pozneje pa so na njenem mestu zgradili gotško zgradbo, katere ladja je še danes ohranjena, seveda pa je bila sprva veliko nižja. Okoli leta 1500 so na severnem delu prizidali zvonik. Vizitatorjevo poročilo iz leta 1631 ugotavlja, da je cerkev zelo temna. Že pred letom 1651 so naredili poleg prižnice okno, da bi tako pridobili nekaj več svetlobe.

Velike prezidave pa so opravili leta 1754. Takrat so cerkev tudi obrnili: pred tem je bil namreč oltar tu, kjer je sedaj vhod. Notranjost pa so dvignili in obokali.²⁸ Za zvonik se ve, da so ga povišali prvič leta 1786, ko so ga pokrili s pločevino, in drugič leta 1886. Za sedanji zvonik lahko trdimo, da je izredno lep in mogočen, toliko bolj, ker je leta 1980 dobil bakreno streho.

Prezbiterij je leta 1888 poslikal Matija Bradaška iz Kranja, ladjin obok pa leta 1791 Tomaž Fantoni.

Oltar nosi letnico 1758 in je oblikovno zelo lep. Ima dve sliki v atiki, v nastavku pa mogočno sliko farnega patrona sv. Jurija, ki je delo Fortunata Berganta (iz leta 1763). Oltarja v kapelah sta iz leta 1890 in ju je izdelal domači rezbar Ivan Cesar, kipi pa so delo tirolskega kiparja Stuflesserja.

Tako je naslikal Fran Cesar gornji trg Mozirja med obema vojnoma. Prva hiša levo je bila občinska (rotovž), na mestu, kjer stoji danes dom TVD Partizana.

Priznica je lepo delo; bila je prenesena iz kapucinske cerkve v Ljubljani, izhaja pa s konca 17. stoletja.

Doslej je veljalo prepričanje, da so orgle delo celjskega mojstra Antona Scholza in da so bile narejene leta 1800. Temeljiti pregled glasbila pa je ovrgel to trditev. V sapnici so namreč našli etiketo, na kateri je podpisan Venceslav Marthal, zraven pa je navedena letnica 1804. Znano je, da je Marthal prevzel Scholzovo delavnico in se je leta 1805 z njegovo vdovo tudi poročil.²⁹

V postnem času namestijo v glavni oltar sliko sv. Križa, ki je delo Franca Gottwalda iz Gradca (1855).

Okoli cerkve je bilo do leta 1835 pokopališče. Še danes je nekaj zelo zanimivih nagrobnih kamnov vzidanih v cerkvenih stenah. Prav zanimiv je tisti levo od vhoda, ki je lep renesančni primerek in med drugim tudi z grbom škofa Tomaža Hrena, je pa iz leta 1622.

Kot vzrok preselitve pokopališča navajajo utesnjenost. To potrjuje tudi kostnica, ki je stala v južnem delu taborskega prostora. V njej so našli veliko količino človeških kosti, kar daje misliti, da so grobove prekopavali in iz zapuščenih shranjevali kosti v okroglem stolpu (kostnici). Domneva se, da je bila ta znatno starejša od taborskega zidu. Pokopališče so preselili na Oljnik in tam sezidali večjo kapelico, ki je bila leta 1837 predana svojemu namenu. Že leta 1862 so jo morali iz že navedenih razlogov povezati z železjem, vendar tudi to ni preprečilo uničevalnega delovanja zemeljskega plazu.

Pod farno cerkvijo je grobnica, ki je danes zazidana.³⁰ V njej so pokopavali trške imenitnike. Univerzitetni profesor Zuckerkandl iz Gradca je leta 1881 proučeval okostja v grobnici pokopanih: zanimalo so ga lobanje (kefalometrija). Pri tem delu ga je spremljal tukajšnji zdravnik Žiga Laykauf. Baje so bile takrat nekatere krste še dobro ohranjene in pogrnjene s preprogami. Znanstvenik je iz "žerhov" (domač izraz za grobnico) odnesel nekatere lobanje v Gradec, da bi jih lažje proučeval. Po njegovem odhodu so grobnico spet zazidali.

TRŠKO ŽIVLJENJE

TRŠKE SVOBOŠČINE

Kdaj je Mozirje dobilo trške pravice, ni znano. Domnevamo pa lahko, da so zaradi zemljepisne lege kraj kmalu povzdignili v trg oziroma mu dali pravice trgovanja. Žal tudi ne vemo tega, kdo je prvi podelil Mozirju trške pravice. V raznih zapisih lahko razberemo, da so trški privilegiji "prastara pravica" Mozirja. Vsekakor lahko z gotovostjo trdimo, da je Mozirje bil trg še pred letom 1318, ko se navaja kot "marchet Prausperch". Ta navedba je v listini z dne 5. maja 1318, s katero je Rudolf z ženo podaril samostanu v Mekinju štiri kmetije kot doto hčerki, ki je odšla v ta samostan. Listina, ki jo hranijo v Arhivu SR Slovenije, je bila izdana v trgu Mozirje v prisotnosti prič: opata Leopolda iz Gornjega grada, župnika Konrada iz Braslovč, župnika Valterja iz Črne, Hartnida iz Mozirja in Nikolaja iz Vrbovca.

Ko je leta 1580 velik požar do tal upepelil Mozirje, so zgorele vse listine, tako tudi trške. Vsaka sled v preteklost je bila torej zabrisana. Že 21. februarja 1581 je štajerski nadvojvoda Karl II. podelil oziroma obnovil stare trške pravice. To listino so s trškim arhivom odnesli leta 1943. Domnevamo lahko, da je bila izgubljena, ker je ni najti niti v deželni arhivu v Gradcu, kjer so sicer številne listine iz našega trga.

Zanimiv vir je prepis oziroma prevod listine, ki ga je objavil Žiga Laykauf leta 1926. Ker gre za pomembno vsebino, je najbolje, da ponatisnemo dobesedno ta prevod.³¹

"Mi Karel po božji milosti nadvojvoda v Avstriji, Burgundu, Brabantu, na Štajerskem, Kranjskem, v Luxemburgu, v Zgornji in Spodnji Šleziji, knez na Švabskem, mejni grof svete rimske države, v Burgau, v Zgornji in Spodnji Lužici, pokneženi grof Habsburški, na Tirolskem, v Pfierdu, Hienburgu in Gorici itd., deželni grof v Alzaciji, gospod v Slovenski marki, Pordenonu in Salinsu itd. priznamo in razglašamo s tem pismom javno:

Ker so naši zvesti sodniki, svetovalci in tržani mozirski ponižno prosili, in je bila od naših rajnih ljubih gospodov in prednikov, rimskih cesarjev in knezov avstrijskih, katerih se najhvaležnejše in blaženo spominjamo, trška svoboščina milostno podeljena in potrjena, te listine jim je požar uničil, da mi kot postavno vladajoči gospod in deželni knez na Štajerskem, Kranj-

skem in v Gorici njim in njenim potomcem zgoraj omenjene svoboščine zopet, ne samo ne obnovimo, ampak jim k prejšnjim še eden sejem v nedeljo po Velikem šmarnu in trški pečat milostno dovolimo in potrebno potrdimo. Kakor smo naklonjeni korist vseh naših podložnikov pospeševati, tako smo ponižno prošnjo Mozirjanov po dobrem prevdarku, nasvetu in znanju milostno sprejeli in jim svoje trške svoboščine milostno vrnemo in potrjujemo ter vsled tega tukaj javno razglāšamo:

Prvič. Naj imajo ponovljene taiste pravice, kakor prej in kakor naši drugi trgi, izvoljene sodnike pa naj vselej žovneškemu graščaku v potrdilo in pri-sego predstavijo.

Drugič. Ti sodniki naj dajatve in davke izterjajo in poberejo, potem pa žovneškemu gospodu izročijo.

Tretjič. Nimajo svojih malefikantov (hudodelcev) sami soditi, ampak smejo samo osebne spore reševati (die buergerliche Waendl zu rechtfertigen). Če bi pa kateri hudodelec pred trškim sodnikom krivdo priznal, dolžni in zavezani so taistega po preteku treh dni deželni sodnji v Žovnek izročiti.

Četrtrič. Damo in izročimo jim tudi trški grb in pečat kakor sledi s pravico ga rabiti in imeti — grb pa je takšen: Na čisto modrem ali lazurnem ščitu stojijo trije griči na gori (auf einem dreipichleten Perg), srednji grič večji kakor stranska, na njem je cerkev, na obojestranskih nižjih gričih pa ena cerkvena vrata in zgoraj dva okna. Na srednjem, visokem griču cerkveni stolp, ravno tako z dvema oknom in z rumenim ali zlatim gumbom na vrhu, vse pokrito z opeko rdeče barve, kakor to kaže slika tega grba na sredi tega pisma.

Torej v naprej ta grb v svojih pečatih, pečatnikih in v vseh trških potrebah in poštevnih zadevah rabijo, kakor druga naša mesta in trgi.

Petič. Potrjujemo vam še sejem, ki ste ga imeli vedno v nedeljo po sv. Juriju.

In dovoljujemo vam še svobodni sejem v nedeljo po Velikem šmarnu in to z vsemi upoštevanji, pravicami, svoboščinami, dobrimi in hvalevrednimi običaji, s kupčijo in barantijo, kakor je to navadno v drugih mestih in trgih naše kneževine Štajerske.

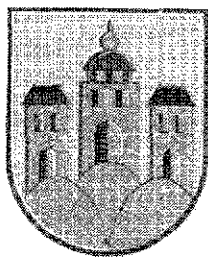
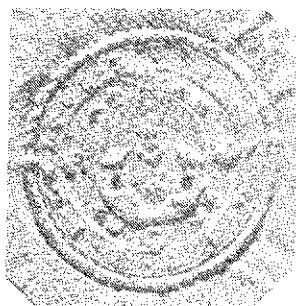
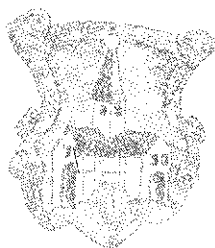
Zaukažemo tedaj vsem našim podložnim gosposkam, našim zvestim duhovnim in svetnim podanikom, bodisi kateregakoli dostojanstva ali stanu s tēm pismom in z našo voljo, da ne smejo imenovanih sodnikov in tržanov mozirskih motiti, marveč jih čuvati in braniti in ničesar nasprotnega ukreniti — ker nikdo ne ve, kaj je drugemu ljubo, tega pa se morajo proti naši najtežji nemilosti in kazni vzdržati.

Tako mislimo resnično. V dokaz tega to pismo pečateno z našim priobešenim knežjim pečatom, ki je bilo izdano v našem mestu Gradcu, 21. februarja po rojstvu Kristusa našega ljubelega gospoda in odrešenika v eden tisoč petsto osemdeset in prvem letu.”

Seveda so potem še številni vladarji potrjevali, dopolnjevali in času primerno oblikovali trške svoboščine. Ker pa so te iz leta 1581 najstarejše in so na voljo v prevodu, je njihova vsebina toliko zanimivejša.

TRŠKI GRB

Trg Mozirje je smel uporabljati grb po letu 1581, ko je nadvojvoda Karl potrdil trške pravice in hkrati predpisal podobó trškega grba. V izvirni listini, ki je izgubljena, je bil narisán tudi grb v barvah. Preris listine je ohranjen v

Podoba grba, kakršno je videl risar v izvirni listini o podelitvi pravice uporabe grba (trških pravic) iz leta 1581. Takšen je tudi v registru štajerskih grbov v arhivski zbirki v Gradcu. Domnevamo lahko, da je takšna upodobitev prvotna in izvirna (1). Pečat na listini iz leta 1798 (Mestni arhiv ljubljanski, Reg. I/96, fol. 288) pa predstavlja drugačno upodobitev grba; takšno so potem vse-skozi uporabljali. Pečat nosi napis + S(igillum) + P. R. a. S. P. E. R. G + 1. 5 + 8. 3. Domnevamo lahko, da je bil pečat narejen leta 1583, ker nosi to letnico in ne letnice podelitve grba (1581). Foto Carmen Narobe, SAZU, Ljubljana (2). Posodobljena podoba grba, kot jo sedaj uporabljajo (3). Pečat magistrata Mozirje, ki so ga uporabljali vse do ukinitve magistrata (4).

graškem deželnem arhivu, kopijo prepisa pa hranimo tudi v mozirskem arhivu. V tej kopiji je narisani tudi grbi, prav tako v barvah, in verjeti je, da je točen preris originala.

V Gradcu je že po drugi svetovni vojni (1954) izšlo delo L. Kobla in Hansa Pirchergergerja, ki opisuje krajevne grbe Štajerske. V njem najdemo vse grbe naše doline in seveda tudi mozirskega. Podoba grba iz navedenega vira ustreza opisu v listini nadvojvode Karla. Razlikuje se edinole po okvirni oblikovni rešitvi, se pravi po samem ščitu, na katerem je narisani grb. Takšnega hranijo tudi v graškem deželnem arhivu v registru grbov Štajerske.

Pri upodobitvi grba je treba izhajati iz izvirnosti; vsaka prilagoditev ali dopolnitev je seveda nedopustna.

V našem primeru lahko naštejemo doslej štiri znane oblikovne rešitve. Prva je že v omenjeni listini nadvojvode Karla, druga je narisana v Schmutzovem Zgodovinsko-topografskem leksikonu iz leta 1822, tretja je v Pirchergergerjevi knjigi krajevnih grbov Štajerske in četrta je sedaj v uporabi. (Slika nazorno prikazuje vse štiri.)

Vsekakor se podoba, ki jo najdemo pri Schmutzu, povsem razlikuje od izvirnika in z njim nima prav nobene zveze, pa tudi z opisom iz listine Karla nima nič skupnega. Torej je treba šteti to oblikovno rešitev kot nepravilno.

Podoba, ki jo najdemo v Koblovi in Pirchergergerjevi knjigi, je veran posnetek izvirnika, le da je ščit poenostavljen. Barvno povsem ustreza rešitvi v izvirniku.

Po letu 1979 uporabljamo v Mozirju grb, ki se precej razlikuje od izvirnika: bolj je podoben Schmutzovemu in je likovno sodobno zrisan. Barve ustrezajo izvirniku.

Poenostavljeno bi opisali izvirnik takole: prikazuje cerkveni zvonik, levo in desno od njega sta dve cerkveni ladji, to pa je postavljeno na tri zelene griče, od katerih je srednji nekoliko višji. Ščit je nebesno moder, strehe so opečno rdeče, griči temno zeleni in krogla na vrhu zvonika zlata oziroma rumena.

Carl Schmutz je v svojem Zgodovinsko-topografskem leksikonu prikazal podobo mozirskega grba drugače od tiste, ki je bila vrisana v listino nadvojvode Karla, zaradi tega, ker so takrat uporabljali takšno sliko grba v trgu oziroma na mozirskem magistratu. Tako je na dlani, da je pečat služil kot vzorec. Da pa so takšen grb uradno uporabljali, je najbrž krivda tistega, ki je pečat naredil, in tistega, ki ga je naročil. Na raznih listinah trga se najde tudi žig na vosku s takim grbom, kot ga prikazuje Schmutz.

Življenje v nekdanjih trgih je bilo v marsičem podrejeno ozkim interesom najpremožnejših ljudi v kraju. Ta zaprtost se odraža marsikje še danes; tam je še živa tako imenovana domovinska pravica, prej trška pravica. Posebej velja ob tem osvetliti vsebinsko plat trške pravice. Bistvena razlika med eno in drugo je bila v tem, da je bila trška pravica osebna, medtem ko si je nekdo domovinsko pridobil z rojstvom v določenem kraju, torej je bila dedna. Seveda se je tudi slednjo dalo pridobiti na željo z ustrezno prošnjo na občini.

Trška pravica praviloma ni bila dedna⁹. Kot primer naj navedemo, da so tudi sinovi tržanov, ki so začeli gospodariti drugje, ne na domu, morali zaprositi magistrat za potrditev trških pravic. Seveda pa je bilo izredno težko pridobiti takšne pravice tujcu, zaradi zaščite domačega obrtništva pa še prav posebej obrtniku, če je takšen že bil v trgu. Lažje je bilo, če je bil prosilec lastnik hiše v trgu (nanjo je bila vezana trška pravica), moral pa je biti oženjen. Že smo napisali, da je neoženjenim prosilcem magistrat svetoval, naj vzame to ali ono vdovo (po obrtniku), da bo obrt "tekla naprej". V dobi protestantizma so zahtevali dokazilo, da je prosilec katoličan, seveda pa je moral že dalj časa stanovati v trgu in je moral biti svoboden. Če ga je magistrat štel za primernega tržana, je podal predlog za sprejem med tržane na prvem javnem zboru. Če je predlog dobil podporo tržanov in ni bilo ugovorov, je novo sprejeti zaprisegel. Potem je sledila podrobna predstavitev novega tržana, ki je moral pripraviti svetovalcem ustrezno pogostitev, magistratu pa plačati pristojbino. Pri tem velja povedati, da domači sinovi za potrditev tržanstva niso plačali pristojbine in tudi ne pogostitve, njihova prošnja pa tudi ni bila javno obravnavana.

Besedilo trške prisega izvira iz leta 1740.³³ Napisana je bila na prvi strani knjige tržanov v Mozirju (Buergerbuch von Prassberg). Sestavljena je tako v nemščini kot v slovenščini. Objavljamo Kotnikov prepis originala:

Purgerska Perléga

Jelt N. N. perléshem h' Bogul de jelt bodem temo Tergo v'fo Sveftobo Skasov, tedaj ne le Samo temo naprej poštauleno') Gospodu Richterjo, al Namestniko, ampak tudi temo Magistrato v'lellej to spodobno Pokorlino Skasél; ino tudi vse, kar je k pravimu poterdejnu, ino k dershejnu tēh tershkih Praviz ino Frejelti potrebnu al k pridu, bom sturil, al dopernéfel, nekol pa taifte sanizhovu, al zel taiftim kaj super delel.

Tudi jelt oblubim, se v'lellej toku, kaker se enimo salmo') sraun tudi perfeshemo') Purgerja Spodobi, sadershati, ino tudi v'lellej, kad'er se le moezhe, se v'lti' nuzat. tedei te mene dane Povele Svétu dopolniti, koker gvifhnu

Meni
Bog pomaga
Amen.

Prevod iz nemščine je dobeseden. Po mnenju dr. Frana Kotnika je pisal prevod domačin, ki je znal nekaj knjižne slovenščine, pa tudi narečje, saj je nekatere besede zapisal v domačem narečju (zaničovav za zaničeval).

Kaj so bile skupne pravice tržanov? Svobodno opravljanje poklica, možnost dosega trških dostojanstev, brezplačna paša na srenjskih³⁴ pašnikih, priprava drv za lastne potrebe v trških gozdovih, podpora v primeru onemoglosti, trško sodstvo, volilna pravica in dolžnost (slednja se kaže v tem, da je bilo neizpolnjevanje trških dolžnosti kaznivo), dolžnost plačevanja raznih dajatev, spoštovanje trških in drugih predpisov. Izguba trških pravic je grozila, če je tržan za stalno zapustil trg, če je storil zločin in je bil zato izgnan, če ni plačeval davkov, če ni upošteval "starih navad in običajev" in če se ni hotel oženiti, pa je pred sprejetjem trških pravic to obljubil.

Pomembna je bila zaščita trških hiš, ki so bile pod posebno zaščito magistrata. Da ne bi prišle v tuje ali nesposobne roke, je moral prodajo odobriti magistrat; to je veljalo tudi glede zastavitve hiše. Če je bila hiša naprodaj, so poskrbeli, da jo je lahko kupil domačin (tržan). Če ni bilo zanimanja med njimi, jo je lahko kupil tujec. Bajtarji so imeli v trgu skromne hiše in ohišnice, niso pa imeli trških pravic, čeprav so dolgo živeli v kraju, imeli pa so določene obveznosti do trga. Magistrat je zanje urejal nekatere zadeve, ob sprejetju v občino pa so plačali majhne pristojbine, prisegali niso, so pa s stiskom roke obljubili županu zvestobo. Bili pa so brambovski obvezniki, zato je tudi znano, da so trgi, če so morali zbrati vojake, te najprej zbirali med bajtarji.

Posebna zvrst prebivalcev so bili gostači, posli, pomočniki in učenci pri obrtnikih. Bili so brez vsakršnih pravic. Učence so vpisali v pristojni obrtni zdruzi, ki je predpisovala pravila, po katerih so se morali ravnati. Tako kot kočarji tudi vsi naštetih niso smeli koristiti trške skupne posesti.

V trgu so bili posebno v časteh "stari purgerji", se pravi starejši tržani. Največkrat so ti bili tudi "ubožni očetje", torej tisti, ki so skrbeli za obubožane tržane.

Morda kaže obrazložiti pojem srenja.³⁵ V soseskah so urejali gospodarske in javne zadeve na sestankih vseh gospodarjev na prostem, največkrat pod vaško lipo. Udeležba se je izražala z "iti na sredino"; tako je prišlo do izraza srenja, kar velja tako za sestanek soseske kakor za njo samo.

TRŽANI MED SEBOJ

Da so bili tržani zelo zaprti vase in da so zelo ščitili svoje gmotne interese, smo že poudarili. Lep dokaz za takratne medsebojne odnose je poročna

pogodba, sklenjena pred trškim sodnikom 29. januarja 1825. (Izvirna listina je bila v lasti Olge Kislinger v Gradcu, ki jo je ljubeznivo odstopila.)

Značilnost vsebine je v zagotavljanju gmotnih vprašanj v zvezi z bodočima zakoncema. Pri tem pa ta nista imela prav nobene besede niti odločilne vloge. Vse so urejali starši obeh bodočih zakoncev.

Že samo dejstvo, da so takšno pogodbo sklepali pred trškim sodnikom, potrjuje pomembnost takšne listine. Res je, da so trški sodniki bili med drugim tudi tisti, ki so opravljali razne notarske posle; sklepanje poročnih pogodb je bil tak posel.

Pogodba je bila vnesena v trško zemljiško knjigo kak mesec po sklenitvi in 14. julija 1826 še v javno zemljiško knjigo na Žovneku. Slednje je bilo verjetno umestno zato, ker je bil predmet pogodbe tudi vinograd, ta pa je zapadel posebnim predpisom o gorski pravici.

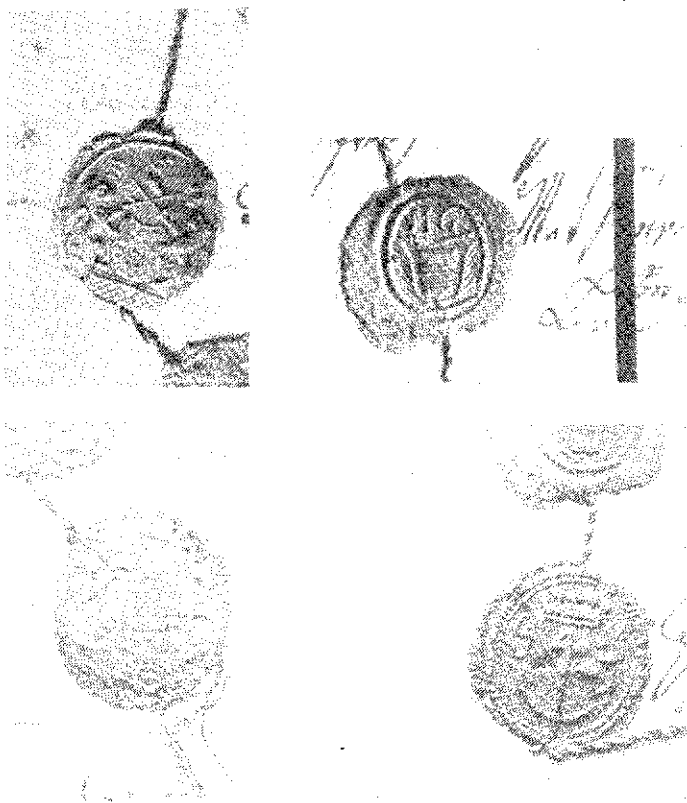
Kot ženin se v zgodbi navaja Matija Goričar (Goritscher), kot nevesta pa Elizabeta Drev (Drew). Med pričami najdemo imeni Franc Štuler in Anton Drev, ki sta lastnoročno podpisala listino, očitno pa so bile priče še Marija Drev, Jurij Kosar in Jožefa Goričar, ki jih je podpisal M. Lipold. Zakaj se niso sami podpisali, čeprav so bili navzoči? Vsiljuje se misel, da pač niso bili pismeni, kar v tistih časih ni bilo tako redko. Pod Lipoldovim podpisom je opomba, da so ga tri navedene priče pooblastile, da jih v tem primeru podpiše. Med pričami najdemo tudi Franca Pfeiferja starejšega in mlajšega, ki sta listino tudi podpisala. Postopek je vodil sodnik in zapriseženi vodja trške zemljiške knjige Ksaverij Oblak. V imenu osrednje zemljiške knjige na Žovneku pa je tamkajšnji vpis potrdil Jožef Laznik, zapriseženi vodja zemljiške knjige.

Na tak način se je premoženje bogatih trških družin povečevalo še hitreje.

Iz pogodbe je razbrati, da je bil Matija Goričar usnjarski mojster in lastnik nepremičnin, Elizabeta Drev pa se omenja kot zakonska hči Antona Dreva, tržana in dacarja (Datz-Innhaber).

Ob tem naj se pogledimo v navedeni poklic nevestinega očeta. Dacarji³⁶ med ljudmi niso bili priljubljeni, saj so pobirali davke v imenu te ali one oblasti. Ljudje so jih imeli za oderuhe, ker so bili neke vrste najemniki zbiranja davkov; v našem primeru je Drev vzel v zakup pobiranje davkov za trg Mozirje. Dacarji so bogateli na ta način, da so pobrali več davka, kot bi ga morali, in višek je šel seveda v njihov žep. Se danes je živo izročilo, da je bil Drev tako objesten, da si je z bankovci prižigal pipo (izjava Marije Pristan, p. d. Muhovec, stare 90 let).

Pogodba je bila napisana tako, da je stopila v veljavo po opravljenem poročnem obredu. Nevestini starši se obvezujejo dati za doto 1600 goldinarjev (v konvencionalnih kovancih). Vsota se izplača v dveh delih: prvi takoj, preostalih 600 goldinarjev pa do konca naslednjega leta. Ženin prejme na roko 100 goldinarjev kot neke vrste predplačilo. "Gospod ženin" mora nevesto obdarovati z 20 kosi zlatih dukatov in pri tem navaja vrednost tega darila v višini 108 goldinarjev.

Družinski pečati v Mozirju. Številne uglednejše družine so uporabljale svoje pečate. Za like v njih so si izbrali navadno znak družinske dejavnosti ali pa tudi kaj drugega. Na listini iz leta 1826 najdemo pečate družin Franc Pfeifer (1), Matija Goričar, ki nosi znak usnjarjev, saj so bili usnjarji (2), Alojz Drev, ki ima poleg začetnic še drevo, kar bi lahko tolmačili kot simbol izvora družinskega imena (3), Jurij Štular: v njem je poleg začetnic videti sidro, kar bi lahko povezovali z lesno trgovino ali pa le s simbolom upanja. Ni razumljivo, zakaj je nad sidrom krona, ko družina ni bila plemenitaška (4).

Posebno točna so navodila glede pravic potomstva iz tega zakona, seveda pa tudi za primer, ko potomcev ni. Dalje je obveza staršev ženina in neveste, da ju v primeru njihove smrti v oporoki upoštevajo. Vendar pa morata zakonca "gojiti ljubezen, spoštovanje in olikano vedenje" do staršev.

Na cerkvenem zidu župne cerkve v Mozirju je ohranjena nagrobna plošča, iz katere je razvidno, da je nevesta Elizabeta Drev umrla pri porodu dvojčkov, stara komaj 27 let.

Goričarjeva (Maksetova) hiša na trgu ima še danes nad obokom vklesan grb usnjarskega ceha. Takšen znak je na pročelju in na dvoriščni strani te hiše, ki je očitno nosila pravico usnjarske obrti po realnem pravu, ki je vezalo določene pravice na posest.

TRŽNI DNEVI

Značilnost trgov so bili tržni dnevi ali sejmi. Več kot je neki trg imel sejmskih dni, hitreje si je gospodarsko opomogel.

Trg Mozirje je po listini o trških pravicah iz leta 1581 imel pravico do dveh sejmov, in sicer na nedeljo po sv. Juriju in na nedeljo po velikem šmarnu. Nadvojvoda Ferdinand je leta 1598 dovolil še dva nova sejma, in to 22. januarja (sv. Vincenc) in 16. avgusta (sv. Rok)³⁷. Trg si je nenehno prizadeval pridobiti pravico do dodatnih sejmov. V prošnji z dne 27. maja 1793,³⁸ s katero prosi mozirski magistrat višjo upravno oblast za dodaten živinski sejem s pravico pobiranja mitnine za prignano živino (pregled živine), se mozirski občinski moške sklicujejo na pravice, ki jih je bil trg deležen že "več stoletij". Očitno je bilo prošnji ugodeno, ker je zaslediti v vlogi mozirskega magistrata, naslovljeni na cesarski okrajni urad, da prosijo za spremembo datuma sejma (živinskega) z 18. na 9. avgust. Prošnjo utemeljujejo s tem, da je vsakega 18. avgusta sejem živine tudi na Rečici, kar seveda zmanjšuje gospodarski uspeh mozirskega živinskega sejma, ker je pač Rečica blizu in v takšni bližini ne kaže imeti dveh živinskih sejmov na isti dan. Prošnja je bila odposlana 15. avgusta 1796.³⁹

Leta 1926 beležimo v Mozirju skupaj šest letnih sejmov. Magistrat je izdajal v zvezi s poslovanjem na sejmih svoja navodila oziroma odredbe. Tako je mozirsko županstvo 23. aprila 1893 z odlokom uredilo razporeditev sejmarskih stojnic oziroma prodajnih mest⁴⁰. V desetih točkah so določili, da morajo od Vajsmana do Šajspaha prodajati krojači, od Kakerja do trškega vodnjaka veliki kramarji, ob trški tehntnici in zmanenju (križu) žito in kruh, od Vajda proti Šustarju čevljarji, od Tribuča klobučarji in dežnikarji, pri Štulerjevemu marofu in Tratniku urarji, od Filača do Lipoldovih ulic mali kramarji, od Goričarja do Vajsmana vrvarji, sedlarji in remenarji in od Vajsmana do Praizove kovačnice železninarji potem klepetarji (kleparji).

V nekdanjem arhivu trga Mozirje so imeli podroben zaris prodajnega reda med sejmi. Žal je izgubljen, se pa omenja v nekaterih aktih magistrata.

Iz opisa hiš lahko sklepamo, da so prodajali oziroma sejmarili v središču kraja (na trgu) in tudi za nekdanjo Pevčevo hišo, kjer je sedaj gostišče Pod lipo.

Seveda bi se danes le težka znašli po navedenem razporedu stojnic, saj ni več nekaterih hiš, ki so omenjene v trškem navodilu. Vendar pa se sklepa, da so prodajali po celem trgu vse tja do Šajspaha (to je potoček, ki teče med kulturnim domom in lekarno), stojnice pa so imeli tudi preko Šajspaha, saj se omenja Tribuč, kjer so bile klobučarske stojnice, ki so očitno zaključile sejmski prostor v smeri proti cerkvi.

Ko že govorimo o tržnih dnevih, kaže omeniti tudi stare predpise, ki so velevali magistratu poskrbeti za verodostojne ukrepe. Tako so tkanine merili na vatle, žito na škafe, tehtali pa so na uradni tehtnici. Trška tehtnica je stala nekoč pred Melavčevo hišo na trgu. Blizu je bil tudi vodnjak, pred sedanjim hotelom Turist pa sta stali kapelica in trška lipa. Bolje je to videti na sliki.

Zanimiva je slika nekdanje Grabnerjeve gostilne, ki je zelo stara, saj še ni zgrajena zadružna hiša (nekdanja železnina zadruga).

Na vprašalniku Georga Goetha, ki je pripravljala topografijo slovenskega dela Štajerske (drugi predeli so bili obdelani in tiskani, za našo deželo pa do tiska ni prišlo), najdemo nekaj zanimivih podatkov, ki dajejo jasnejšo sliko, kaj vse so v Mozirju prodajali ob prelomnici prejšnjega stoletja na sejmi in tudi sicer⁴¹.

Trgovanje z volno je bilo zelo razvito, saj je bila okolica bogata z ovčami. domačega sukna, ki se je dobro prodajalo; znan je bil "mozirski loden".⁴² Klobučarstvo je bilo zelo ugledno; svoje izdelke so prodajali daleč preko meja doline. Žgali so mnogo apna in ga prodajali tudi na Hrvaško, kamor je potovalo na splavih. Cvetela je lesna predelava in trgovina. Isti vir navaja, da so le malo žita pridelali za trg (nekaj sto škafov) in so ga prodajali na sejmi, kupovali pa so ga pretežno prebivalci zgornjih delov doline. Iz samega trškega razporeda stojnic ob sejmi je razvidno, kaj vse se je ob takih priložnostih prodajalo, vendar pa prej omenjeni vir poudarja kot pridelek domačega izvora volno, vendar pa prej omenjeni vir poudarja kot pridelek domačega izvora volno, lan in usnje. Zanimivo, da se omenja prodaja masla in masti v Celovec, Trst in Aussee, v glavnem kot zamenjava za sol.

Trg je bil središče obrtnikov, saj se navaja v Goethovem vprašalniku med drugim tudi, da je bilo v kraju takrat (leta 1843) kar več vinotočev, štiri gostilne, cehovske skladnice, štirje kramarji (trgovci) in dovolj raznovrstnih obrtnikov. Slednji izraz je širšega pomena, saj so takrat radi govorili o rokodelcih in obrtniki. Rokodelci so se imenovali tisti, ki so dejansko z rokami ustvarjali neke izdelke, obrtniki pa gostilničarji in podobni poklici.

Da so bili sejni res predmet vsestranskega prizadevanja trških mož, je razbrati tudi iz prošnje, ki jo je magistrat naslovil na okrožno oblast 23. maja 1837.⁴³

Najprej je zanimivo opozoriti na izraz, ki ga v tistem času ne zasledimo pogosto. Napisali so, da prosi "sodnik in svet" (Richter und Rath) nadrejeno oblast za posredovanje njihove želje na najvišje mesto (deželno oblast). Zanimivo, da niso dosledno uporabljali besede magistrat, ko je šlo za trško predstavnostvo v oblastvenem smislu.

Vsebinsko obravnavane prošnje trga Mozirja je v glavnem ta, da se prosi za dodatne tržne dni in za uvedbo novih živinskih sejmov. Slednje se utemelji, da se do tistega časa v Mozirju ni prodajalo dosti živine, da pa se ponudba večja in zato nastajajo potrebe po uvedbi dveh novih živinskih sejmov. Magistrat opozarja dalje na neprimerni čas sedaj določenih dveh sejmov in predlaga druge datume. Prosi tudi za uvedbo pristojbine na živinskih sejmi, na katerih se do tedaj ni pobirala. Sedaj pa nastajajo veliki stroški po takšnih sejmi, saj živina povzroča veliko onesnaževanje, pa tudi za varnost (policijske ukrepe) je treba poskrbeti. Vse to povzroča trgu nove stroške. Zato

predlagajo, kot je to v drugih trgih in mestih že urejeno, da se dovoli pobiranje ustrezne glavarine za prignano živino. Stojnine za razne prodajalce na sejmihi redno pobirajo skladno z določili višje oblasti in starimi trškimi pravicami. Iz vsebine dopisa je razvidno, da so pobirali stojnino od prodajalcev različno, pač glede na vrednost ponujenega blaga.

Očitno je okrožno glavarstvo predlagalo v zadevi dodatnih sejmov posvet starejših mož, saj v navedenem dopisu magistrat sprašuje, kdaj naj takšne može pokliče in ali so lahko tudi iz okolice ali pa morajo biti le tržani. Torej gre za neke vrste posvet, lahko bi celo rekli modrihi, izkušenihi mož, ki so odločali o tržnih stvarehi v kraju.

TRŠKA UPRAVA

Mozirje je bilo trg s posebnimi pravicami. V raznih listinah se navaja kot "municipalen" (samoupraven) trg. Kraj je imel svoj magistrat, kar pomeni nekakšno poglavarstvo (starešinstvo). Gre v bistvu za ožji občinski svet (odbor), ki so ga tvorili sodnik oziroma župan in svetniki. V mozirskem primeru zasledimo vseskozi le dva svetovalca. Dokler niso uvedli županov, so na čelu magistrata bili sodniki. Te so volili sprva letno, pozneje pa zasledimo triletno mandatno dobo sodnikov. Nekoč so sodnike volili na ljudskem odboru, kasneje pa so obveljali razni volilni redi in tudi javne volitve. Izvoljeni magistrat je moral biti potrjen od Žovneka kot zaščitne gosposčine. Vse seje magistrata so bile tajne, vodil jih je sodnik, kasneje pa župan. Sodno oblast je izvajal sodnik, vendar ni smel soditi sam, temveč skupaj z obema svetovalcema, torej je sodil neke vrste senat. Če pa je šlo za kršitev magistratnih predpisov, je smel izreči kazen oziroma sodbo sodnik sam. Magistrat je bil neke vrste gosposka v kraju.

Kadar so odločali o pomembnejših zadevah, so sklicali zbor tržanov. O potehu so pisali zapisnik.

Seznam trškega osebja⁴⁴ iz leta 1801 nam nekoliko pojasni, kdo so bili uslužbenci magistrata v Mozirju. Za takšne lahko štejemo Franca Hofbauerja, ki je bil sindik (tajnik), Holobar je bil sodnik in je imel iz tega dela svoj zaslužek, Martin Podgoršek pa je bil trški sluga. Seznam govori o magistratnem osebju (Magistratpersonen) in o magistratnih svetnikih (Ratsmaenner), ki pa so opravljali svojo nalogo častno. Nadalje se omenjajo blagajniki oziroma ključarji, mešni komisarji, ki so očitno opravljali preglede mesa in so bili neke vrste sanitarni pregledniki. Kar precejšnje pa je bilo število tako imenovanihi policijskih in požarnih nadzornikov. Kot vse kaže, so bile te naloge porazdeljene v občinskem odboru in je torej posamezni odbornik skrbel za določeno področje širše trške uprave.

Nočnega čuvaja trg ni štel za magistratnega uslužbenca, kar bi lahko sklepali iz dejstva, da so zanj posebej zbirali prispevke. Ohranjena je takšna pobiralna lista.⁴⁵ Prispevek je bil po hišnem posestniku določen pač glede na njegov gmotni položaj. V času, ko so listo pisali (1795/96), je bilo v trgu 62 obveznikov plačila, torej 62 posestnikov. Prispevki so znašali od 6 krajcarjev do 1 goldinarja na posestnika. Čuvaj pa je imel še pravico plačila v naravi, ker prispevki očitno niso dosegli zneska, ki bi mu pokrival življenjske stroške.

Magistrat je posvečal posebno pozornost požarni varnosti v trgu. Tako so imeli že kmalu predpis o obveznem pregledu dimnikov. Že pod Jožefom II. so občine dobile navodilo o obveznem nakupu potrebne gasilske opreme. V Mozirju so zato od leta 1825 imeli dve brizgalni – eno manjšo, drugo večjo. Za nje je magistrat razpisal obvezne prispevke vsem hišnim lastnikom. Usposobili so že tudi moštvo za gašenje požarov.

Kot posebna zanimivost je bila vloga "četrtnikov" v občinskem svetu. To so bili predstavniki tistih prebivalcev, ki niso imeli volilne pravice po takrat veljavnem redu. Volili so jih v posameznih četrtnih in zato so jim tudi rekli četrtniki. Ti so smeli prisostvovati sejam (občinskega) odbora, niso pa imeli pravice glasovanja. Lahko pa so v imenu sebi enakih nasprotovali sprejemu kakšnega ukrepa, ki bi ogrozil najrevnejše, torej tiste, ki niso imeli gmotne osnove za volilno pravico.

Že prej so bili omenjeni občinski odborniki, ki so opravljali razne naloge v imenu magistrata. Tržani pa so razen občinskega odbora volili še mitničarje, ki so za trg pobirali mitnine. Povsem drugače pa je bilo z "dacarjem". Ta je pobiral za trg razne dajatve in je od tega tudi prejemal plačilo. To so bili ljudje, ki so to delo prevzeli v najem. Boljši ponudnik je torej pred magistratom zmagal in dobil to donosno delo.⁴⁶

Magistrat je močno preganjal razne šušmarje, ker je ščutil domače obrtnike. Tudi obrt je bilo težko dobiti, če je kateri od tržanov že imel podobno obrt. Zanimivo je, kako so si prizadevali posredovati za vdove, ki so imele določeno obrt. Če je samski rokodelec zaprosil magistrat za obrt in je vdova s pravico do nje že bila v trgu, so mu ponudili takšno "prosto" obrt. Tako je tudi lažje dosegel vpis med tržane, torej trške pravice.

Poleg raznih dajatev, ki so jih tržani in drugi plačevali magistratu in so bile izvirni dohodek trške občine, je zelo pomembna mitnina. Omenili smo že, da je bilo mitnin več vrst. Tako so sejmarji plačevali mitnino za pripeljano blago, ki so jo plačevali tudi od na sejem privedene živine, dosti denarja pa se je nateklo v trško blagajno od mitnine za les. Iz cenika, ki ga je potrdila državna oblast v Celju 5. februarja 1783,⁴⁷ je razvidno, da so morali plačati za splav iz celih debel 4 krone, za takšnega iz polovičnih 3 krone, za deske v splavu 7 kron, za splav iz običajnih desk (gemein Bretter) pa 1 krono. Ker je

cenik veljal za gosposčino Žovnek, lahko domnevamo, da je del zbrane mitnine dobila tudi gosposčina.

Občinski pisar ali sindik je bil osrednja osebnost takratnega magistrata oziroma trške uprave. Moral je znati vsaj nemško in slovensko, včasih pa tudi latinsko.⁴⁸ Skratka, bil je šolan mož, ki je užival v trgu izreden ugled. Opravljal je vse občinske upravne posle razen blagajniških. Zato je lahko v upravnih zadevah veliko pomagal tržanom, ki so bili večinoma nešolani in nevešči raznih javnih opravil. Moral je poznati deželne predpise in tako je bil nekako odgovoren za zakonitost v občinski upravi. Bil je zaprisežen hranitelj in sestavljalec uradnih listin in aktov (pisem). Bil je neke vrste javni notar. Po potrebi je urejal razne trške zadeve v Gradcu pri deželnih oblasteh ali pa v Celju pri okrajnih oblasteh. Ko je magistrat razpisal mesto sindika, je zahteval poskusno delo. Če ga je dobro in uspešno opravil, je bil nastavljen s posebno pogodbo, vendar je morala nastavitev potrditi pristojna gosposčina, v našem primeru Žovnek.

Še o plačilu sindika. Lahko trdimo, da je bil dobro plačan, saj je imel še dodatne dohodke od raznih taks, včasih pa tudi dajatve v hrani, zemlji, prostem stanovanju in podobnem. Govor je bil o taksah, zato naj omenimo le nekaj njegovih pristojnosti. Mednje so spadale oporočne in zakonske pogodbe, vknjižbe dolžnih pisem, pobotnice in podobno.

V tridesetih letih je imela občina svojo upravo. Tako je iz listine z dne 19. 11. 1934 razvidno, da je "občinska uprava trg Mozirje" obvestila Antona Repenška o sprejemu v članstvo občine. Navaja se dalje, da je to sklenil občinski odbor na seji, kar pomeni, da je pristojnost dajanja domovinske pravice spadala med naloge občine. Znano je, da je ta takšno pravico podelila praviloma občanom po desetih letih bivanja v kraju (občini). Listino sta podpisala kot "delovodja" (tajnik občine) Ivo Vajd in kot predsednik občinskega odbora Matija Goričar.

SODSTVO

Že v privilegijih iz leta 1581 je nadvojvoda Karl med drugim zapisal: "(...) izvoljene sodnike pa naj vselej žovneškemu graščaku v potrdilo in prisego predstavijo (. . .) ti sodniki naj dajatve in davke izterjajo in poberejo, potem pa žovneškemu gospodu izročijo (. . .)". Ker pa so pravice iz Karlove listine le potrditev "prastarih", je mogoče sklepati, da je trg Mozirje podobne pravice imel že prej.

Postavlja se vprašanje, za kakšno zvrst sodstva je šlo v trgu Mozirje. Rajko Vrečar piše,⁴⁹ da je Mozirje imelo deželsko sodišče, in navaja izvirnik za meje tega sodišča (Landgericht Prassberg: Landgericht des Amtes Prass-

berg 1524 im Stockuerbar des Amtes Prassberg von 1524). Po njem naj bi mozirsko sodno pristojnost izvajali na območju od izliva Pake v Savinjo, severno od cerkve sv. Antona (sedanje Skorno), potem vzhodno do vrha Smrekovca, od tam do vrha Medvedjaka, preko Suhe do Prihove in za tokom Savinje do izliva Pake v Savinjo. Dobrovlje so bile torej izven območja mozirske pristojnosti. Očitno so meje spremenili in razširili, saj so 5. maja 1691 in 2. aprila 1708 popravili razmejitve sodne oblasti tako, da spadajo od takrat v mozirsko sodno pristojnost tudi mozirske Dobrovlje.⁵⁰ Dejstvo je torej, da je mozirski sodnik opravljal svoje posle ne le za ožje trško območje (pod svojo kapjo), marveč za širše okoliško, kar pomeni, da v mozirskem primeru ne moremo govoriti o patrimonialnem sodstvu, pač o nepravem deželskem obgradnem sodišču, ki so imela sodno in policijsko pristojnost na večjem območju. Neprava deželska sodišča so imela znake deželskega sodišča, vendar pa niso imela krvnega sodstva in so primerljiva s tako imenovanim pomirjem ali obgradjem (Burgfrieden). Imela so torej nižjo sodno oblast, izvrševala so policijske naloge in veljala za lastnika neobdelanega sveta.⁵¹

Trški magistrat je torej na temelju privilegijev imel pravico izvrševati vse pravne posle, obravnavati vse sporne zadeve (alle Buergerwaendel zu schlichten), izrekat sodbe, hudodelce (Malifikanten) prijeti, zaslišati in jih v treh dneh izročiti deželni sodnji v Žovneku. "Imeti pa morajo sposobnega sindika in za visoke apelacije sposobnega sodnika," je bilo zapisano v navodilih za takratne sodnike v nižjem sodstvu.⁵² V privilegiju cesarja Jožefa II. je pripis o samostojnosti sodstva, ki velevala: "Sodnik se mora v administraciji justice (v upravi sodstva – op. A. V.) najtočneje po splošnem sodnem redu ravnati, v kolikor stari predpisi in običaji zaradi izvrševanja sodstva in zavoljo rednega postopanja v jerobskih zadevah obstoječim predpisom in zakonom ne nasprotujejo." (Besedilo je prevedel Žiga Laykauf iz izvirne listine.)⁵³

V tistih časih so rabili za pravnika izraz "justiciar". Zadnji je bil v Mozirju Franc Pallos, ki je podal sodniško prisego 21. marca 1833.⁵⁴

Trškega sodnika je morala potrditi zaščitna gosposčina Žovnek, volili pa so ga tržani. Da je pri postavitvi sodnika imel odločilno vlogo Žovnek, je razvidno tudi iz dopisa mozirskega magistrata, ki sporoča, da so nastavili sodnika "začasno", ker da nima zahtevanega sodniškega izpita.⁵⁵ Iz zapisnika o mnovični volitvi sodnika v municipalnem trgu Mozirje z dne 4. novembra 1847⁵⁶ izhaja, da je dotedanjemu sodniku Matevžu Višku potekel triletni mandat in da je zato potrebno izvoliti novega sodnika. Takšnim volitvam so pripisovali v tistih časih še veliko pozornost, saj so se jih udeležili najvidnejši predstavniki oblasti, tako okrožni komisar Wokaun, trška svetovalca Franc Pfeifer in Matija Goričar in dotedanji sodnik. V zapisniku se navaja, da so bili k volitvam vabljeni "gospodje meščani", ki naj bi izmed predlaganih izbrali najboljšega za sodnika. Ta oseba mora imeti ugled in mora nuditi jamstvo za dosledno opravljanje sodniških nalog. Zapisnik je vodil pisar

Pallos, ki ga omenjamo kot nekdanjega sodnika. Zapisniku je priložen seznam volilnih upravičencev, iz katerega je razvidno, da so to bili tržani z volilno pravico. Kot navaja zapisnik, so volitve opravili na "običajen" način. Za sodnika je bil z večino izvoljen Janez Lipold za dobo treh let. Ker je volilo le 12 ljudi, bi lahko z gotovostjo trdili, da so takšno volilno pravico imeli le občinski odborniki. Torej je sodnika volil trški občinski odbor in oba svetnika. Da je bil Lipold ugleden, priča tudi izid glasovanja. Od 12 volilcev, ki so sami lahko kandidirali za sodnika, je dobil 9 glasov.

Volitvam je sledila zaobljuba in predstavitev sodnika. To je bila posebna svečanost, ki so jo opravili na dan volitev. Temu obredu so prisostvovali vsi že prej omenjeni. Ko je okrožni komisar Wokaun razglasil Lipolda za izvoljenega, je to bila hkrati njegova predstavitev občinskemu odboru. Zaobljuba je nato potekala s stiskom roke (Handsclag) predstavniku Žovneka, ki je ob tem predal novemu sodniku sodniško žezlo kot zunanji znak sodne oblasti. Ob tem je moral novo izvoljeni sodnik obljubiti, da bo opravljal svojo dolžnost v skladu z določili privilegijev in meščanskega reda, da bo svojo nalogo opravljal vestno, strogo in nepristransko, da bo pri tem posebno skrb izkazoval siromakom in vdovam, deloval pa bo v dobro celotne trške srenje. Po tej zaobljubi pa je postavil tudi novi sodnik dva pogoja: dosledno izterjavo vseh zapadlih obveznosti tržanov in ureditev blagajniškega poslovanja na magistratu. Pri prvem pogoju gre očitno za malomaren odnos tržanov do poravnave raznih dajatev, ki jih je moral pobirati sodnik, saj je Lipold zahteval, da v primeru neupoštevanja njegove zahteve s strani tržanov uporabijo proti kršilcem "eksekucijo" (rubež). V drugem primeru pa je bilo očitno nedorečeno trško blagajniško poslovanje, saj navaja zapisnik, da morata sindik (tajnik) in "Kaemmerer" (blagajnik) poskrbeti za izterjave in poleg obeh je treba določiti še tretjo osebo za ključarja trške blagajne. Torej gre za kolektivne ključarje. Če so bili denimo trije, so imeli vsak svoj ključ od ene od treh ključavnic, zato ni nihče mogel v blagajno, ne da bi pri tem sodelovala druga dva. Šlo je torej za širši nadzor. Ker mozirski magistrat ni imel poklicnega blagajnika, je te posle običajno opravljal eden od obeh svetovalcev.

V zapisniku se večkrat omenja izraz trška srenja. Zapisnik je bil napisan v slovenskem in nemškem jeziku in podpisan od vseh navzočih. Srenja je lep izraz in pomeni občino, sosesko. Lahko bi rekli, da je le malo pisarjev na Štajerskem obvladalo slovenski jezik takrat tako dobro, kot je to v zapisniku opisanih volitev v Mozirju.

Volitve sodnika so bile opravljene v zadnjem obdobju trških sodnikov: verjetno so jih v preteklih stoletjih opravljali drugače. Vsekakor pa je osebnost sodnika bila v krajih, ki so imeli sodnike, pomembna in odgovorna.

Posebno ostro so preganjali razne prešuštnike, nečistnike in podobne nedostojneže. Tu so poznali sramotilne kazni, poleg teh pa so jim naložili še denar-

ne. Večje krivce so izgnali iz trga, nekatere so zaprli in jih vkovali v železje. Tako so ravnali vse do leta 1787, ko so morala trška sodišča predati določene sodne posle deželnim sodiščem; v mozirskem primeru je bil to Žovnek.

KMEČKE VSTAJE

O nezadovoljstvu kmetov v času fevdalizma je bilo za naše kraje le malo zapisanega. Skromni zapisi pa že povedo, da je v nekdanji gornjegrajski gosposčini večkrat vrelo. Tudi o ukrepih zoper upornike obstaja le skromen vir.

Največje slovenske kmečke vstaje v letih 1478, 1515, 1573, 1653 in 1713 so verjetno odmevale tudi med prebivalstvom ob Savinji in Dreti. Novejši viri dokazujejo, da je bilo predvsem v času drugega slovenskega kmečkega upora tod okoli živahno, saj navajajo podrobnosti o dogodkih v Gornjem gradu, Mozirju, Vrbovcu in na Rečici. Tako lahko z gotovostjo trdimo, da je bilo v uporu celotno območje Gornje Savinjske doline.

Leto 1635 je že na samem začetku dalo slutiti nemir med podložniki zemljiških gosposčin na Slovenskem. Kmetje so se povezovali, da bi tako lažje nudili odpor vse večjemu izkoriščanju in brezpravju.

Tako se je kakih 300 gornjegrajskih podložnikov zbralo 28. aprila 1635 v Mozirju. Očitno je mozirski trški sodnik tesno sodeloval z uporniki, saj beremo, da je na glas zvona in po dogovoru z mozirskim trškim sodnikom prišlo v Gornji grad več kot 600 "prekucuhov". Ti so se polastili samostana, zganjali burke na račun ljubljanskega škofa, njihovega zemljiškega gospoda, in mu poslali celo pismo. To je bilo 30. aprila 1635, že 1. maja 1635 pa so pripravili na travniku pri Gornjem gradu pregled uporniške vojske. Popoldne tega dne so se lotili Ljubnega, zatem pa še Rudeneka (grad pri Rečici). Sledil je napad na Vrbovec, ki ga je imel v zakupu Janez Pečohar.

Uporniki so obvladali tudi trg Rečico, kjer so tamošnjemu sodniku izpraznili hišo.

Vrbovški zakupnik Pečohar je bil pravi krvolok. Podložnike je na vse načine izžemal, predvsem pa samovoljno odločal in ravnal prav "roparsko". Zato je maščevanje kmetov nad njegovim imetjem toliko bolj razumljivo.

V Gornjem gradu je imel vodilno vlogo pri puntu očitno neki Polinger, saj je Matevž Remic pri zaslišanju izjavil, da je na Polingerjevo sporočilo dvignil v upor svojo vas.

Oblasti so poklicale na pomoč zoper upornike vojsko. Štajerski deželni

stanovi so na zasedanju 7. maja 1635 sklenili naročiti vsaj 500 slavonskih krajišnikov za dobo treh mesecev in še 300 do 400 dunajskih gardistov. To je pomenilo veliko oboroženo in dobro izvežbano vojaško silo. Da so tudi po naših krajih pustošili krajišniki, dokazuje zapis, ki govori o tem, da so puntarja Ulrika Mesnerja prijeli krajišniki v Mozirju in ga odpeljali v celjske zapore.

Dragoceni viri so zapisniki o zaslišanih puntarjev iz Celja, Ljubljane in Gradca. Seveda je ob tem treba pomisliti tudi na način zasliševanja, ki so ga uporabili raziskovalci proti upornikom. Zato so izjave včasih protislovne, vendar v glavnem iz njih lahko razberemo nekatere dogodke iz zavora. Zanimiva so tudi imena udeležencev punta, ki so bili zaslišani. Ta marsikaj povedo, zato jih bomo nekaj tudi našteali, vendar le tiste, ki so bili kakor koli povezani s kraji v naši dolini. Tako najdemo med imeni: Matej Tabernik, Valentin Močeradnik, Matija Stradovnik, Boštjan Sovinek, Marko Kobale, Valentin Krajnc, Tomaž Potočnik, Anton Plahutič, Gregor Brezovnik, Anton v Dolu pri Štajngrobu, Andrej Tkavc, Dobrač, Droflnik, Glažer, Goličnik, Gostnik, Hlačun, Hribernik, Jevšnik, Kampuš, Klabučič, Klemenčič, Krajnc, Lončar, Ostrešek, Ostram, Sevcnik, Šerih, Šetinšek, Urb, Velej, Verbačnik, Verhovnik, Verk, Vorsenik, Vuče. Številna izmed navedenih imen so v naših krajih ohranjena še danes.

Upori graščinskih podložnikov so se končali žalostno, saj so zemljiški gospodje po zadušitvi punta izvajali nad kmeti nezaslišano nasilje, pa tudi vojska, ki je bila poklicana na pomoč, ni prizanašala ne premoženju ne ljudem.

SODNIKI IN ŽUPANI

Seznam trških sodnikov in županov ni ohranjen. Vendar pa lahko na temelju zapisov Žige Laykaufa in Rajka Vrečerja posredujemo imena enih in drugih. Žal sta oba našla podatke le od leta 1528, tako da je mogoče našteati le imena od takrat naprej: Jurij Remic 1528, Jakob Hrešan 1618, Jakob Podforšnik 1641, Adam Zvir 1707, Jože Marčinko 1722, Miklavž Goličnik 1727, Marko Gorič 1738, Gašpar Mulej 1753, Jurij Tevž 1761, Jurij Drev 1770, Jože Lihteneger 1773, Valentin Kramer 1788–1791, do leta 1845 pa se naštevajo tile sodniki: Janez Lipold, Simon Štulcer, Jernej Holobar, Marko Jurij Lipold, Lovro Perger, Anton Drev, Franc Pfeifer, Matija Goričar, Matevž Višek in Janez Lipold, ki je bil zadnji sodnik in prvi župan trga Mozirje. V času njegovega županovanja se je trg združil z okolico v skupno občino.

Naj naštejemo še župane: Janez Lipold 1853–1861, Franc Bratanič 1861 do 1864, Janez Lipold 1864–1873, Janez Konečnik 1873–1875 (v času njegovega županovanja je prišlo spet do razdružitve trga in okolice v dve

občini), Anton Goričar 1875–1878, Jože Lipold 1878–1881, Anton Goričar 1881–1886 (leta 1882 je prišlo do ponovne združitve občin okolica in trg), Jurij Škruba 1886–1888, Jože Lipold 1888–1890, Marko Lipold 1890–1893, Franc Goričar 1893–1896, Anton Goričar 1896–1901, Anton Mlinar 1901–1902, Valentin Kos 1902–1905, Janez Ovčjak 1905–1907, dr. Jože Goričar 1907–1915, Anton Elender 1915 (3 mesece), Ivan Vajd 1915–1919, Alojz Goričar 1919–1921, Rudolf Pevec 1921–1923 in Matijaj Goričar, ki je bil župan do leta 1938, ko je postal župan Josip Jošt in to ostal vse do prihoda okupatorja.⁵⁷

Podatki povedo, da so bili nekateri župani izvoljeni kar nekaj mandatnih dob zapovrstjo. Dalje je treba vedeti, da so v času, ko sta bili občini okolica in trg združeni, županovali tudi prebivalci iz okolice. Ker pa je namen tega zapisa prikazati razmere in dogajanja v trgu Mozirje, so seveda podatki omejeni pretežno na trg, torej med navedenimi župani ni tistih iz okoliške občine, ko je ta samostojno delovala.

Ob tem bi kazalo poudariti, da so združevanja in razdruževanja občin služila predvsem političnim namenom. Ko so se pričela politična trenja znotraj slovenskega tabora, ko se je nehalo slogaštvo in pričelo strankarstvo, so posamična politična vodstva tudi v takšnih ukrepih dosegala potrebno večino na volitvah in si tako zagotavljala odločilen vpliv na dogajanja v neki občini.

TRŠKA SODBA

Listina z dne 18. avgusta 1712⁵⁸ navaja podrobnosti o razpravi pred trškim sodiščem Mozirje. Gre za tožbo več upnikov proti tržanu in usnjarju Nikolaju Zviru. Upniki so naštet, navedeni pa so tudi zneski, ki jih je toženi dolgoval. Ni sicer jasno, zaradi česa je prišlo do terjatve, ki je značilna po tem, da je upnikov kar cela skupina (šest). Ker gre za usnjarja, je možno, da je ostal dolžan prodajalcem kože, saj je med tožniki tudi rečiški župnik, znano pa je, da je takrat župnišče imelo kar ugledno posestvo, torej tudi številno živino. V zapisniku se omenja tudi Zvirova žena Marija, ki pa se po sklepu sodnika iz postopka izloči, ker da je za dolg kriv edinole Nikolaj Zvir. Sodnik je dalje ugotovil, da ima toženec v trgu usnjarsko delavnico, ki je zadostno vrednostno jamstvo. Obravnavali so tudi vprašanje obresti za dolžni znesek, ki so odvisne od dneva poravnave dolga. Ni pa omenjena višina obresti. Sodnik je očitno predlagal poravnavo, ker je iz zapisnika razvidno, da je bila razglašena sodba, v kateri je izrecno poudarjeno, da tožena stranka priznava dolg in ga bo tudi odplačala. Ker ni omenjen rok plačila, lahko domnevamo, da je šlo za takojšnjo poravnavo dolga.

Zapisnik, o katerem govorimo, je pisal očitno sindik, ki je bil večč določenih pravnih postopkov in zakonskih predpisov. To potrjuje tudi uporaba latin-

skih izrazov v besedilu. Kolikor poznamo osebnosti takratnih sodnikov, so to bili ljudje, ki so imeli sicer velik ugled v trgu, vendar so bili največkrat preprosti in uspešni, vendar pa pravno neuki ljudje. Znano je tudi, da so morali sindiki (trški tajniki v trgih s posebnimi pravicami) imeti določene izpite za opravljanje nalog na magistratu. Tako oblikovno kot vsebinsko je zapisnik, o katerem govorimo, narejen strokovno, kar samo potrjuje usposobljenost sindika za pravne posle na trškem sodišču.

VLOGA ZA OBRTNO DOVOLJENJE

Da so na magistratu izdajali tudi obrtna dovoljenja raznim rokodelcem in drugim obrtnikom, je razvidno iz listine s katero prosi Jožef Miler iz Braslovč⁵⁹ mozirski magistrat za obrtno dovoljenje v trgu. V vlogi navaja, da ima vse pogoje za opravljanje čevljarске obrti tako visokim kot tudi nižjim slojem in da je 16 let prebil na potovanjih, kar je bilo takrat zelo pomembno. Cehi so namreč od vsakega rokodelca zahtevali določen čas dela v svetu (potujoči rokodelski pomočniki). V vlogi se Miler sklicuje na obrtniški red iz leta 1796, v katerem je že čutiti nekoliko manjši vpliv cehov na dogajanja v obrti. Skratka, manj je bilo zaprtosti v ožje interesne kroge (cehe). Prosilec je navedel svoje strokovne sposobnosti in poudaril ustrezno spodobno obnašanje do strank, ki da ga je sposoben izkazovati. Miler navaja, da je nosilec srebrne vojaške medalje.

Iz pripisa, ki ga je opravil sindik Franc Hofbauer, je razvidno, da so bili takrat v trgu Mozirje štirje čevljarски mojstri, in sicer Rutnik, Podfoštnik, Greif in Četina. Ti so se obrnili na čevljarски ceh v Celje in dokazovali nepotrebnost petega čevljarskega mojstra v Mozirju, ker da še sami nimajo dovolj dela, da jih je torej dovolj, in da so poleg njih še "podeželski" čevljarji.

Iz pripisa je zaslediti tudi podporo magistrata za podelitev obrtnega dovoljenja Milerju in izkazano željo tržanov v tem smislu. Domnevamo lahko, da je Miler dobil obrtno dovoljenje, saj je to podprl magistrat in je v tistem času ceh zaradi omenjene zakonske ureditve Jožefa II. le še malo odločal o teh zadevah.

Zanimivo je, na kaj vse se je Miler skliceval, ko je zaprosil za obrtno dovoljenje. Očitno je, da so morali rokodelci v tistih časih posebej poudarjati sposobnost ustreči tudi "višjim" slojem. Najbrž je precej pomenilo vojaško odlikovanje, sicer se prosilec nanj ne bi skliceval. Dalje je mogoče domnevati, da je bilo v okolici veliko priložnostnih obrtnikov, ki so opravljali svoje delo po domovih naročnikov in niso bili izučeni obrti, ki so jo sicer opravljali. To je povzročalo obrtniškim združenjem tudi po ukinitvi cehov velike skrbi, medtem ko so v času cehovske ureditve zakotne obrtnike močno preganjali. Morda še beseda o obnašanju, o katerem govori Miler v svoji vlogi. Kaže

toorej, da je bila posebna odlika rokodelcev tudi v dobrem odnosu do strank. Ne gre le za vljudnost, temveč tudi za obča pravila poštenega dela, ki ga je nekdo opravljal. Zelo pomembne za ugled rokodelca so bile izkušnje, ki si jih je pridobil v svetu. Zato je bila med drugim merilo uspešnosti tudi doba, prebita na potovanjih.

Ob tem ne gre pozabiti takratne zemljepisne razdelitve Evrope. Avstrija je bila izredno velika, tudi meje z Nemčijo za avstrijske rokodelce niso bile ovira. Zato so rokodelski pomočniki "vandrili" po širnih deželah in si pridobivali znanje.

OBČINSKA UPRAVA PO MARČNI REVOLUCIJI

Cesarski patent z dne 17. marca 1849 je uveljavil načelo, da je le trdna občina podlaga trdni državi. Svobodni občani naj svobodno volijo občinski zastop, ta pa iz svoje srede izvoli s popolno večino občinskega predstojnika (župana) in najmanj dva svetovalca. Volitve je nadzirala politična oblast.⁶⁰

V absolutizmu je izšel zakon (1851), ki postavi občino v popolno odvisnost od države. Dobro, da se vsebina tega zakona ni nikoli dosledno izvajala. Že leta 1864 izda štajerska vlada deželni občinski zakon, po katerem dobijo občine dvojni delokrog. Prvi zajema samoupravo v občinskih zadevah in občinskem premoženju, skrb za osebno in občinsko varnost občanov, vzdrževanje občinskih cest in naprav, nadzor nad živili, skrb za zdravstvo in čistočo, zaščito javne morale, varnost pred ognjem, skrb za občinske reveže, prostovoljne dražbe premičnin, sejme in krajevno šolstvo. Drugi delokrog pa zajema izvajanje državnih odredb, kot so vojaške zadeve, davščine, obrtne zadeve, poizvedovanja, dostave sodnih in drugih pisem, volilni zapisniki za državne in deželne volitve. Vseh teh nalog država ni plačevala.

VOLILNI IN OBČINSKI RED PO LETU 1848

Knjiga tožb, poravnav, ženitvenih pogodb itd., ki se hrani v graškem deželnem arhivu, sega nazaj v leto 1693. V njej so zapisani tudi prvi trški vodilni ljudje, to je sodnik in dva svetovalca. Te so tržani volili na zboru tržanov, ki je bil na določenem mestu v trgu. Verjetno je bil v Mozirju tak kraj prostor pri cerkvi. Takrat trg še ni imel lipe, kot so jo imeli v drugih slovenskih trgih, kjer so imeli javna zborovanja. Tako bo domneva o kraju pri cerkvi upravičena. Volitve so bile od nekdaj na dan sv. Marka, to je dan pred farnim patronom sv. Jurijem.⁶¹

Deželni zakon, s katerim je bil izdan tudi volilni red (2. maja 1864), je veljal za vse občine, ki nimajo posebnega statuta. Zakon je izdala za naše razmere dežela Štajerska.

Najprej nas zanima, kako se je uredila s tem predpisom volilna pravica.⁶² Volilni upravičenci so se delili na dve skupini: prvi so plačevali določeno višino davka (davčna volilna pravica), drugi, ki so imeli volilno pravico zaradi položaja v družbi, službi ali po izobrazbi (inteligenčna volilna pravica), pa so lahko volili ne glede na to, ali so plačevali davek ali ne. V davčno skupino so spadali tisti, ki so imeli vsaj en goldinar poravnane davka za preteklo leto in nobenih zaostankov. Po letu 1861 je zadoščal vsak najmanjši direktni davek brez drugih pogojev. Volilna pravica je bila vezana na gmotno stanje in ne na človeka. Kdor je bil v neki občini obdavčen, je imel v njej tudi volilno pravico. Tudi pravne osebe so imele volilno pravico (trije solastniki posestva so imeli en glas). Ženska volilna pravica ni bila splošna; prav tako je bila vezana na davek. Za takšne ženske upravičence so glasovali možje, če je šlo za hčerko, vdove in neporočene, pa pooblaščen (moški).

V inteligenčno skupino so sodili duhovniki, uradniki (ne pa tudi nižji uradniki), osebe z akademsko izobrazbo, upokojeni častniki, učitelji itd. Vendar pa je bil pogoj, da je spadal v določeno občino. Če ni bil dokončno nastavljen, tudi ni imel pravice voliti. Za ženske je veljalo enako kot v skupini davkoplačevalcev; imele so sicer pravico posredno voliti. Iz navedene neenakosti v volilni pravici je čutiti zaščito interesov vladajočega razreda.

Volilci so bili razdeljeni v volilne razrede (kurije) glede na višino davkov; v prvem so bili tisti z najvišjimi davki. Nekatere občine so imele tri volilne razrede, po navadi pa le dva.

Šele volitve leta 1909 so prinesle splošno in enako volilno pravico, vendar pa še ne za ženske.

Občinski red (1864)⁶³ prinaša tudi določila o občini kot skupnosti občanov. Določa, da je združevanje in razdruževanje občin v pristojnosti deželne oblasti ob obvezni potrditvi cesarja. Razlikuje tele vrste občanov: domačini, sodrugi in tujci. Domačini so tisti, ki imajo v občini domovinsko pravico, druga vrsta občanov so sodrugi, ki v občini nimajo domovinske pravice, vendar posedujejo hišno ali zemljiško posest, ali obrtniki, ki plačujejo direktni davek v občini. Vse druge osebe v občini so tujci.

Meščani ali tržani so ljudje, ki so pridobili to pravico s posestjo ali s podelitvijo, slednjo proti plačilu, vendar ne preko 40 kron.

Občinski zastop sestoji iz starešinstva in občinskega odbora. Starešinstvo sestavljajo župan in najmanj dva svetovalca. V mozirskem primeru sta bila vedno le dva.

Izvolitev v občinski odbor je bila za vsakega občana čast in tudi dolžnost. Le določeni poklici so smeli izvolitev odkloniti. Za druge je veljala odkloni-

tev kot osnova za globo do 200 kron. Mandat občinskega odbora je bil določen na tri leta. Zakon določa tudi plačo za župana in svetovalce in pozna dva delokroga. Kot smo že omenili v prejšnjem poglavju, je občina opravljala samostojne in prenesene naloge. Slednje so bile v bistvu javna uprava v imenu države.

Zakon je razmejeval naloge občinskega odbora, ki so bile: podelitev domovinske pravice, ustanavljanje ustanov, sprejemanje občinskih predpisov, razdelitev sredstev občine, poravnalni poskusi, policijski predpisi in skrb za ubožne.

Župan je zastopal občino navzven, izvrševal sprejete sklepe občinskega odbora, izvrševanje policijskih predpisov, skupaj z obema svetovalcema je smel izrekati kazni zoper kršitelje občinskih predpisov, pripravljal je načrt proračuna in podobno. Zanimivo je, da so ohranili pravico skupnega glasovanja vseh občanov, če je šlo za skupno premoženje občine; glasovali so le vodilni upravičenci.

Zakon govori tudi o tlaki. To so bila v bistvu dela, ki so jih opravljali v javne namene (npr. gradnja poti in cest). Tlaka se je razpisala s sklepom občinskega odbora. Danes bi temu rekli neplačano obvezno delo.

TRŠKE VOLITVE 1864 IN 1867

Vse priprave za te volitve so bile opravljene v slovenskem jeziku. Seveda so morali biti razglašeni tudi v nemščini, ker je tako veleval zakon. Zato bi v tem poglavju želeli poleg raznih dogodkov prikazati tudi vsebino slovenskega trškega poslovanja.

Treba je kar na začetku reči, da so v uradnem poslovanju uporabljali lepo slovenščino, kar je za tiste čase na Štajerskem prava redkost. Tako je srenjski predstojnik Franc Bratanič⁶⁴ razglasil volitve za novega srenjskega predstojnika, ki so bile 10. septembra 1864. Razglas je v skladu s predpisi moral objaviti že avgusta, torej mesec dni pred volitvami. Te so bile v "srenjski pisarnici" – očitno je mišljena občinska pisarna – v rotovžu določenega dne ob 9. uri. Župan mozirske županije pa je 2. avgusta 1864 naznanil volitve občinskega odbora, ki naj bi bile v "občinski urednji". Pozival je volilce raznih volilnih razredov na različni čas, kar pomeni, da je vsak razred volil ob določenem uri. Razglas je podpisal Franc Bratanič kot župan. Iz navedenega sledi, da so najprej izvolili občinski odbor, ta pa je v poznejših dneh izvolil iz svoje sredine župana. Zanimivo je pri tem, da so razglase pisali isti ljudje, vendar so uporabljali zelo različne izraze za iste pojme.

Pred samimi volitvami so bile razne formalnosti. Tako so 15. julija 1864

Razglas.

Sranjski predstojnik v Moiriji s tem na-
 anani, da bo volilca novega sranje-predstojnika
 ali župana za moziško občino v letu dne 12. ga
 kimmera ali septembra 1864 sk. čisto uri
 dopoldan v sranjski pisarnici imenovanega
 torga.

Mozirska sranja dne 26. avgusta 1864.

Sranjski predstojnik:

J. Drastavici

Na trški občini so že leta 1864 poslovali slovensko, kar dokazuje ta razglas.

razglasili, da so zapisniki za volitve soseskinih odbornikov vsakomur na vpogled pri županu, možne pritožbe zoper volilni imenik so dopustne do 1. avgusta tega leta. Vendar je bilo treba ugovore opraviti osebno pri županu. Imenovan je bil odbor za takšne pritožbe, ki jih je obravnaval, ne ve pa se, če so tudi bile. Iz razglasov je razbrati, da so bile volitve za občinski odbor 22. avgusta, 26. avgusta 1864 pa so izvolili župana.⁶⁵ Že na sam dan volitev so razglasili volilne izide. Ker je razglas zanimiv, ga objavljamo: "Pri današnji volitvi so bili izvoljeni sledeči gospodje: za odbornike — Janez Lipold, Jožef Lipold, Matija Goričar, Janez Konečnik, France Bratanič iz Mozirja, Martin Dobnik z Lepe njive, Janez Rženičnik iz Šmihela, od tam tudi Janez Goličnik, Jožef Rajšter iz Ljubije, Janez Škruba, Jožef Grmadnik, Janez Kranjc iz Lok, Jurij Kolenc iz Mozirja, Jožef Goričar, Žiga Laykauf, Matija Višek, Feliks Florjančič z Brdc in Martin Dimec z Lepe njive. Za namestnike so bili izvoljeni: Tona Markuš, Brezje, Andrej Cesar, Mozirje, Tona Mhinar, Ljubija, France Janežič, Mozirje, Franc Holobar, Mozirje, Jurij Pfeifer, Mozirje, Lovrenc Hudej, Radegunda, Martin Mrakovnik, Lepa njiva, Franc Vrabčič, Lepa njiva."

Po treh letih so ponovno volili občinski odbor. Župan Janez Lipold je razglasil (oznanil), da bodo 28. avgusta 1867 v županski pisarni volili, in sicer "vsak volilni red" po 6 odbornikov in tri namestnike.

Da bi bralce nazorno seznanili s potekom volitev leta 1867, bomo poskušali vsebino volilnega zapisnika strniti v celoto. Takole je bilo v njem dobesedno zapisano: "Zapisnik narejen na volitvi županijskega predsedništva v županiji Mozirski z dne 14. septembra 1867. Ker ni bilo oporekanj zadnjim volitvam odbornikov, je župan Janez Lipold sklical novoizvoljene odbornike k volitvi županijskega predsedništva. Pri tem opozori, da je k izvolitvam dano soglasje okrajnega političnega urada, ki tudi ni volitev katerega odbornika uničil. K volitvam je pristopilo 14 odbornikov. Predanih je bilo 14 volilnih lističev (volitve so bile tajne). Janez Lipold je dobil 10 glasov, kar pomeni, da je bil z nadpolovično večino izvoljen za župana. Nato so prav tako tajno volili še svetovalce. Volilo je 14 odbornikov, od katerih so dobili Janez Štular 14, Janez Goličnik 10, Anton Markeš 9, Jurij Kolenc 7, Gašper Blagotinšek 6, Andrej Cesar 5, Žiga Laykauf 2, Franc Hofnauer, Janez Rženičnik in Anton Goričar po en glas. Prvi svetovalec je tako postal Janez Štular, drugi Janez Goličnik in tretji Anton Markuš. Ker je bilo treba po novih predpisih izvoliti še četrtega svetovalca, so ponovno volili in izvoljen je bil Jurij Kolenc. Ker med izvoljenimi ni nikogar, ki bi nalogo odklonil in ker med njimi ni "medrodovske zlahte", so zapisnik zaključili in ga vsi volilci tudi podpisali." Kot vodja volitev je naveden v zapisniku najstarejši odbornik, to je bil Anton Markeš. Iz zapisnika je razvidno, da je s strani cesarsko-kraljeve oblasti sodeloval A. Pirkmajer, ki je novoizvoljene člane občinskega starešinstva trga Mozirje tudi zaprisegel in zapisnik podpisal. Vsebina volilnega zapisnika, o katerem je bil govor, nam odkrije, da so v tem volilnem letu imeli pred-

sedstvo občine sestavljeno iz župana in štirih svetovalcev za razliko od prej, ko so imeli le dva svetovalca. Verjetno je to spremembo нареkovala potreba, saj je bilo vse več opravil naloženih občinskim upravam oziroma občinam.

Zanimiva je tudi ugotovitev, da si svetovalci niso v rodu, kar kaže, da je bilo sorodstvo med svetovalci izključeno. Tudi to pomeni, da so svetovalci imeli odgovorne javne naloge.

Volitve v deželne zборе, ki so bile 21. januarja 1867, so prinesle Slovencem velik politični uspeh. Prvič sta bila v deželni zbor izvoljena dva Slovenca, eden od njiju pa je bil Mozirjan Janez Lipold.

DAVŠČINE

Da bi bilo bralcu lažje tolmačiti nekatere spremembe v obdavčevanju, je treba seči nekoliko v vsebino javnih dajatev.

Davke so plačevali deželnemu vladarju od posesti, podložniki pa so imeli obveznosti dajatev tudi v pridelkih in delu svoji gosposki. Že v začetku 13. stoletja je bil na Štajerskem uveden obči davek.⁶⁶ Šlo je za izredno dajatev, ki je bila posledica nenehnih vojn. Leta 1470 je bil uveden telesni davek, obvezen za vsakogar, zato je bil hudo breme za nepremožne. Zaradi velikih potreb po denarju so leta 1578 zahtevali ocenitev posesti podložnikov. Pri tem so raziskovali "rustikalna", kmečka, in "dominikalna", gosposka posestva. Merila za obdavčitev so bila v škodo kmečkim posestvom, to pa je seveda povzročalo dodatno nezadovoljstvo. Takšno stanje z majhnimi spremembami je trajalo vse do leta 1752, delno pa tudi do marčne revolucije leta 1848. Reforme Jožefa II. naj bi omilile položaj podložnikov, zato so leta 1785 razvrstili in vpisali zemljišča v tri kakovostne razrede. Ocenili so pridelke in na tej osnovi določili davke. Kulture, ki so rabile veliko dela (vinograd), so manj obdavčili. Graščine so bile okrajna davčna oblast, podrejena okrožnim uradom, ti pa deželnim oblastem. Novi davčni red so na opisanih temeljih uvedli leta 1799 in je sprožil val nezadovoljstva. Gosposka je trdila, da je prikrajšana v svojih pravicah, kmetje pa so oporekali oceni pridelkov, češ da so ocenjeni previsoko.

Država si je prizadevala davčni sistem izboljšati, zato so začeli leta 1810 urejati stalni kataster, ki naj bi bil temelj pravičnejši obdavčitvi zemljišč. Da bi se navodila oblasti dosledno upoštevala, so okrajne davčne urade nadzirali deželni davkarji. Očitno je, da so zaradi tega leta 1819 odvzeli graščinam pravico pobiranja davkov.

Primer pobiranja davkov od premoženja v trgu Mozirje je lepo razviden iz seznama, ki ga je pripravil trški magistrat za leto 1798. V njem so natančni

podatki o vrednosti (nepremičnega) premoženja posameznega trškega posestnika in znesek davka. Ta seznam je očitno služil kot spremljajoči dokument za graščino Žovnek, kamor je bil davek odveden. Razvidno je, da je bilo takrat v Mozirju 51 posestnikov (davčnih obvezancev). Imena so nemško popačena in jih je zato le stežka prepisati pravilno, saj se mnoga danes ne pojavljajo več. Vendar pa bi tudi zaradi dokazovanja, katere družine so takrat spadale med posestniške v trgu Mozirje, bilo dobro navesti imena. Ta so: Franc Deleja, Ivan Celinšek, župnišče Mozirje, Jožef Klemenak, Valentin Usar, Matija Dobelšek, Andrej Rajtavec (Ratajc?), Ivan Roblek, Matija Martinc, Luka Velan (Velam?), Jakob Freičun (Bračun?), Gregor Praznik, Matija Gobart (?), Ivan Apat, Simon Brinovec, Mihael Goričar, Ivan Jevšnik, Simon Štuler, Bartolomej Holovar (Holobar?), Jožef Tlaker, Jožef Drev (Dreu, Dreo), Franc Lihteneker, Ivan Praznik, Ivan Plešnik, Jakob Ogrin, Franc Pfeifer, Ivan Ojsar (Usar?), Anton Drev, Lorenc Perger, Bartolomej Vrhovnik, Matija Lihteneker, Luka Podbregar, Jožef Kugovnik, Andrej Klančnik, Pavel Lang, Blaž Marčinko, Franc Napotnik, Anton Brezovnik, Ivan Bovha, Andrej Rojser (Rajšter, Rajter?), Valentin Krajner, Jakob Podgoršek, Gregor Berložnik, Ivan Brezovnik, Ivan Polanc, Ivan Rautnik, Ivan Karlin, Andrej Lenovšek in Nikolaj Jakopin. Vpisano je tudi veleposestvo Brdce in trška skupna lastnina.⁶⁷

Magistrat Mozirje je pripravil za graščino Žovnek listo, po kateri je leta 1814 odvedel osebni davek. Lista vključuje tako hišne lastnike kot tudi ostale prebivalce, ki so bili davčni obvezanci. Izkazanih je 55 hišnih posestnikov. Pri tem velja omeniti, da so bili posamezni tržani lastniki več hiš, zato se skupno število na seznamu ne ujema s številom stoječih hiš v Mozirju. Zanimivo, da so ostali zavezanci v seznamu navedeni po poklicih oziroma po družinskem stanu. Tako je za nas zanimivo ugotoviti, kakšne obrti so bile takrat v mozirškem trgu. Imeli so šest čevljarjev, po štiri trgovce in splavarje, po tri tesarje in usnarje, po dva barvarja, mizarja in kovača in po enega pečarja, zidarja, organista, steklarja, ključavničarja, mesarja, krojača, mlinarja in sodavičarja.⁶⁸

Vdove so našteje posebej, v nekaj primerih pa lahko najdemo tudi pripombo "tržan", kar bi pomenilo poseben poudarek na ugledu, lahko pa tudi na velikem premoženju. Ta pripomba je le pri nekaterih imenih lastnikov posesti v trgu. Kot vse kaže, je takšna označba pomenila dejansko veliko imenitnost.

Za primerjavo z imeni, ki smo jih navedli v prvem delu tega poglavja, je umestno navesti imena posestnikov za obdobje, ko je bila obravnavana lista napisana, to je 16 let kasneje. Navajajo se med drugim: Blaž Marčinko, Franc Lang, Anton Štuler, Leon Klančnik, Franc Hofbauer, Ivan Apat, Franc Ermenc, Ivan Jank, Bartolomej Grajf, Martin Jakš, Blaž Končovec, Matija Kolenc, Marko Lipold, Janez Makse, Jakob Glažer, Jakob Mokrin, Luka

Lihtenekar, Jurij Weissmann, Blaž Gorič, Simon Plavše, Jožef Goličnik, Jurij Štuler, Janez Jevšnik, Janez Plešnik, Matija Goričar, Janez Krainer, Simon Ermenc, Peter Šmid, Marija Mesner, Janez Deleja, Luka Tonče, Andrej Ratavc (Ratajc?), Janez Zidar, Franc Pfeifer, Jožef Brezovnik, Valentin Jergo, Martin Pok, Luka Velam, Jožef Miklavžovc, Marija Praznik, Jurij Friškovec, Blaž Pernos, Anton Vogrin, Anton Gobart, Simon Apat, Simon Ževart, Matija Lipold, Florjan Berložnik, Janez Gregec, Matija Polanc, Janez Žekar, Franc Karlin.⁶⁹ Našteta imena dokazujejo razmeroma hitre spremembe lastnikov v trgu. Če bi proučevali takratna imena in jih primerjali z današnjimi, bi ugotovili, da jih je največ že pozabljenih, se pravi, družine so s časom izumrle oziroma so se preselile drugam. Številni priimki pa so še danes ohranjeni kot hišna imena, čeprav lahko z gotovostjo trdimo, da je najstarejši še ohranjeni priimek v Mozirju brez dvoma Usar. Veliko imen se je ohranilo še v okolici, torej na širšem območju današnje krajevne skupnosti.

Iz tega sledi, da so v trgu Mozirje kljub vsem mogočim zaviralnim ukrepom magistrata vendarle našli dom mnogi ljudje iz drugih predelov, saj so imena Jergo, Vogrin, Glažer, Mokrin itd. verjetno tuja. Imena kot Končovec, Goličnik, Jevšnik, Miklavžovc, Berložnik itd. so vsekakor domača, saj jih najdemo še danes žive v drugih predelih mozirskega okoliša.

In končno naj še poudarimo, da je trg sam predpisoval določene dajatve, pobiral razne takse, prispevke in podobno. Ko je šlo za večja dela, ki jih je gmotno zagotavljal magistrat, so bremena razdelili po gmotni sposobnosti posameznikov.

GOSPODARSKA DEJAVNOST

Mozirje je že od nekdaj bilo središče za obrt oziroma rokodelstvo. Tudi razne oblike trgovine so se uspešno razvijale. Premožnejši tržani so pogosto živeli od lesne trgovine, veliko tržanov od obrti, ostali pa so bili splavarji in žagarji, pa tudi lesnih posrednikov (barantačev) je bilo dosti.

Splavi so služili za prevoz raznega blaga, npr. za apno, oglje in druge izdelke domače obrti.

Žiga Laykauf je ob urejanju trškega arhiva naletel na pogodbo (kontrakt) iz leta 1796. Pozneje je prav to proučil tudi dr. France Kotnik. Gre za zanimiv primer sklenitve večjega lesnega posla med tržanom Mozirja Gregorjem Praznikom in Zagrebčanom Aleksandrom Makanjcem (Makanjac). Gregor Praznik se v tej listini imenuje "flosar", verjetno pa gre za lesnega trgovca oziroma posrednika. V pogodbi so navedene cene za določene vrste lesa in seveda količine. Tako se navaja: špiravce, švigeljne, letve in brvenec ali fosten. Razen tega so sklenili dobavo apna. Za slednje so uporabili mersko enoto "lajta".⁷⁰ Pogodba je bila sklenjena v Zagrebu.

Do leta 1842 so vozili splave le do Mitrovice,⁷¹ tega leta pa je Janez Lipold pripravil prvo rajžo (tako so rekli splavarji potovanju na splavu) do Pančeva in Bele crkve.

Seveda so številni vozniki vprežnih voz (parizarjev) prevažali les v vse smeri; znani so takšni prevozi macesnovega lesa v Trst.

Omenili smo že prodajo masla. Laykauf navaja, da so tu uspešno odkupovali tudi do 300 stotov masla od kmetov in ga prodali največ solinam v Aussee in železarni Eisenerz na Štajerskem. Največ se je s to trgovino ukvarjal trški trgovec Drev.

Ob tem ne moremo mimo kokarskih lončarjev, ki so imeli v trgu Mozirje svojo postajo. Kot zanimivost naj navedemo, da je bilo v celjskem cehu še leta 1903 včlanjenih kar 81 kokarskih črnonlončarjev. Ker navaja vir, da so imeli v Mozirju svojo postajo, si lahko mislimo, da so imeli Kokarčani tu tudi svojo cehovsko skladnico, saj je teh bilo v Mozirju več.⁷²

V dvajsetih letih tega stoletja najdemo po Laykaufovem zapisu v Mozirju: štiri trgovce (drobnoprodaja), dva usnjarja, enega krznarja, dva harvarja, po

1796. dan 9. Decembra in Aleksandru Makanjcem iz Zagreba
 srom Praznikom iz Mozirja s. illit. predbozga, Bugarom, Brn.
 s gach Stosarom za Aleksaha Makariala, Sklenjeni kontrakt
 vnutrilicem, najmae:
 1. Za gore recheni Stosar Dopolja meni Manrobanind 772
 doarde, det, škiji tilafthov pet y pol Dugi, pri karkom pakto
 tiraju illit. berku najmenye sedem ctolov in diancho debeli
 bisi moraju yspatoga po šaimichli jeden, tirajetarov šer. 7.
 2. Doarde, det, škiji spiravce, pet tilafthov Dugeh, y pri berku naj-
 menye pet ctolov debelih, yspatoga po tirajetarov šer. 7. det.
 3. Dopolja peteto jeden ctoll debelih, tilafthov dva y pol Duge,
 pri berku najmenye osen ctolov širokih, yspatku statim
 po šaimichli det. stat. stat.
 4. Dopolja y peteto lench širighov, pol ctolla najmenye debelih
 dva tilafthov y pol Dugeh, y pri berku najmenye pet ctol.
 5. Dopolja širokih, yspatku statim po šaimichli pet, stat. chet. det.
 6. Dopolja ctolov ctolov Dopolja vagna, yspatku lait najmenye
 net vuganov Dopolja - yspatku lait po šaim. dva, stat. dva de
 7. det. y chetiki rachimajud. statim
 8. Dopolja lench širito dva tilafthov y pol Dugeh, yspatku stat.
 9. Dopolja po šaimichli pet. statim y
 10. Za statim ctolov podnick širito stat, dva ctolla debelih, pri
 11. v statim tirajet najmenye jeden ctolov širokih, det. stat.
 12. Dopolja ctolov Dugeh, yspatku statim po gofci osen. stat.
 13. Dopolja ctolov Dopolja - yspatku statim po gofci osen. stat.
 14. Dopolja ctolov Dopolja - yspatku statim po gofci osen. stat.

Prva stran pogodbe med Gregorjem Praznikom iz Mozirja in Aleksandrom
 Makanjcem iz Zagreba za dobavo lesa. Sklenjena je bila 9. decembra 1796.

enega jermenarja, ključavničarja, kovača, kolarja, sodarja, lončarja, steklarja, dva čevljarja, tri krojače, enega kovača, dva mesarja, valjčni mlin, štiri žage in sedem gostiln. Verjetno popis ni popoln, ker v njem niso zajeti nekateri obrtniki, npr. mizarji, ki so gotovo tudi bili v trgu.

Predelava lesa je bila zaradi naravnih danosti kar dobro razvita. Znana je pogodba Janeza Lipolda za izdelovanje lesenih zabojev za strelivo iz leta 1864. Baje so zaboje proizvajali v velikih količinah, saj so delali noč in dan in jih sproti vozili v Celje.⁷³ Že pred tem je leta 1854 omenjeno veliko naročilo delov za lesene barake, ki so jih potrebovali angleški vojaki na Krimu. To delo je prevzel tesar Maks Stepišnik.

Posebno pozornost bomo posvetili suknarstvu in tkalstvu, ki ima prav v Mozirju in okolici v 19. stoletju velik gospodarski pomen. Ali, bolje povedano, oboje je bilo zelo razvito še v Šmihelu in Radegundi. Slednje ni naključje, saj so imeli v teh dveh zaselkih tudi največ ovc v mozirski dolini. Fran Hribnik navaja nekaj števil, ki ponazarjajo stanje v ovčereji okoli leta 1822 na našem območju. V Šmihelu so imeli na hišo 8,3 ovce, v Radegundi pa manj. Največ jih je takrat bilo v dolini v predelu Podveže, in sicer 11,3 na hišo. Slednje naj služi le kot primerjava.⁷⁴ Ker bi želeli še bolje osvetliti pomen tkalstva za naše območje, navajamo še nekatere podatke iz zapisa dr. Frana Kotnika. Na slovenskem Štajerskem je bilo leta 1857 še 37.074 ovc, od tega v takratnem gornjegrajskem okraju 4641, kar pomeni, da je od takratnih 20 okrajev bil gornjegrajski na tretjem mestu po številu drobnice.⁷⁴

Da bi lažje razumeli razširjenost tkalstva, je treba predstaviti nekatere okoliščine, ki so k temu silile našega človeka. Prvič so naši kmetje vse do zemljiške odveze le malo pridelkov prodajali, zato je denarja nasploh primanjkovalo in so iskali za svoje potrebščine domače možnosti. Tkanine so pripravili doma, tudi kože in usnje so marsikje strojili za lastne potrebe, sicer pa so veliko nosili lesene cikle, ki so jih izdelovali po vaseh. Tako so se doma oskrbeli z oblačili, pa tudi vse vrste platna so naredili sami. Temu primerno so morali skrbeti za ustrezen setveni red. Sejati so morali tudi lan in konopljo.

Upoštevati je treba tudi dejstvo, da so v času vladanja Karla Velikega uzakonili v pravnem redu klasifikacijo ljudi po obleki. Že takrat so določili, kakšno obleko sme nositi kmet. Tudi pozneje so izhajali številni oblačilni redi. Tako predpisuje Maksimilijanov deželni red v 16. stoletju tudi oblačenje. Govori o plemičih, navadnih meščanih, rokodelcih, kmetih in ostalem delovnem ljudstvu. Zanimiva je tudi gospodarsko-politična utemeljitev za takšna določila: "Da bi ostal denar doma, naj se v deželah (t. j. habsburških) ukrene vse, da se bodo sukno, trakovi in svila izdelovali doma."⁷⁶

Volno pa so predelovali tudi klobučarji v klobučevino, iz katere so delali poleg pokrival še obutev, ki so jo s pridom uporabljali "furmani", saj je bila zelo topla; pozimi so namreč ure dolgo presedeli med vožnjo na vozovih. Znano je bilo, da so mozirski klobučarji prodajali svoje odlične izdelke daleč čez meje takratne Štajerske.

Kako so se naši predniki oblačili, ponazarja zapis šmihelskega župnika Jaka Črepinška iz leta 1846, v katerem piše, da se "Podgolčani razlikujejo od drugih tudi po obleki. Nosijo rdeče, zelo kratke telovnike (lajbče) in jopče iz bukovine, visoke, od kolen do ramen segajoče hlače iz domačega sukna ali kozelskega usnja."⁷⁷

Da se je tkanje v naših krajih že zelo zgodaj razvilo, priča tudi podatek iz gornjegrajskega urbarja 1426, v katerem piše: Janko droben am Gupf (na vrhu) služi od ene kmetije tri vatle bukovine (loden)."⁷⁸

Fran Kotnik navaja v sestavku O valjanju domačega sukna, da je izraz bukovina za sukno utemeljen, čeprav je nekoč veljal za žaljivko, ki so jo največkrat rabili dolinci, ker so to blago nosili hribovci. Zato se je verjetno potem za blago, stkano iz čiste volne, udomačil izraz sukno. Raševina je bila mešanica volnenih in lanenih niti, služila pa je bolj za delovne obleke. Kot tretja zanimiva vrsta domačih tkanin je bila v naših krajih poznana kovtrovna; dr. Kotnik jo imenuje rizovina. Iz te tkanine so izdelovali najprej obleke, pozneje pa tudi odeje (kovtre). Tkana je bila v širini 57 cm iz enakega tkiva kot raševina. Fran Kotnik trdi v istem zapisu, da je izraz rizovina slovanskega izvora, medtem ko gre pri besedi raševina za tujko. Ne izključuje pa, da je rizovina prvoten izraz za raševino. K temu naj omenimo še nekatere obrazložitve Maksa Pleteršnika v Slovensko-nemškem slovarju iz leta 1895. Pod besedo rašar navaja, da gre za tistega, ki izdeluje raševino. Očitno gre pri izrazu raševina za nemški koren, saj navaja pod besedo raš (Rasch) vrsto blaga, ki je tkano iz volne in lanu. Isti avtor imenuje bukovino tudi sukno (das Lodentuch). Najdemo pa tudi pojasnilo za besedo sukno (das Tuch), bukovina (grobes Tuch), torej je sukno boljše vrste blago, medtem ko je bukovina grobo blago.

Mozirsko sukno je slovelo na vseh trgih na Štajerskem. To ime se uporablja po mnenju Frana Hribernika nepravilno. Saj ne gre le za "mozirsko", gre dejansko za sukno, ki so ga prav tako kakovostno izdelovali v Solčavi kot v Mozirju; po njegovem bi se to sukno moralo imenovati "gornjesavinjsko sukno" (loden).

Seveda niso našteje vrste tkanin edine, ki so jih tkali v našem ožjem okolju.⁷⁹

Na Brezju še živi v visoki starosti eden poslednjih tkalcev v Mozirju Janez Brložnik-Irnek. Spominja se, da so v njegovem učnem času bili v Mozirju

in okolici številni tkalci. Med najbolj iskanimi je bil Jagodnikov oče — Krapel, v Žekovcu pa je bil zelo znan Goličnik-Repelšek. Žal se Janez Brložnik drugih poimensko ne spominja več. Brložnik je tkal vse do leta 1979, nazadnje največ preproge, ker za druge tkanine ni bilo več primerne preje in tudi ne povpraševanja. Nekoč je tkalska obrt zelo slovela in je bila čislana. Največ se je v njegovi mladosti tkalo po domovih. V mnogih hišah so imeli statve, ki so jih po potrebi postavili v dnevno sobo. Vendar jih niso imeli povsod, zato je moral tkalec težko otovorjen z raznimi pripomočki od kmetije do kmetije. Tkal je vse vrste tkanin — sukno, raševino, hodno platno, brisače in praznje platno, ki je bilo nekoliko tanjše od hodnega in bolj voljno. Brisače so pozneje tkali iz kupljene tkanine (pambole). Lažje je bilo tkati tkanine na širino 75 cm, saj so čolničke s prejo morali ročno metati po širini blaga. Sukno je imelo dvojno širino in je zato bilo tkanje zelo naporno. Sukna so natkali dnevno kakih 6 metrov, platna pa tudi do 8 metrov. Kovrovino so tkali iz preje različnih barv, zato so uporabljali več čolničkov, pač za vsako barvo posebnega. To je bilo zelo zamudno delo.

Tkalec je bil na kmetijah lepo sprejet in dobro prehranjen. Seveda pa zato plačilo ni bilo kdo ve kako dobro, saj kmet ni imel denarja na pretek.

Prva leta, ko je Brložnik postal tkalec — teh večšin se je naučil pri Brezovniku v braslovških Dobrovljah — so merili s palicami. To je bila domača merska enota in je pomenila 132 cm.

Za potujoče obrtnike, ki so opravljali svoje delo po domovih, se je v Mozirju reklo, da gredo v "štiro". Poleg tkalcev so domala vsi obrtniki delali tudi po kmetijah. V te namene so imeli posebno priročno orodje. Denimo, čevljar je imel vse, kar je rabil za popravilo čevljev, kar v posebnem zaboju, ki je hkrati služil za delovno mizo; nosil ga je na jermenih na hrbtu. Pleteršnik pojasnjuje izraz štera ali štira kot delo obrtnika na tujem domu za hrano in plačilo, pravzaprav za dnevno oskrbo in plačilo.⁸⁰

Morda še kaže pojasniti pojem besede obrtnik. V opisanem času je to pomenilo širši pojem, kajti ti so se ločili na rokodelce in druge obrtnike. Anton Mell piše, da je obrt gospodarska dejavnost, ki jo opravljajo nekateri s predelavo surovin na ročen način in z enostavnim orodjem (rokodelci), drugi pa opravljajo obrt brez predelave surovin in orodja (gostilničarji, trgovci); teh niso šteli za rokodelce. Sprva so obrtniki delali pod okriljem zemljiških gospodov, kasneje pa so postajali samostojni obrtniki. Porajala so se združenja, zadruge, predvsem pa cehi. Obrtno delovanje je vse bolj pridobivalo družbeni ugled. Tak je bil razvoj te gospodarske dejavnosti tudi v Mozirju.

Da je v Mozirju še po prvi svetovni vojni delovala rokodelska zadruga, dokazuje listina (učni pismo), s katero se potrjuje Ani Deleja opravljena učna doba krojaške obrti in "svojstvo" pomočnice. Kot načelnik zadruga je listino

13/6. 1893 št. 25665 13/6. 1893 št. 25557	Punjilj ulatijais posel. v "Blau" grob kist št. 1 občina Krasčička		od 8 do 50 cm 4 m okoli 2000 vsebuje vrste mehkega lesu.	Grezja z lukn, Rastopolski, Kogacnica in Kaljeva, graba.
13/6. 1893 št. 25464	Florijan Ullmann posel. v Lavinjsko št. 22 občina Moravce		od 20 do 50 cm 4 m 2000 - 5000 barvni smre- ke, bujice, me- cesne	Lavinjsko z dodatno posel. na Gubijiški proletar delav- stvo vseh in Gubijiški
13/6. 1893 št. 25453	Franz Jankovik kmetijski bogoslov v Istriji in posel. v Gubijiški št. 9 obč. Moravce		20 - 60 cm. 4 - 6 m 1000 - 2000 barvni smre- ke, bujice, me- cesne	Lavinjsko in Grezja z vse- mi dodatki.
13/6. 1893 št. 25453	Pongrac Jakob posel. v Gubijiški št. 16 obč. Moravce		do 25 cm. 4 m 1000 - 1500 barvni smre- ke, bujice, me- cesne	Gubijiški pro- letar delav- stvo z vse- mi dodatki
13/6. 1893 št. 25357	Jakob Jankovik posel. v Lavinjsko št. 34 občina Moravce		25 cm 4 m 500 - 2000 barvni smre- ke, bujice, me- cesne	Gubijiški pro- letar delav- stvo z vse- mi dodatki in Lavinjsko
13/6. 1893 št. 25331	Jakov Tridob pos. v Moravce		1 - 35 cm 4,5 m 500 - 6000 barvni smre- ke, bujice, me- cesne	Lavinjsko in Grezja z vse- mi dodatki do vsega
13/6. 1893 št. 25375	Anton Vajda olg. Korošec posel. v Istriji št. 2 obč. Moravce		10 - 55 cm. 4,5 m 500 - 6000 barvni smre- ke, bujice, me- cesne	obč. Lukovica št. 21.
13/6. 1893 št. 25375	Tomaz Tridob pos. v Gubijiški št. 9 obč. Moravce		1 - 55 cm 4,5 m 1000 - 3000 barvni smre- ke, bujice, me- cesne	Lavinjsko in Grezja z vse- mi dodatki do vsega

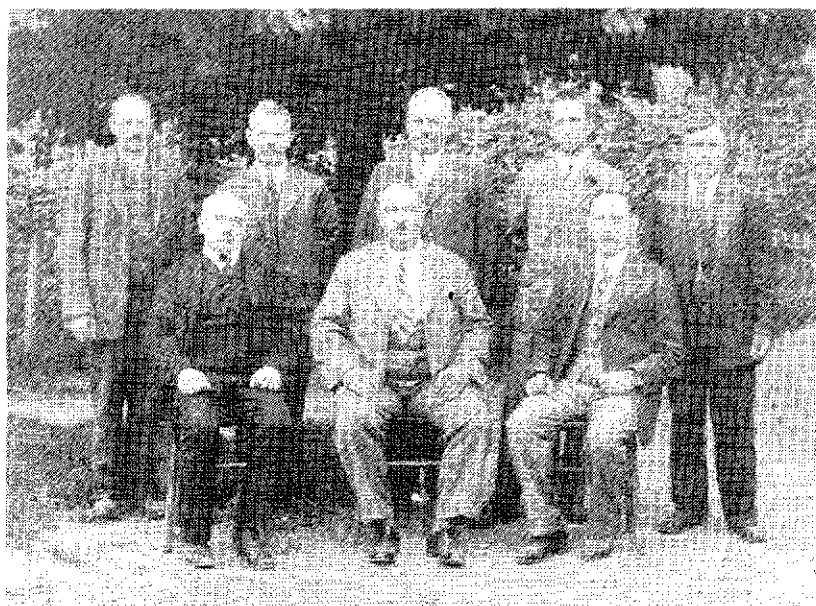
Del seznama plavičarskih upravičencev iz leta 1893. Na njem so vidni znaki, ki so bili tako uradno potrjeni za vsakega lastnika lesa, ki se je plavil. Zajeti so tudi drugi podatki zahtevani s strani srezkega glavarstva v Celju. To je izdalo plavičarsko dovoljenje preko svoje izpostave v Mozirju. Da je bilo plavočarstvo v dolini zelo razvito, priča tudi podatek o močni zadrugi, torej združenju vseh plavičarjev v Radmirju.

podpisal Ivan Vajd, kot mojster pri katerem se je imenovana izučila, pa Peter Širko. Listina je bila izdana 5. novembra 1922.

Mozirje ni imelo industrije v pravem pomenu besede, čeprav so leta 1884 v Ljubiji ustanovili Savinjsko tovarno barv in lesnih izdelkov. Najprej je bila v tujih rokah, šele po prvi svetovni vojni pa je postala domače podjetje, delniška družba, ki jo je vodil Alojz Goričar. Ta tovarna je zaposlovala le kakih 25 delavcev in vsega tri uradnike, imela pa je obrat še v Letušu. Tako je dejansko delalo v mozirskem delu tovarne manj delavcev, kot jih je bilo skupno zaposlenih.

V Lepi njivi je bil po prvi svetovni vojni rudnik antimona. Ustno izročilo trdi, da so tam kopali antimon že v davnih časih. Zaposleno je bilo le nekaj delavcev, ker so bila nahajališča preskromna za večji obrat.

Trg Mozirje je izvedel marsikatero večjo naložbo. Tako je bilo treba porazdeliti stroške regulacije Savinje, ki so jo z velikimi deli ukrotili, da ni več poplavljala toliko zemljišč. Dela so pričeli leta 1875/76. Celjsko glavarstvo

V Mozirju so bili že od nekdaj napredni. Med prvimi v dolini so imeli trško elektrarno. Na sliki je upravni odbor Električne strojne zadruge iz leta 1929. Sedijo (z leve): Ivan Vajd, Franc Celinšek, Anton Lekše. Stojijo (z leve): Jože Matjaž, Anton Miklavc, Ivan Pušenjak, Franc Širko in Jože Blaž.

Planus inprimatus

Spozirji

Kakor občanaro numerava se celovnična
proga med Pečico in Kamnik - varovna
Demarale, graditi.

Ker bi bilo an naš okraj velike koristi;
otko bi se ta proga gradila okor Izonije
Savinjsko dolino, - ne pa okor Kravsko,
nasojnu se gosp. zupane varovna njih
nemestnille rabiti. Kakupmenu proce,
tovarju na dan

5. marca 1899 popoldne naturo
v občinško pisarno v Ljubljano, da
se storijo vtem veicu od stani občin pro-
bečni korosti.

dne 25. avgusta 1899.

Franc Pintar
zupnik

Pred prvo svetovno vojno so načrtovali gradnjo železnice skozi dolino s pre-
dorm pod Črničcem. Svetovna vojna je načrte preprečila.

je prispevalo svoj delež, tudi gornjegrajski okraj je denarno sodeloval. Vendar pa je kar precejšnji delež odpadel na trg Mozirje, ki je moral plačati 32 goldinarjev brez upravnih stroškov na račun dežele preko gornjegrajske davkarije. Poseben dopis okrajja Gornji grad nalaga trgu plačilo teh stroškov iz rednega proračuna, torej ne z dokladami, ki bi dodatno obremenile prebivalstvo. Dalje navajajo, da se prispevek plačuje, dokler dela trajajo. Gre torej sklepati, da so dela pri regulaciji trajala več let.⁸¹

Mozirjani so si zgodaj postavili lastno elektrarno pri Delejevem jezu. Pismo, ki ga je pisal Friderik Hock (verjetno upravnik trške elektrarne) julija 1897, obvešča vse tržane o pogojih za priključitev.⁸² Iz pisma je razvidno, da so šele zbirali naročnike električnega toka, ker omenjajo, da je potrebno ugotoviti potrebe, po katerih bi lahko načrtovali velikost elektrarne. Vsako gospodinjstvo je moralo navesti število žarnic, ki jih bo uporabljalo, in "kako naj bi gorele" (njihova moč). Vse napeljave bo opravilo "podjetništvo", torej elektrarna. Stroški za navedeno "svetilnično" opremo naj bi znašali 5–7 goldinarjev, odvisno od oddaljenosti hiše. Navajajo se tudi cene za tokovino: od 5 normalnih sveč za 50 krajcarjev do 32 sveč, za kar se bo plačalo 1,60 goldinarja mesečno. Dalje navaja pismo dobavne pogoje in pogodbene obveze. Tako se, denimo pogodba o odvzemu toka ni mogla pretrgati pred enoletno odpovedjo.

25. februarja 1899 je gornjegrajski župan Franc Pinter poslal vsem županom v dolini pismo, v katerem jih poziva na skupni dogovor o gradnji železnice po dolini in dalje skozi Črnivec na Kamnik. V pismu navaja, da obstaja namera speljati železnico mimo Vranskega, torej po Tuhinjski dolini, zato bo treba nastopiti enotno. Zbirali so podatke o količinah prevoza, ki bi ga lahko prevzela železnica. Trg Mozirje je pristopil k skupnim naporom za gradnjo železnice, čeprav so nekateri mozirski furmani na vse načine hoteli preprečiti gradnjo, kar je potem storila prva svetovna vojna.⁸³

IZKORIŠČANJE VODNE SILE

V Gornji Savinski dolini so ljudje že od zdavnaj izkoriščali bogate vire vodne sile. Znani so primeri, ko so nekatere kmetije uporabljale vodno silo za vse vrste kmečkih opravil in si tako v višinskem in težavnem svetu pomagale pri opravih. Posebno pogosti takšni primeri so v solčavskem oziroma lučkem predelu.

Ob raznih potokih in strugan so ljudje postavljali mline, žage, vavhe in druge pripomočke za obdelavo in predelavo doma pridelanih surovin (les, volna, lan itd.). Žal nimamo izvirnih podatkov o teh napravah za daleč nazaj, lahko

pa z gotovostjo trdimo, da so bile domala vse vodne struge temeljito izkoriščene. Na začetku tega stoletja so ob običajnih vodnih napravah urejali še elektrarne.

Mozirski magistrat je leta 1808 opravil popis mlinov na svojem območju. Samo teh so našeli takrat 73. Seveda bi najbrž našeli nekaj manj žag, če bi jih takrat zapisovali. Da bi to sliko vsaj delno ohranili, bomo v nadaljevanju prikazali stanje mlinov v letu popisa.⁸⁴

Mozirje: na Savinji – Ivan Lipold, trški mlin (sedaj Podsedenshek), Jožef Deleja, Jožef Goričar (Makse) in Ana Pirkovič (Perkovič?).

Ljubija: na Ljubiji – Anton Mlinar (Jozelj – dva mlina), Valentin Stvarnik (Ropej), Pongrac Kotnik (Kake), Andrej Usar (Bavc), Tomaž Janko (Stopar), Franc Benda (Usar)?, Jožef Jakopin, Anton Part (Spolovenšek), Anton Mežner (Pezdel), Antonija Florjančič (graščakinja z Brdč), Bibijana Kompan (Habe).

Lepa njiva: na Ljubiji – Anton Fužir, Blaž Kolenc (Kranjc), Jurij Vrabič (Mačk), Ana Oblak (Hriberšek), Jožef Močnik (Kovač), Andrej Mikek, Ivan Gregorc (Trenkelj), Jožef Vauher, Jožef Gregorc (Mlačnik), Jožef Fajdiga (Smodiš), Pavel Zaleznik (Molovnik).

Loke: na Savinji – Jakob Irman (Kovač), Martin Papeš, Anton Vajd (Kokalj), Jožef Kmet (Brložnik), Anton Dolinar (Vivoda), Franc Češnovar (Mlinar).

Brezje: na Mozirnici – Ivan Žumer (Čebelar), Anton Štrucelj; na Globašnici – Matija Vodičnik, Gašper Blagotinšek (Navodnik); na Trnavi – Anton Vrtačnik (Dreže), Jakob Zidar (Pezdelj), Franc Černovšek (Jerše); na Reki – Anton Markuš (Drofenik).

Radegunda: na Travi – Anton Pistotnik (Jerše), Matija Orel (Brus), Jakob Žnider (Kranjc), Anton Turk (Brezovnik), Anton Zidar (Orel), Anton Napotnik (Kotnik); na Globašnici – Ivan Goličnik (Povh), Janez Gostečnik (Medved), Ivan Brezovnik (Zagradišnik), Peter Goličnik (Kugler), Andrej Mikek (Srebotnik), Marija Segoničnik, Lorenc Hudej (Keber), Ivan Šumečnik, Jožef Gostečnik (Planinšek), Jožef Rastočnik (Jug).

Šmihel: na Reki – Ivan Rženičnik (Rebershak), Anton Rastočnik, Anton Napotnik, Jožef Acman (Ramšak), cerkev sv. Mihaela, Ivan Goličnik (Jesovnik), Lorenc Leskošek (Grmadnik), Anton Šumečnik (Goltnik); na potoku Šumec – Ivan Atelšek (Rženičnik); na Ljubiji – Jožef Valte (Žlebnik), Blaž Grmadnik (Plešnik), Luka Potočnik in Andrej Konečnik.

Seznam mlinov je zanimiv tudi zaradi zapisanih domačih imen. Vsekakor je takoj opazno, da so se v okolici Mozirja bolj kot v trgu ohranili izvirni priimki in hišna imena, ki so izrazito slovenskega izvora in značilni za ta predel Slovenije.

Da so bili Mozirjani zelo razgibani, potrjujejo ohranjene šege ob pustu. Tudi za dobro voljo so poskrbeli. Slika je posneta 1903 in kaže Leni klub v Mozirju.

MOZIRJE MED PRVO SVETOVNO VOJNO

Po naključju se je našel zapis Laykaufa pod naslovom Sklep.⁸⁵ Iz njega je razvidno, da je Laykauf pisal kroniko medvojnih dogodkov v trgu Mozirje. Žal se je ta izgubila. Vendar pa je dovolj dragocenih podatkov o razmerah tistega časa v ohranjenem zapisu. Iz vsebine pa lahko sklepamo še, da je pisec zelo kritično opisoval svoja opažanja, saj bi sicer ne zahteval v Sklepu, ki je bil očitno sestavni del vojne kronike, podpisov vseh odbornikov in župana (30. oktobra 1920). Vsi ti so namreč jamčili za resničnost zbranih podatkov, saj so se podpisali pod besedilom: "Občinski zastop trga Mozirje zbran pri svoji plenarni seji dne 30. vinotoka 1920, odobruje in potrjuje spis te kronike." Podpisani pa so: Alojz Goričar, župan, Ivan Vajd, Martin Šuster, Franc Žuža, Ivan Klemenak, Anton Drev, Peter Troger, Anton Deleja, Martin France, (nečitljivo), Štefan Brložnik in Franjo Vajd kot "perovodja" (zapisnikar).

Zanimiv je tudi zadnji odstavek obravnavanega zapisa, v katerem piše Laykauf med drugim: "Ko bo prišel na krmilo z novimi volitvami nov občinski zastop, prepustil bo izvoljenemu županu sedanjí z mirno vestjo svoj prestolček, izročil mu bo tudi v arhivno shrambo to kroniko, katera naj našim potomcem resničnost pove." Sledi podpis Žige Laykaufa.

Zapisa, o katerem je govor, je 13 gosto pisanih strani. V njem uvodoma ugotavlja pisec, da je nova država za narod prebujenje in poudarja pomen združitve južnih Slovanov v lastno državo. Kot piše v nadaljevanju, ni namenil vsebine kronike zgolj krutim dogodkom vojne, pač pa tudi delovanju občinskega zastopa (odbora). Ta je z majhnimi spremembami "krmaril" občino skozi vso vojno. Najprej je bil župan Ivan Vajd, za njim pa je občino vodil Alojz Goričar.

Pred našo državo se je nagrmadila kopica težavnih nalog, piše Laykauf dalje. Opisuje težave narodnega predstavništva in omenja izvolitev ustavodajne skupščine 28. novembra 1920. Piše, da je narodno predstavništvo "slabo pod streho spravljeno, saj je baje neko ministrstvo prve dni obstajalo iz prazne pisalne mize in enega polomljenega stola".

"Številne vojske so se od povsod umaknile; tiste dni po vojni je bilo v izmrožgani dolini (zaradi krutih rekvizicij) zelo hudo. Mnogi so si dali duška v plenjenju, v štrajkih in še kako. Posebno hud je bil železniški generalni štrajk. Mi pa smo dobili visoke prevozne cene, tako je prej stala vožnja z Rečice ob Paki do Celja 1 krono, sedaj pa 12 kron,

S severa nam je grozil vpad nemških čet (Volksschutz), ta je bil vse drugo kot narodna straža, v njem so bili dunajski brezdelneži in mestna fakinaža, fašisti.

Sleparski plebiscit nam je odvzel Koroško, mnogi zavedni koroški Slovenci so pred podivjano soldatesko morali bežati. Tudi nekaj beguncev se je zateklo v naš trg, največ je bilo med njimi učiteljev in duhovnikov.

Preko Govčke planine od Sv. Križa sem se je čulo grmenje topov, tedaj smo organizirali v trgu narodno stražo. Ta je poslala svoje patrolje tja proti Koroški; to je bilo nevarno, saj je ob neki takšni priliki padel vodja naše patrolje, sin tukajšnjega dacarja Puncerja. Tudi v Šoštanju so se pripravljali naši ljudje na beg, na postaji so bile pripravljene vlakovne kompozicije, nemškutarji pa so ponosno in kljubovalno dvigali glave. Takrat je prišla na pomoč bratska srbska vojska, čeprav za vojaške transporte ni bilo na železnici dovolj pre-moga.

Naše blagajne so bile prazne, vsi pa so zahtevali višje plače. Davčni urad v Gornjem gradu ni zmozel plačila materam padlih vojakov. Dežela je bila do kraja izropana, vse je šlo stoletja v Avstrijo. Ena papirnata "kronska cunja" (denar) plača komaj krajcar predvojne vrednosti.

Nezadovoljstvo je veliko, ker je Italija zasedla vse mejne pokrajine Slovenije, tudi obmorske kraje, tako tudi iz prekomorja ne moremo dobiti pomoči. Naši rojaki iz Amerike pošiljajo pomoč, ki pa zaradi slabih zvez z lukco Split v notranjost dežele le skopo prihaja.

Prišli so skoraj vsi trški in okoliški "Amerikanci" nazaj, kar trumoma prihaja preko velike luže. Prinesli so težke bisage s seboj.

Po novem zakonu naj bi se tudi knezoškofijsko posestvo v dolini delilo, tega je kar tretjino celotnega gornjesavinjskega areala.

Ropanje je pogosto, tudi v Mozirju so oropali trgovino Rudolfa Pevca, ki se je branil, zato je dobil strel v glavo; kaj takega naš trg ne pomni.

Zaradi vojnega pustošenja je vsega potrebnega primanjkovalo. Narodno predstavništvo in vlada v Beogradu zdaleka nista bila kos nalogam, kot so to uspešno uredili naši bratje Čehi. Navijalci cen so prišli na svoj račun, izkoriščali so težave ljudi, oblast pa je mirno gledala njih početja. Seveda je za takšne razmere v očeh "nazadnjakov" bila kriva nova država. Druginja je sesala ljudski sok."

Laykauf primerja cene leta 1920 z letom 1914 in ugotavlja, da je fižol veljal 2 kroni, sedaj pa 8, meso 1 krono, sedaj 22, mast 2 kroni, sedaj 50, moka

50 krajcarjev, sedaj 10 kron, sladkor 1 krono, sedaj 42. Tako je tudi z oblačili: čevlji 16,20 kron, sedaj 500 do 600, srajca 4 krone, sedaj 180 do 200, hlače 4 krone, sedaj 180, klobuk 20 kron, sedaj 400, obleka fina (angleška) 20 kron, sedaj slabe 400 kron. Leta 1914 je vsakdo mesečno shajal s 140 kronami, sedaj ne zadošča 3300 kron. Tako seveda nezadovoljstvo vse bolj raste.

"Vse to povzroča hitro rast števila raznih političnih strank, tudi klerikalni zmaj močno dviguje glavo. Sleparije se kar vrstijo, tudi v politiki; to je videti na Koroškem, kjer so si s 6000 glasovi večine prisvojili našo Koroško. Utihi nili so Gosposvetski, Višarski in Svetogorski zvonovi. Z žalostjo zabeležim vse to našim zanamcem." Tako piše Laykauf in dodaja: "Ko doživljamo drugo obletnico naše mlade države, smelo trdimo, da nam je k zmagi pripomogla naša resna volja, žal pa največji optimist ne more trditi, da je vse v redu. Ponesrečeno žigosanje bankovcev, zatem kolekovanje, slaba menjava kronske vrednosti napram dinarju, carina, trošarina in še marsikaj ni v prid našemu človeku. Toda kljub vsem mizerijam smo dosegli veliko! Za silo je domu narejena streha, napravljen je začetek in narejen temelj bodoči močni Jugoslaviji."

Misli kronista Laykaufa ne potrebujejo dodatnih razlag, ker so dovolj zgovorne. Seveda je velika škoda, da se je vojna kronika izgubila, ker bi iz nje lahko črpali zanesljive vire o dogajanjih v letih 1914–1918.

Iz raznih virov sicer vemo, da je v te kraje pribežalo veliko Slovencev iz predelov, ki jih je med vojno zasedla italijanska vojska. To so bili predvsem zavedni Slovenci Primorci, ki so si pozneje uredili svoje domovanje pri nas.

V drugi polovici prve svetovne vojne je v Mozirje prispela veterinarska enota avstrijske vojske, ki je tu zdravila konje. Baje je teh bilo preko 300. Barake za vojake so bile na levem bregu Savinje v ravnini, kjer so sedaj njive.

NESREČE IN EPIDEMIJE

Leta 1580 je trg popolnoma pogorel. To je bilo mogoče, ker so bile hiše lesene in krite s škodlami. Takrat so pogorele vse listine trga, kar navaja nadvojvoda Karl v listini, s katero potrjuje Mozirju stare trške pravice.

Veliko zla so naredili Turki, ki so leta 1680 vdrli tudi v Mozirje. Navaja se, da so pobili številne ljudi, mlajše pa odpeljali v ujetništvo. Ubili so tudi župnika, ki so ga prebivalci po vrnitvi iz hribov pokopali ter na njegov grob postavili kamnit križ.

Kot posledico turških vojn navajajo kronisti kugo, ki je tudi v Mozirju zelo pustošila.⁸⁶ Najhuje je bilo leta 1682, ko je pomrlo veliko ljudi. Mrličev niso pokopavali na pokopališču, temveč zunaj trga; te prostore so imenovali Na Groblji. Izraz se je ohranil do začetka tega stoletja. Tega leta je umrl za kugo tudi mozirski župnik Anton Usar, ki je bil že upokojen. Pripoveduje se, da je ob prvih občutkih bolezni želel v Ljubiji predati nekaj zlatnikov svoji sestri; to je tudi storil, vendar pa je na poti nazaj v trg umrl. Na tistem mestu so ga pokopali in mu pozneje postavili nagrobnik, na katerem je bil latinski napis, ki je pričal o pokopanem župniku Usarju.

Trg je bil v času epidemije kuge proti Nazarjam in proti Soteski obdan s pregrado, ki so jo varovali vojaki. Nihče ni smel iz trga ali vanj. Še danes pomnijo starejši ljudje, da se je pri sedanjem križišču ceste proti Ljubiji reklo Na Vahti.

Ustno izročilo pravi, da so v tistih časih Mozirjani imeli cerkvene obrede zunaj cerkve, baje na griču za farno cerkvijo.

Kot je mogoče ugotoviti iz pisanih virov, je v trgu divjala kuga že leta 1646, vendar ni bilo večjih žrtev oziroma se o njih izrecno ne govori.

Leta 1787 je v trgu razsajala kolera, ki so jo imenovali "krvava griza". Kronisti so zapisali, da je za posledicami te bolezni umrlo čez 200 ljudi. Verjetno ta številka vključuje tudi okolico.

V stari šolski kroniki piše, da so morali leta 1883 šolo zapreti, ker je razsajala davica, ki je pomorila čez sto otrok. Starejši ljudje pomnijo, da je v nekaterih hišah v enem tednu bilo na mrliškem odru po več otrok. Pri Breclju, ki so mu rekli prvi Vršan, ker so tisti predel imenovali Vrhi, je tako kar troje otrok v enem tednu podleglo tej zahrbtni bolezni.

Leta 1889 so morali šolo zapreti zaradi ošpic, vendar pa ni podatkov, da bi med otroki zahtevale žrtve.

Leta 1740 je Mozirje opustošila velika povodenj. Teh je bilo pozneje še več, ker je posebno Trnava tekla neukročeno in je kot hudournik vedno znova ogrožala trg. Šele v tridesetih letih tega stoletja so jo regulirali.

Leta 1798 so vojaki, ki so bili nastanjeni v trgu, zaradi nepazljivosti povzročili ogenj, ki je upepelil 35 hiš in več gospodarskih poslopij.

Do požara je prišlo tudi leta 1835, ko je zgorelo 5 hiš. Zahvalo za to, da ni bila škoda večja, gre pripisati, kot navaja Laykauf, "dobro izurjenim požarnikom" in pa dejstvu, da je takrat Mozirje že imelo dve gasilni brizgalni.

Kot pravo nadlogo štejejo zapisovalci zgodovine Mozirja zasedbo Francozov, ki da so kar naprej opravljali rekvizicije, to je zaplembe živil, pa tudi zasebni lastnini v hišah niso prizanesli. Leta 1797 so bile zelo obsežne zaplembe živil.

Sprva je vozil skozi dolino poštni avtobus. Slika je posneta v Mozirju leta 1932. Prvi z leve je šofer Alojz Mrgole-Prislan iz Gornjega grada.

NARODNO IN DRUŠTVENO ŽIVLJENJE

Mozirje je na takratnem Štajerskem slovelo kot narodno zavedni kraj. Narodnorazdiralne sile se niso mogle utrditi med ljudmi, ki so jih vodili narodnjaki, kot je bil denimo Janez Lipold. Že leta 1845 je ukazal kot moziški župan poslovati na magistratu tudi v slovenskem jeziku, česar do takrat ni bilo nikjer na Štajerskem.

Županstvo v *Ljubljani*

gospode občinske svetnike in odbornike vabi k odhorskej seji, ktera bude *ponedeljek toje 16.*
Novembra 1868
 do polne ob *10* uri v *sejstki v radnici se daval.*

Posvetovanje bodě: o' teh-le -- rěčěh:

Za voljo volivce mozirnkega včitelja.

Vlaki gospod. odborniki, kateri so zadetih, ravnajo se imiditi, inna pravo, časno podpisanimi. Zupnikstvo na znanje dati, da se bodo namestiti njega namestnik izvoliti mogli. Kdo pritožuje proti stori, bo 5 goldinarjev karnovan.

Morije tega 13. Novembra 1868.

< Naměstník hospoda Zupana:
 Dvůr dvoráček.

James A. Mulder

Trška občina je imela za sklic seje odbora posebne tiskovine.

Posledice marčne revolucije 1848 so bile v Mozirju občutne. To je pripisati Matiji Goričarju, študentu tehnike, ki je v marčnih dogodkih na Dunaju neposredno sodeloval. Tako je prinesel glas o revolucionarnem vrenju tudi domov. Seveda večjega obsega ta odmev ni bil deležen, saj je naše ljudstvo takrat bilo še neosveščeno in dejansko še v fevdalnih razmerah. Sicer navaja Laykauf v svoji kroniki, da so v Mozirju ustanovili narodno gardo, ki so jo krepili študentje in drugi napredno misleči krajanj. Vodil jo je ranocelnik Žiga Laykauf (oče pisca kronike). Čeprav morda revolucionarno vrenje v kraju ni bilo dovolj odmevno, pa je vendarle sprožilo val osveščenja med ljudstvom, ki se je postopno zavedalo, predvsem narodnega prebujanja.

Štefan Kočeverar je dal pobudo, da celjska čitalnica pripravi v Mozirju "veliko besedo". Jeseni 1863 so se vsi narodno zavedni zbrali pri Lipoldu (takrat hotel, danes hiša dr. Jožeta Goričarja). Kot je napisal sodobnik, je bilo veliko ljudstva, ki si je tako utrjevalo narodno zavest.

Ko so voditelji našega naroda zahtevali zedinjeno Slovenijo, so se drugega slovenskega tabora v Žalcu (1868) udeležili številni Mozirjani in okoličani. Tudi iz drugih predelov doline so prihajali ljudje, da bi se udeležili tega velikega narodnega zborovanja. Vladalo je nepopisno navdušenje: ljudje so na okrašenih vozovih prepevali slovenske pesmi. Kot se navaja, so pri pripravah za udeležbo na taboru skrbeli predvsem mozirski narodnjaki.

Slovenci so se na vse načine povezovali, da bi tako gojili narodno zavest. Ustanavljali so razna društva. Tako so v Mozirju leta 1877 kot prvi na Štajerskem ustanovili Slovensko kolesarsko društvo.

Leta 1874 so ustanovili kot drugi na Štajerskem svojo narodno hranilnico po načelih Mihe Vošnjaka. Imenovali so jo Gornjesavinjska posojilnica v Mozirju. Ta narodni denarni zavod je potem vsestransko pomagal širiti narodna društva in zavest.

Da bi zajeli v prosvetljevanje čim več ljudi, so leta 1877 ustanovili čitalnico. Zapisano je, da so bili njeni člani vsi tržani brez izjeme.

Na redni učiteljski konferenci v Mozirju so leta 1877 učitelji protestirali proti uvajanju nemščine v nižje razrede osnovnih šol. S te konference so poslali celjskemu poglavarstvu protestno pismo.

Kje drugje kot v Mozirju naj bi se ustanovil prvi Sokol na Štajerskem. Leta 1882 so se zbrali najvidnejši predstavniki narodnega gibanja in ustanovili Savinjskega sokola. Vanj so se včlanili znani narodni moške iz bližnje in daljne Štajerske. Na ustanovnem občnem zboru so za častna člana izvolili dr. Josipa Juraja Strossmayerja in dr. Josipa Fona iz Zagreba, ki je kot obiskovalec Mozirja pripomogel k ustanovitvi društva. Že to daje sklepati, kakšno

širino je društvo zavzelo. Med prvimi člani najdemo Miha Vošnjaka, razne celjske narodne prvake in seveda vse narodno zavedne Mozirjane. Društvo je imelo izrazito narodnoobrambni značaj.

Potrditve, da je bilo Mozirje zaveden trg, je tudi ustanovitev podružnice Ciril-Metodove družbe leta 1888. To je bila narodnoobrambna slovenska organizacija.

Trg Mozirje je ob vsaki priložnosti dokazoval svoj slovenski oziroma slovanški značaj. Tako so na predvečer praznika Cirila in Metoda leta 1893 priredili veliko povorko po kraju, poleg lipe na trgu pa namestili visok drog, na katerega so obesili slovensko trobojnico. To je bil za čase, ko so v drugih krajih na Štajerskem divjale skupine nemških nacionalistov, pravi podvig. Ob tem je treba poudariti, da je zastava visela nekaj mesecev v dokaz, da tod živijo zavedni Slovenci.

Leta 1894 so priredili velik narodni zbor. Na njem so govorili vsi vidnejši narodni voditelji tistega časa, kot npr. dr. Gregorc, Miha Vošnjak, dr. Sernec, dr. Dečko, dr. Hrašovec in urednik lista Domovina iz Celja Drago Hribar. Tudi vidni možje iz Mozirja so govorili množici. Namen shoda je bil utrditi enotnost narodnega gibanja in opozoriti na vse večje pritiske nemških društev in raznarodovalnih organizacij.

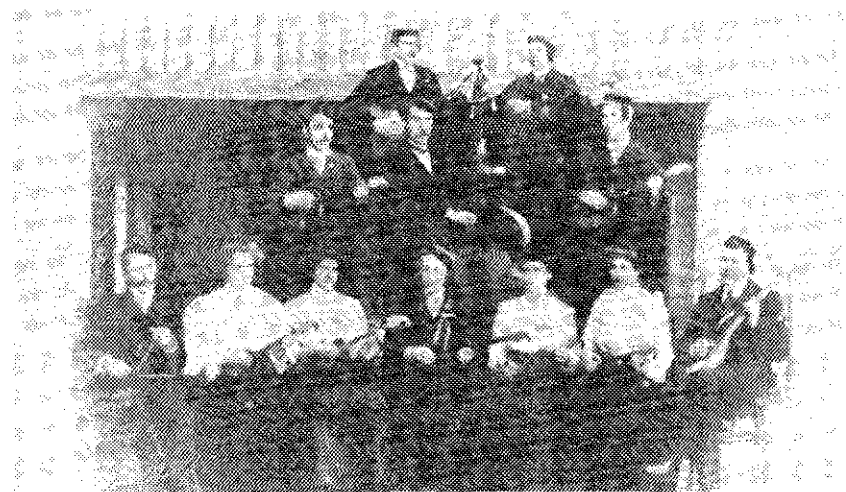
Slovenske planine je nemški Alpenverein vse bolj ogrožal. Nemci so nameravali zgraditi vrsto planinskih postojank v Savinjsko-Kamniških Alpah. V Ljubljani so že leta 1893 ustanovili Slovensko planinsko društvo. V dolini si je takrat veliko prizadeval za narodno planinsko organizacijo Fran Kocbek, šolski upravitelj v Gornjem gradu. Leta 1893 so imeli ustanovni občni zbor Savinjske podružnice Slovenskega planinskega društva, ki je imela svoj sedež v Mozirju. Pristopili so h gradnji planinskih postojank (Mozirska koča in še druge), pričeli pisati slovenske planinske knjige in druga obvestila. Pri delu jim je veliko pomagal graški univerzitetni profesor dr. Johannes Frischauf, ki je preko nemškega časopisja seznanjal široko javnost o lepotah naših planin in gora. Zaradi takega delovanja je bil tudi predčasno upokojen. Seveda je slovensko planinstvo bilo narodnoobrambnega pomena, saj so nemška društva razpolagala z velikimi gmotnimi sredstvi, pa tudi s podporo oblasti.

Leta 1895 so odprli Mozirsko kočo.

Glede gasilske dejavnosti v Mozirju pa toliko. Društvo je bilo sicer ustanovljeno leta 1887, vendar pa je bilo gasilstvo organizirano že pred tem, kar je razvidno tudi iz Laykaufovega zapisa, ki navaja, da je požar leta 1836 naredil manj škode prav zaradi dobrega delovanja "požarnikov". Novoustanovljeno gasilsko društvo je nekaj časa delovalo kot del Savinjskega sokola.

Proti koncu 19. stoletja se je začelo slogaštvo v vrstah narodnjakov hkrati. Pojavili sta se dve pglavitni smeri političnega delovanja, tako imenovana liberalna (napredna) in klerikalna, ki so jo spodbujali takratni cerkveni dejavniki. To je naziralo enotnost slovenskega narodnega boja in slabilo sile narodnoobrambnih dejavnikov. Ob tem je seveda krepko rastla moč nemško-nacionalnih krogov in njihovih organizacij (Deutscher Schulverein, Deutscher Alpenverein, Deutscher Turnverein). Seveda je bila v vladajočih krogih še cela vrsta drugih oblik raznarodovalne dejavnosti. V Mozirju ni nobeno od navedenih društev nemškega izvora pognalo korenin. Slovenski trg in še bolj slovenska okolica tega nista omogočili.

Vendar pa so bile razprtije v slovenskem taboru iz leta v leto večje in ostrejšje. Praprotnik navaja v mozirski kroniki, da je prvič prišlo do javnega političnega razdora ob volitvah v deželni in državni zbor leta 1890. V Mozirju so imeli dva kandidata: za klerikalno stran dekana Žičkarja, za liberalno pa Dragotina Hribarja, tiskarnarja iz Celja. Vnel se je hud predvolilni boj, kakršnega dotlej še niso pomnili. Za klerikalno stran je vodil boj kaplan Gregorc, ki pri tem ni izbiral sredstev. Kronist piše, da so bili omikani tržani ogorčeni nad načinom predvolilnega boja. Bilo je tako napeto, da so se bali izgrede, kar dokazuje, da je takratni politični komisar Lehmann hodil "od krčme do krčme ter miril duhove". Praprotnik zaključil svoje misli v kroniki z zelo značilnimi besedami: "Šlo je za nezaslišano hujskanje, ki bo imelo posledice še dolga leta." Podobno se je ponovilo ob občinskih volitvah leto dni kasneje. Vsekakor so spričo takšnih razmer v slovenskem taboru dvigovali glave tisti krogi, ki so želeli neslogo med Slovenci.

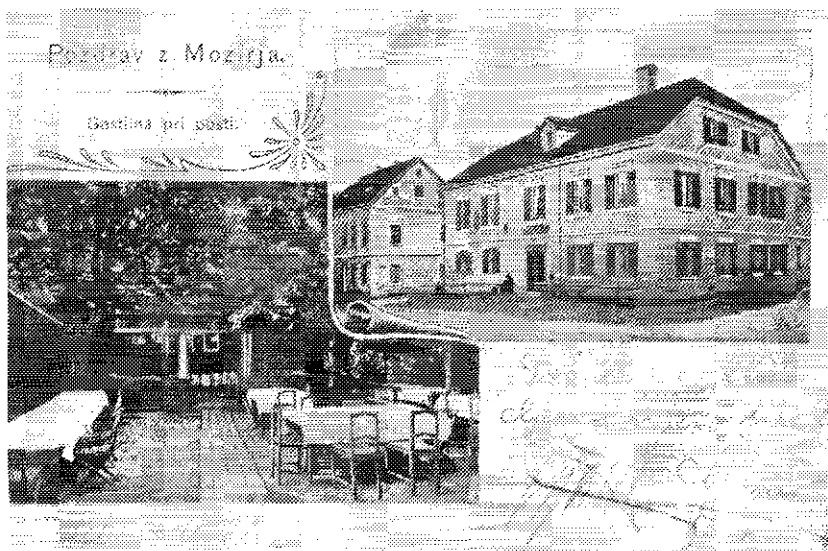
Že pred prvo svetovno vojno je v Mozirju deloval tamburaški zbor pod vodstvom Franca Esa.

Če so prej enotno kulturno delovali v čitalnici, so leta 1908 ustanovili Kato-
liško izobraževalno društvo, da bi se tam lahko zbirali klerikalno usmerjeni
ljubitelji kulture. Neenotnost je torej segla tudi na kulturno področje.

Odras zaostrenih političnih razmerij je bil tudi v ustanovitvi Kmečke hra-
nilnice in posojilnice leta 1908. Tudi denar se je odslej delil po političnem
prepričanju.

Mozirje so tuji že zgodaj odkrili kot turistični kraj. Zato je Žiga Laykauf
(starejši) dal pobudo za ustanovitev Tujskoprometnega in olepševalnega
društva. Ustanovili so ga leta 1892. Kmalu je Žiga Laykauf s svojim denar-
jem zasadil kostanjev drevored ob Savinji in blizu nekdanjih kopelc (kopa-
lišča). Posebno si je za turistično ponudbo prizadeval gostilničar Anton
Goričar. Še v letu ustanovitve je društvo uredilo kopališče na prostem ob
strugi Savinje. Postavili so tudi 5 kabin. Kopališče je predstavljalo veliko
privlačnost za turiste, saj je bilo v zelo lepem okolju in vedno s tekočo
čisto vodo. Pozneje so malo višje od kopališča naredili teniško igrišče.

Seveda je bila gostinska ponudba v Mozirju tiste čase, daleč pred prvo sve-
tovno vojno, sorazmerno dobra, vsekakor pa boljša od današnje. Ne bi mogli
govoriti o presoji kakovosti, vendar pa lahko govorimo o mnogo večji ponud-

*Gostilna pri pošti. Slika je iz leta 1908, je pa zanimiva zaradi lastnika Antona
Goričarja, ki je bil pobudnik tujskega prometa v Mozirju. V tej hiši je bila
najstarejša gostilna v Mozirju (Sivčeva).*

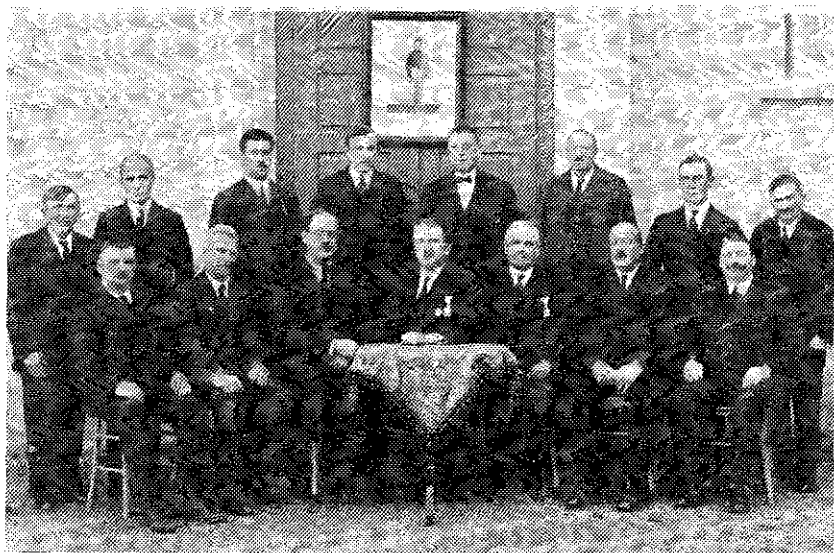
bi, saj je denimo leta 1903 v trgu navedenih 10 gostiln (Kažipot po slovenskem Štajerskem, Celje 1905). Tudi v času med obema vojnama so se tržani na vse kriplje trudili privabiti v kraj čim več turistov. Znani so primeri, ko se je družina umaknila iz sob, da bi nudila tujcem postelje. Tako najdemo v prospektu Celje – Gornja Savinska dolina in Logarska dolina, ki ga je leta 1939 izdala mestna občina Celje, podatek, da nudijo penzione v Mozirju gostilne Škruba, Dobelšek in Remic ter penzioni Majerhold, Turnšek in Pri pošti. Cene so bile od 30 do 35 din dnevno. Upoštevati je treba, da so v ponudbo vključili tudi Turnška iz Nazarij. Kljub temu pa je bila to za tiste čase zadostna ponudba.

Avtobusne zveze z dolino so bile leta 1939 na progi Celje–Mozirje–Gornji grad–Solčava–Logarska dolina in nazaj dvakrat dnevno.

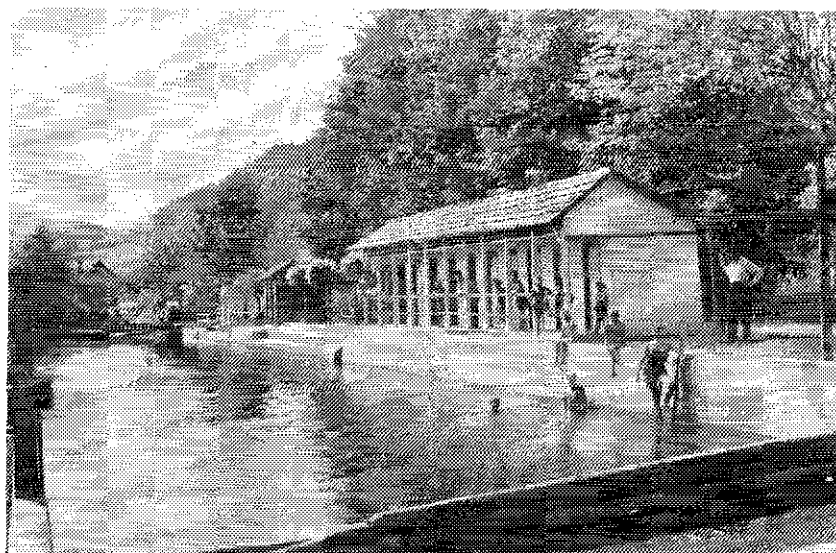
Nikakor ne kaže prezreti resolucije, ki so jo mozirski občinski odborniki sprejeli na seji 12. marca 1896 in jo poslali deželni vladi v Gradec. Takratni župan Franc Goričar je sestavil tole besedilo v protest proti imenovanju Štajerske kot "nemške": "Z ozirom na to, da se je na Štajerskem osnoval neki veliki odbor z namenom, da bivšemu pruskemu kanclerju Bismarcku k njegovi 80-letnici pokloni častno darilo srebrno kupo z napisom – Knezú Bismarcku ob 80-letnici nemška Štajerska – oporeka temu mozirska občina z vso odločnostjo ter smatra ta sklep, ki se je storil tudi v imenu dobre tretjine slovenskega prebivalstva na Štajerskem, za najskrajnejšo predrznost dotičnega odbora."⁸⁷

O času med obema vojnama velja zapisati misel Frana Hribernika, ki je napisal v sestavku Politično življenje v Mozirju in okolici pred drugo svetovno vojno:⁸⁸ "Splošnega političnega življenja v Sloveniji so se udeleževali tudi v Mozirju in okolici. Seveda je bilo živahneje v trgu kakor pa v okolici. Tržani so se nagibali zvečine na napredno stranko (liberalci) in le malo je bilo med njimi pristašev konzervativne ali klerikalne stranke, dočim so med temi bili večinoma okoličani. To se je potrjevalo na volitvah v razne zastope. Je pa tudi odraz časnikov, ki prihajajo v trg. Nove ideje so bile med Mozirjani in okoličani neznane vse do prihoda učitelja Dušana Špindlerja (1934–1938). Služil pa je v kraju premalo časa, da bi lahko razširil krog somišljenikov. Manjše uspehe pa so imeli člani celjskega Kulturbunda, ki so ob svojih planinskih pohodih trosili med okoličane pogubne ideje, medtem ko si v trgu niso upali nastopati. Po njih vedno bolj predrznem vedenju smo lahko sklepali, kako njih setev dozoreva".

Zadnje volitve v stari Jugoslaviji so v Mozirju prinesle dokaj močno uveljavitev Ljotičeve stranke, ker je tiste čase imela izrazit jugoslovanski program. Seveda ne kaže prezreti dejstva, da volilci niti približno niso pričakovali fašistično usmerjenega gibanja pod krinko veliko podčrtovane državne

Občinski odbor leta 1935: Stojijo (z leve): Jože Blaž, Franc Breznik, Franc Pečnik, Leopold Jurič, Franc Leškovšek, Jože Matjaž, Ivan Marolt, Ignac Krumpačnik. Sedijo (z leve): Karl Kosem, Anton Miklavc, Jože Trogar, Matija Goričar (župan), Ivan Pušenjak, Franc Celinšek in Franc Dobelšek.

Mozirsko kopališče (kopalce) med obema vojnama.

zavesti. Ko pa so kasneje ugotovili, da se Ljotić nagiba na stran sil osi, so se od njegove stranke odvrnili.

Značilna za napredno miselnost takratnega trškega prebivalstva je tudi množična akcija ob ustanovitvi Društva prijateljev Sovjetske zveze. Mozirjani, največ pripadniki Sokola, so po trgu zbirali podpise za vstop v društvo. Odziv je bil velik, domala vsi vidnejši krajani so se čutili dolžne pristopiti temu društvu, saj so že slutili grozečo nevarnost fašizma iz sosednjih držav, pa tudi v sami jugoslovanski državi je bilo vse več znakov za naklonjenost silam osi.

Lahko bi rekli, da je od leta 1939 bilo čutiti v naprednih krogih ljudsko-frontno delovanje, ki je imelo močno zaslombo predvsem med že organiziranim delavstvom Nazarij. Od tam se je mnogo tega duha prenašalo tudi v Mozirje.

Kot so pokazale poznejše raziskave, so Nemci pridobili za svoje načrte le malo ljudi v tej okolici, nikakor pa ni mogoče trditi, da je Mozirje izgubilo v času tik pred drugo vojno že od nekdaj znano narodno zavest. To se je pozneje pokazalo tudi v takojšnjem odporu okupatorju.

USTANOVE IN URADI

Finančna straža je bila s svojim oddelkom v trgu že leta 1801, kar kaže na potrebo po preganjanju tihotapljenja, ki je bilo posebno v okolici marsikomu vir dohodkov. Tudi domači zgodovinarji omenjajo "kontrabantske" poti preko Golčke planine. Imamo pa listine, iz katerih je razvidno, da so bili nekateri prebivalci kaznovani zaradi tihotapljenja.

Nadvojvoda Janez Habsburški, ki je dvakrat obiskal trg, je bil glavni pobudnik naprednega kmetovanja. Zato so že zgodaj ustanovili Kmetijsko družbo. Od leta 1822 je podružnica te družbe delovala tudi v Mozirju, ki je že deset let pozneje dobilo "vzorčen" sadovnjak (vrt).

Leta 1865 prične delovati v Mozirju pošta. Prvi poštar je bil Anton Goričar. Prva redna pošta je prispela v Mozirje leta 1863 in so jo, kot navaja Praprotnik v kroniki, tržani sprejeli s streljanjem s topiči. Prihajala je trikrat tedensko iz Celja. Pred tem je hodil poseben sel s košem iz Gornjega grada v Celje po pošto, nazaj grede pa jo je delil. Ko so odprli urad v Mozirju, je pošta dnevno prihajala iz Celja do Gornjega grada. Ko pa so zgradili železniško progo Celje–Velenje, so prinašali pošto dvakrat dnevno s postaje Rečica ob Paki do Gornjega grada. Leta 1903 so uvedli takšno vprežno progo tudi po Zadrecki dolini. Sprva je pošta posredovala le poštné pošiljke; brzojavne zveze še ni bilo. Mozirski občinski odbor se je sestal na izredni seji 14. januarja 1877, da bi razpravljal o brzojavni progí proti Gornjemu gradu.⁸⁹ Iz zapisnika je razvidno, da je poštna uprava zahtevala za brzojavno postajo v Mozirju zagotovilo, da bo ta letno dajala vsaj 300 goldinarjev dohodka. Občinski odbor je enoglasno podprl gradnjo brzojavne linije skozi trg in ureditev brzojavne postaje v Mozirju ter jamčil za kosmati dohodek te postaje v višini 300 goldinarjev, "saj bo na ta način Mozirje povezano s svetom", kot piše med drugim v zapisniku.

Orožništvo je postopno prevzemalo povsod v stari Avstriji skrb za varnostno službo. V Mozirju so imeli prvo orožniško postajo leta 1872.

Mozirjani so si zelo prizadevali postati okrajno središče. Da bi jim vsaj delno ustregli, so leta 1899 ustanovili v trgu izpostavo Okrajnega glavarstva Celje. Imenovali so jo ekspozituro.

O elektrarni smo že pisali. Kot kaže, so jo ustanovili v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Kot Elektrostrojna družba se pojavi leta 1917. Vsekakor je poslovala na zadružni podlagi. Baje je trg dobro oskrbovala z elektriko.

Obstajajo listine, ki dokazujejo v Mozirju obstoj Rokodelske in Gospodarske zadruge, žal pa ni podatkov, ki bi kaj več pojasnili. V času cehovstva so bile tu cehovske skladnice, a tudi o tem ni kaj več virov.

Lahko bi opisali še delno zdravstveno službo. Že uvodoma je treba pojasniti, da so takrat bile le zasebne zdravniške prakse. S postopnim uvajanjem zdravstvenega zavarovanja se je širila mreža zdravnikov, ki so delali tudi za zavarovance. Glede zdravnikov, ki so delali v trgu, lahko ugotovimo iz poročila F. Hofbauerja o obhodu meja, da je sodeloval "novodošli" zdravnik Fran Predovnik; verjetno gre za kirurga (ranocelnika). Za njim je opravljal te naloge domačin Žiga Laykauf st., ki je bil prav tako kirurg. Naslednje že opisuje Praprotnik v kroniki, ki navaja dr. Šlandra, za njim dr. Pavlička, njemu pa je sledil dr. Kaisersberger. Leta 1900 najdemo v zapisih zdravnika dr. Boehma. Temu pa je sledil domačin dr. Jože Goričar, večkratni župan in javni delavec. Zadnji zdravnik z zasebno prakso pa je bil dr. Roman Lesnika.

GIBANJE PREBIVALSTVA

Podatki iz najrazličnejših virov dajejo sliko o gibanju prebivalstva v Mozirju. Najstarejši podatek je iz leta 1675, ko je imelo Mozirje 323 prebivalcev in 59 hiš. V letih med 1685–1687 se navaja v seznamu za plačilo davka 52 posestnikov (davkoplačevalcev). Če te podatke primerjamo s prejšnjimi, lahko sklepamo, da so imeli posestniki po več hiš. Leta 1754 je takratni župnik Jurajl poročal o 289 prebivalcih in 56 gospodarstvih. Tu bi se nekoliko ustavili. Poročilo župnika Jurajla obsega nekatere zanimive ugotovitve. Anton Svetina je iz listin Nadškofijskega arhiva v Ljubljani zbral podatke, ki jih je za popis v takratni deželi Štajerski opravil omenjeni župnik. Še je veljal fevdalni družbeni red, gosposka je opravljala upravno in sodno oblast nad podložnim prebivalstvom. Od 56 posestnikov v trgu jih je imelo po navedbah poročevalca takrat le 32 trške pravice. To je sicer težko razumljivo, saj je prav posest bila pogoj za pridobitev trških pravic. Okolica je bila zelo obsežna: v njej je bilo 255 hišnih gospodarjev in 2068 prebivalcev. Cerkev je imela nadzor nad zakonskimi zvezami. Živelo se je dokaj starodobno. Od vpisanih 56 hišnih gospodarjev v trgu jih je kar 44 opravljalo kako samostojno obrt. Tako so naštet: po pet kramarjev (trgovcev), krojačev in čevljarjev, trije barvarji, po dva usnjarja, tesarja, gostilničarja in godbenika in po en železninar (trgovec z žebli), ključavničar, podkovač, steklar, nogavičar, krznar, zidar, sodar, lončar, mesar in pletilec (tkalec). V trgu so bili še 3 ribiči, 3 dninarji, 3 obrtniški pomočniki, 8 gostačev, 9 hlapcev, 16 dekel in 5 beračev. Morda še to: v okolici je popis zajel 114 gostačev, 56 hlapcev, 90 dekel, 25 pastirjev, 4 pastirice, 8 tkalcev, 3 krojače, 3 kovače, 2 mlinarja, 2 godca, žagarja, čevljarja in 2 berača.

Leta 1842 je trg štel 96 hiš, od katerih jih je bilo 34 kritih z opeko (tako še tudi 10 drugih poslopij). Leta 1879 so naštel 86 hiš (verjetno leta 1885 tudi 86 gospodinjstev in 546 prebivalcev. Leta 1890 je bilo v trgu 86 hiš in 511 prebivalcev, leta 1910 pa je bilo 580 prebivalcev. Podatki iz leta 1931 povedo, da je trg štel 629 prebivalcev in 127 hišnih števil (kar pa ne pove, koliko je bilo stanovanjskih hiš; nekaj časa so namreč označevali s številkami tudi razna druga poslopja). Po podatkih iz Krajevnega leksikona Dravske banovine (1937) je trg štel 120 hiš, 104 posestnike in 629 prebivalcev.⁹⁰

Nihanja so očitna, verjetno so jih povzročali razni priseljenci, kot so obrtniški pomočniki in podobno.

DOMAČA IMENA

Fran Hribernik je zbral leta 1947 po hišnih številkah v trgu domača imena. Medtem so bile hišne številke že davno zamenjane, zati ni mogoče več natančno določiti številke hiše, ki nosi določeno ime. Tudi rušenje številnih hiš onemogoča ugotavljanje podrobnosti. Vendar pa bi bilo nepravilno, če imen sploh ne bi navedli.

Občinska hiša za uboge – Long – Lončar, Hribernik – Bratanič – Tribuč, Goričar – Hofbauer, Kolenc – Adamc – Filip, Žovlje – Rotnik, Orel – Janko, Remše – Drečk – Pavl, Miklavc – Gašperc – Pirš – Krahrl, Posojilnica – Prešar – Grabnar, Gasilsko društvo – Vaupot, Filač – Lakč – Wolfgang, Novak – Drozg, Novak – Kolenc, Goričar – Lipold, Makse – Goričar, Vajd – Glažar, Brezovnik – Paher, Bitenc – Konečnik, Troger Vajsman, Prislan – Prajz, Žovle – Plovše, Majerhold – Goličnik, Bitenc – Primož – Kresa, Vajd – Bognar, Goričar – Lehki, Goričar – Plešnik – Pirkovič, Goričar – Zvir, Jozinič – Falentin – Kolenc, Melavc – Remer, Laykauf – Lenhof – Legant, Holovar – Parkl, Kovačič – Šuster, Štuler, Strigl – Rajtovc, Škruba – Tratnik, Lekše – Klobučar, Doblšek – Fajfer, Leskovšek – Brezovnik, Vajd – Jerg, Blaž – Pek na Tratah, Drev – Mežnar, Repenšek – Barbnik, Mlinar – Frenkovič, Prislan – Muhovc, Breznik – Ameršek – Luk, Praprotnik – Friškovc, Novak – Prnos, Celinšek – Ferdinandl – Puncer, Kračnik – Krivc, Jurič – Parkl, Vivoda – Lenart, Klemenak – Tinet, Matjaž – Kočar, Lekše, Hriberšek – Živert, Stari marof – Lipoldov marof, Podsedensek – Lipoldov mlin, Celinšek, Rasberger – Brecljev mlin, Brdce, Marolt – Deleja, Tanjšek – Gornji Polenček, Klančnik – Čokan, Solar – Brložnik, Prislan – Jakob, Špruk – Spodnji Polenček, Sedovšek – Biržovc, Komar – Hrastelj, Močnik – Rotnik, Rajter – Žekar, Rak – Karlin, Gnader – Krnc, Atelšek – Kranjc na Oljniku, Lekše – Mokrinč, Mlakar – Remer, Čokan – Žličnik na Oljniku, Remše – Kaker, Fužir – Žumrak, Petrin – Žabnik, Pirečnik – Osu – Savinekov Johan, Es – Zvonar, Venišnik – Maže, France – Čoh, Kotnik – Jakob, Ivanuša – Pirkovič, Bolha – Pečnica, Brinovc – Hudobreznik, Posojilnica – Štulerjev marof, Pečnik – Repnik, Prislan – Kocjanček, Janko – Muzga, Mogel – Fidej, Paško – Fotograf, Žunter – Kugovnik, Cesar – Kovačevo.

Občinske hiše za uboge ni več, tako tudi ne starega gasilskega doma v trgu, številne hiše so preurejene, vendar pa navedeni seznam služi ohranjanju starih imen. Tudi če bi ugotavljali od hiše do hiše pravilna imena, bi v kratkem to izgubilo pomen, ker nameravajo kraj kmalu urediti po ulicah.

Med sicer slovenskimi imeni najdemo tudi tuja, saj so v stari Avstriji predvsem državne uradnike premeščali po celi monarhiji. Popis iz leta 1900 omenja v Mozirju 526 Slovencev, 6 Nemcev, 3 Čehe in 2 Hrvata.

Družina Lipold okoli 1840.

ZANIMIVE STAVBE IN SPOMENIKI

Mozirje je imelo tudi svoj grad. Kje je stal, doslej še ni bilo mogoče ugotoviti. Tako Laykauf kot Mišič in H. Pirchegger domnevajo, da je to mogoče bilo na Korenovem hribu (Štruljevo), kjer so arheologi našli izkopanine iz 10. stoletja. Na drugih mestih se spet domneva, da je grad stal na vzpetini pod Brecljevim hribom. Ta predel še danes starejši krajani imenujejo Gradiše. Tudi stare avstrijske topografije navajajo, da je na tem mestu verjetno stal grad. Hribernik je še natančnejši, ko meni, da je verjetno grad stal nad "Deležjevo kapelico". Ta je stala v sedaj novem naselju Podvrh I pod cesto pri Kuneju. Odgovor bi dalo edinole arheološko izkopavanje, kajti nekateri stari krajani še pomnijo ruševine tik pod Brecljevim hribom (pod strmimi skalami). Ta predel imenujejo tudi Cesarjev nograd;⁹¹ tam je bil vinograd in ob njem vinski hram. Morda gre za njegove ruševine, kajti neverjetno bi bilo, da bi stal grad tik pod strmim bregom visokega hriba. Verjetno pa je stal grad na vzpetini nad sedanjo Kranjčevo hišo, saj omenja Laykauf, da je stražar s stražnega stolpa (na Mlakarjevem) javil s klicem v grad možne priškele v kraj. S prej opisane točke je videl do Mlakarja, višje proti Cesarjevemu nogradu pa ne več.

Na Mlakarjevem še danes rečejo Na Turnu. Tam je stal nekoč utrjen stolp, za katerega pravi Laykauf, da je stal nad jezerom. Spodaj proti Savinji je bilo verjetno veliko sveta pod vodo. Ostanki nekdanjega stolpa so še vidni, na njih pa stoji stanovanjska hiša. Stolp je dovolil postaviti cesar Friderik leta 1472.

Kužna znamenja so postavljena kot zahvalni spomenik ob koncu epidemije kuge. Najvidnejše teh znamenj je Acmanov križ, ki stoji kakih 400 metrov od mostu preko Ljubije v smeri proti Letušu. Gre za značilno gradnjo podobnih znamenj na Slovenskem. Acmanovo ima 4 vdolbine, v katerih so verjetno bile nekoč freske. Hribernik⁹² je v njih videl le križe in eno podobo. Opisuje ga kot pobeljenega, kar daje slutiti, da so obledele freske prebelili. Znamenje je pokrito s škodlami, ob opisu pa je Hribernik na njem videl križ z dvema prečnikoma. Podobno je znamenje v Lokah, ki mu pravijo Papeževo, čeprav stoji na zemlji Zgornjega Kokalja. Freske so bile obnovljene leta 1911, zato so še vidne. Posebno lepa je podoba sv. Miklavža. Na njem so še Marija Pomočnica, sv. Anton in sv. Jožef. Nad podobami so napisi. Podstavek ima ornamente.

Vzhodno od Habeta na Kolovratu prav tako stoji kužno znamenje. Tudi to ima vdolbine, v katerih so verjetno bile nekoč freske. Sedaj je popravano

po zunanosti pa je podobno že navedenima. Morda drobna zanimivost. Vsa našeta tri znamenja stoje v ravni vrsti.

Znan je tudi Ropejev križ, ki stoji v bližini Ropeja v Ljubiji. Ta je po obliki drugačen in verjetno ne sodi v isti čas kot ostala tri znamenja, vendar ga Hribernik opisuje kot kužno znamenje. Nad spodnjo vdolbino sta letnici 1727 in 1931. Slednje pomeni gotovo leto prenove znamenja.

Nekoč je bilo kužno znamenje na nekdanji poti iz trga v Ljubijo. Nosilo je napis: "Žalosten spomin. Zraven tega znamenja so visoke časti vredni gospod duhovni Anton Usar pokopani, ker so v kužni bolezni v letu 1682 smrt storili." Ta napis na zidanem spomeniku je bil tudi v latinskem jeziku.⁹³

Ob sedanji cesti iz trga proti Breclju je nekoliko stran, kakih 100 metrov nad sedanjo Omladičevo hišo, stal močno grajen stolp, imenovan "pulferturn". Že ime samo pove, da so v njem shranjevali strelivo. Ko so tam po drugi vojni naredili strelišče, so ruševine tega stolpa odstranili. Bil je nizek in štirioglat in tudi streha je bila štirioglata in zelo strma. Vrata so bila obokana in iz močnega železja, zidovi pa debeli kak meter. Torej je morala biti zgradba stara.⁹⁴

Ubožna hiša je stala desno od farne cerkve. Trg je moral svoje ubožne prekrbeti do smrti, zato so tudi postavili to enonadstropno hišo. Odstranili so jo v tridesetih letih, ko so regulirali Trnavo.

Stara trška hiša (rotovž) je stala tam, kjer je levi del doma TVD Partizan. To je bila majhna, enonadstropna stavba, v kateri je bil tudi trški zapor. Pred stavbo je stal mogočen kostanj. Prej pa je tam stala kočica neke tržanke, ki je leta 1849 zapustila svojo posest dedičem. Kar nekaj let je trajalo, da je trg pridobil to posest. Leta 1856 so tam postavili trško hišo. Ko so po drugi vojni povečali nekdanji sokolski dom, so hišo podrli.

Kmalu po letu 1800 je Matija Kolenc dal postaviti sredi trga pred svojo hišo (danes Turist) kapelico. Leta 1832 pa je Maksetov Šimon vsadil lipo zraven kapele. Oboje so zaradi posodobitve ceste skozi trg leta 1931 odstranili.

Vsekakor je bila nekdanja podoba trga mnogo lepša od današnje. Na trgu je bila še javna tehntnica, ki jo je zgradil župan Alojz Goričar. Star trški vodnjak, ki je bil tudi tam v bližini, je dal zgraditi v času svojega županovanja Janez Lipold.

Iz Mozirja izhaja duhovnik Jakob Stopar, ki je pozneje dosegel velike cerkvene časti. Levo od vhoda v cerkev je dal vzdati spominski kamen svojemu očetu. Gre za izredno lepo kamnoseško delo.⁹⁵

Zelo stara je tudi stavba na trgu, v kateri je sedaj poslovalnica Kompassa. Nekoč je bila tam gostilna, ki sodi med najstarejše v kraju. Omenja se že v letu 1571, ko je v gostilni Viljema Sivca, tako se je imenoval takratni lastnik, prebival oziroma se je v njej zadrževal ljubljanski škof Konrad Glušič s svojim spremstvom, ko je bil na poti v Gornji grad.⁹⁶ Pred prvo svetovno vojno je imel to gostilno v lasti Anton Goričar. Gostilne ni več od šestdesetih let tega stoletja.

Akademik dr. Jože Goričar je hranil risbo Mozirja, ki jo je narisal okoli leta 1834 topniški častnik Matko kot dopustnik med svojim bivanjem pri Antonu Goričarju. Na njej je vidno znamenje (stebrno), podobno kužnim, ki stojijo v okolici Mozirja. Znamenje je bilo med Juričevo in nekdanjo Hofbauerjevo (Papeževo) hišo na cesti proti Lokam. Pozneje je bilo verjetno na poti, pa so ga porušili in na njegovo mesto postavili križ, meter nižje od sedaj stoječega kostanja. Kasneje so ta križ umaknili v vrt pri Papeževi hiši, kjer stoji še danes.

Prislanova kapela sroji na Tratah. Nekoč je stala nekoliko nižje. Ko so gradili Šusterjevo hišo, so kapelico podrli, kamenje pa vgradili v novo stavbo. Muhovčevi so dovolili zgraditi novo kapelico na svojem svetu, pa tudi največ so prispevali zanj. Bila je gotova leta 1908.⁹⁷

Gračina Brdce (nemško Wurzenek) se omenja šele leta 1618, ko je bil lastnik Adam Perger. Njegova žena Judita je bila Tavčarjeva, sorodnica ljubljanskega škofa Janeza Tavčarja. Leta 1649 je podedoval posest Daniel Petelin. Za njim najdemo kot lastnika Ivana Krištofa Freundta, ki se je poročil s hčerko bivšega lastnika. Okoli leta 1700 je bil lastnik Brdc Krištofov sin Ivan Daniel Freundt. Za njim se imenujejo kot lastniki še: Franc Marjašič, ki je bil tudi oskrbnik Žovneka, Jožef Walter leta 1780, Filip in Julijana Walter leta 1798, Julijana Edelmann (tudi lastnica gosposčine Gamsenegg pri Guštanju na Ravnah na Koroškem) in Friderik Mally, njemu pa je sledil Franc Smrekar. V času njegovega lastništva so odpravljali podložništvo in kot odškodnino je dobil 9683 goldinarjev, kar dokazuje, da so Brdce imele precej podložnikov in kot navajajo viri, jih je bilo največ v okolici Mozirja. Nato najdemo kot lastnika Ferdinanda barona Dienersberga. Temu sledi Antonija Florjančič, rojena Bonazza, ki je kupila graščino leta 1856. Že dve leti potem je opravila obsežne prezidave in popravila, iz česar bi lahko sklepali, da so prejšnji lastniki Brdce zanemarili. To je bila tudi zadnja zasebna lastnica graščine Brdce. Že leta 1905 je namreč celotno posest prodala ljubljanski škofiji. Ta je po smrti Florjančičeve leta 1913 dejansko prevzela graščino.⁹⁸ Poslej so jo prilagodili raznim učnim potrebam, saj so v njej imeli seminarje in tečaje vse do prihoda okupatorja. Sedaj je v graščini dom gradbenih delavcev Gradbenika z Ljubnega.

ŠEGE IN OBIČAJI

V Mozirju se je veliko šeg in običajev s časom pozabilo, kar je pripisati hitri menjavi prebivalstva, premalo pa je tudi pisanih virov, da bise lahko ohranili.

Seveda je največ šeg v zvezi s cerkvenim življenjem. Še danes je običajno, da umrle krajane v času, ko ležijo na mrliškem odru, v domači hiši "vahtajo", se pravi, da so navzoči domači in znanci. Po pogrebu se opravi sedmina, ki so jo nekoč pripravljali v domači hiši med adventnim časom, sedaj pa jo največkrat naročijo v gostinskih obratih.

Nekoč je bil pust znan le znotraj trških meja, v zadnjem času pa postaja priljubljena prireditel, ki privabi v Mozirje številne gledalce od blizu in daleč.

Pust je v Mozirju že dolgo običaj, najbrž od sredine prejšnjega stoletja. Mozirski tržani so bili že nekdaj duhoviti, kar kažejo tudi najstarejše fotografije iz leta 1903.

Priprave za prireditev, ki traja tri dni, so dolge, saj je veliko dela in nalog. Običajno so pusti, kot jih imenujejo, starejši in mlajši moški.⁹⁹ Začetek je vedno v ponedeljek, ko je "ofiranje", se pravi obhod trških gospodinjstev z godbo, ki jo vodi kapelnik. Ob njem je nekoč hodil nosilec not. Ko kapelnik zaukaže igrati, napove komad kot Trafika valček, Kraherl polka in podobno. Takoj se oglasi boben in ostala glasbila. Že nekaj let igra na teh prireditvah pustni orkester Boj se ga. Pred vsako hišo zaigrajo kratek komad, ljudje pa prispevajo v puščico denar za svoje Puste.

Naslednji dan že zjutraj iščejo z "lahterno" Pusta. Včasih ga najdejo na prav čudnem mestu, tudi v silosu. Veliko veselje zavlada, ko ga končno odkrijejo. Pri tem vzbuja pozornost in smeh Pustnela, ki je seveda prav tako v žensko narejen moški.

Sledi skupen obhod trga z godbo na čelu. Hkrati vabijo krajane na popoldansko osrednjo prireditev na trgu. Že nekaj let sem naredijo pred hotelom Turist veliko prizorišče, ki je urejeno po vsebini sporeda. Tega dne v dopoldanskih urah obiščejo razna podjetja in jim predlagajo izboljšanje tehnoloških postopkov, prikažejo nove delovne prijeme in podobno. Takoj ko najdejo Pusta, prevzamejo na občini oblast, izobesijo na občinsko hišo pustno zastavo, pustni župan pa sporoči podanikom svoj županski proglas. Tako poteka dopoldne v znamenju Pusta v celotnem kraju vse do Nazarij.

Popoldne je glavna prireditev pred postavljenim odrom na trgu. Vsako leto izberejo vsebino programa iz posebnosti preteklega leta in seveda iz raznih dogodkov, ki jih velja pustno okrcati.

Zadnja leta organizirajo pustni sprevod raznih motornih vozil, na katerih je videti aktualne prizore iz življenja v kraju ali o določenih dogodkih, ki zanimajo kraj. Vsa pozornost je bila na primer namenjena turizmu, potem pa so seveda temu primerno zamišljeni in izvajani tudi prizori na vozovih. Pti tem so včasih zajedljivi, največkrat pa zelo duhoviti, kar povzroča obilo smeha med gledalci, ki jih je toliko, da popolnoma napolnijo trg.

Po glavni prireditvi je veselica. Opolnoči Pust žalostno premine, zato je treba pripraviti vse za njegovo dostojno spremstvo na pogrebu.

Naslednji dan, to je v sredo, je pust dopoldne na "parah" sredi trga. Čuvajo ga žalujoči Pusti z raznimi vidnimi znaki dostojanstva. Pustnela se žalostna pojavi ob mrliskem odru. Čuvarji imajo na palicah krape (krofe) in prižgejo sveče. Popoldne sledi žalni sprevod z godbo na čelu skozi trg do Lav. Pred pričetkom spreveda je žalni nagovor, ob katerem vsi žalujoči hudo in glasno tarnajo, posebno pa je prizadeta Pustnela. Rajnega položijo na nosila. Sprevod, pred katerim nosijo žalno zastavo, potem krene na kraj sežiga (na Šusterjevem travniku).

Medtem se pred Maksetovo hišo sredi trga pripravi vse potrebno za sedmino. Tam se zberejo žalujoči in pustni župan prebere testament, ki je seveda spet poln duhovitosti. Na mizah so tudi preste, ki jih Pusti delijo otrokom.

Nekateri posebno prizadevni krajanje se trudijo, da bi ta običaj ne zamrl in vedno znova pritegnejo med Puste mlajše ljudi. Znan je tudi pustni časopis, ki ga izdajo ob mozirskem pustovanju.

Dokaj pozabljen je običaj blagoslavljanja soli na dan sv. Štefana. Na dan sv. Janeza so nekoč blagoslavljali vino.

Pred prvo svetovno vojno je bilo mnogo ljudi, ki so se preživljali s prevozništvom. To so bili furmani, ki so na dan sv. Štefana prignali blagoslovit konje. Ti so bili lepo okrašeni; prignali so jih na župnijsko dvorišče, kjer jih je duhovnik blagoslovil. Temu je sledilo hitro jahanje skozi trg na Oljnik in nazaj. Ta dan so si furmani dali duška po trških gostilnah. Kot navaja Praprotnik v trški kroniki, je bil zadnji tak obred leta 1850.

Svečarija je še znana v mozirskem predelu nasploh, torej tudi v trgu. Za cerkve, predvsem podružnične, se vsako leto zbirajo po hišah razni darovi, bodisi v denarju ali kmečkih pridelkih. Po uspešnem zbiranju se naredi obilna pojedina pri kakšni kmetiji, vsako leto druge. Nanjo so povabljeni poleg "svečarjev",

zbiralcev darov, tudi ugledni krajani oziroma vaščani. Zbiralci so zopet le fantje, in ker so nekoč delili med pobiranjem zvite sveče, so jim rekli svečarji.

Obhod trških meja je bil reden običaj v trgu Mozirje. Opravili so ga vsakih sedem let, da bi na ta način staro in mlado seznanili s praviimi trškimi mejami in s skupnim trškim premoženjem. Obhodili so namreč tudi tako imenovano srenjsko lastnino. Zadnjič so opravili takšen obhod 3. junija 1835.¹⁰⁹ Natanko poročilo o poteku predzadnjega obhoda je podal takratni sindik Franc Hofbauer. Opisani obhod je bil 20. in 21. maja 1801. O tem obstaja listina pod naslovom Popis mej privilegiranega trga Mozirje (Marktfriedensberatung-Feierlichkeit). Navedeno je, da bi se obhod moral opraviti na dan sv. Jurija (farni patron), pa je nekaj dogodkov to preprečilo. Sedaj pa so svetovalci in tržani sklenili, da se izvrši brez odloga nujni ogled in obhod meja, tako piše v tej listini. Ob 7. uri so se zbrali dečki, oboroženi z lesenimi puškami in sabljami. Pred rotovžem je sprejel svetovalc Franc Pfeifer novo trško zastavo in je v spremstvu dveh helebardistov v povorki grenadirjev (vojakov), dečkov in z godbo na čelu krenil proti stanovanju sodnika Goličnika. Tu so v znamenje začetka obhoda izstrelili nekaj streliv iz možnarjev. Ko so se zbrali tržani, je sindik Hofbauer prebral listino imen in tako ugotovil, če so vsi navzoči. Nato je krenila povorka v naslednjem redu: godci, grenadirji, gruča dečkov, praporščak s štirimi helebardisti, potem na konjih trški sodnik, sindik in svetovalc Simon Štuler. Za njimi so jezdili svetovalci Lihteneger, Napotnik, Marčinko in novodošli zdravnik Franc Predovnik, za njimi pa so šli vsi ostali tržani. Sprevod je krenil na pot po trških mejah in trškem skupnem premoženju.

Da bi vsaj malo orisali pot obhoda, navajamo v skopih obrisih potek. Čez župnijsko dvorišče so krenili za Foršt, kjer je stala velika mejna smreka. Nato je sprevod krenil v smeri Trnavč, ker pa so želeli biti tam dobro sprejeti, so vojaki povsili puške proti tlom. V Trnavčah jih je pozdravil vaški starešina Matija Redko in pri njem so se krepko podprli s hrano in pijačo, ki so jo prinesli seboj. Del mlajših je krenil v breg na ogled mej skupnega gozda. Nato so se vsi spet sestali pod Režekom in odšli mimo Maksetovega travnika do ljubijske ceste (do Vahte). Nadaljevali so pohod po breški poti v trg, kjer so jih veselo pričakali: spet so bili pogoščeni. Tu so izražali veselje s streljanjem iz topičev in pušk. Prvi naporni dan je bil tako za njimi.

Naslednjega dne so se spet zbrali in obšli trško mejo mimo Delejevega, Brčkega in Celinskovega posestva v smeri Prihovske lese. Tam je bil v skalo vklesan križ kot znamenje trške meje. Obnovili so ga in pri tem streljali, godci so godli – bilo je skratka zelo slovesno. Jezdec so se nato podali preko Savinje proti Podgrušniku, ostali pa so sledili na vozovih. Od Podgrušnika so krenili do Zavodice, od tam pa do Podgradišnika. To pot so opravili mlajši, starejši tržani pa so šli v Ločko gmajno, kjer je bilo obilo dobrot in seveda

spet veselo. Čakala jih je še pot do Vahte, kjer so ob hrupu in streljanju obnovili znamenje v mejnem kamnu. Sledil je slovesen pohod v trg, kjer so pred trško hišo častitljivo predali zastavo in odšli proti hiši trškega sodnika. Z branjem seznama tržanov so ugotavljali prisotnost in se na povelje sodnika razšli. Dobili so se spet pri proslavi tega svečanega dne v trgu, tam pa so, kot piše kronist, bili židane volje.¹⁰¹

Pusti v letu 1925. Takrat je v trgu nastal spor zaradi kur in takoj je bila to dobra vsebina za pustne prireditve, ki so potekale pod naslovom Kurji kontumac. Na sliki ležijo (z leve): Tona Venišnik, neznan, Franc Pojskruh. Sedijo: Anton Fedran, Jože Krumpačnik, Ivan Lipold, Miha Cesar, Jože Trogar. Stojijo: Franc Goltnik, Franc Zlovše, Ivan Brišnik, Ivan Kampjut, Ivan Vajd, Tona Matjaž, Alojz Pinoza, Vinko Sovec, Hinko Čop, Franc Pratnegrazer in Janko Pušenjak.

POMEMBNI MOZIRJANI

Upoštevani so pomembni v Mozirju rojeni možje, medtem ko so v Mozirju delujoči nedomačini obravnavani v naslednjem podpoglavju. Prvi razdelek je urejen kronološko, drugi pa abecedno.

Baltazar iz Mozirja (Balthasar Praspergius; druga polovica 15. stoletja – prva polovica 16. stoletja), rojen v Mozirju ali okolici, je deloval kot glasbeni teoretik na univerzi v Baslu v Švici. V latinščini je tu leta 1501 objavil knjigo Najjasnejša razlaga enoglasne (koralne) glasbe, ki je izšla tudi v ponatisu.

Janez (Krstnik) Brložnik (Werloschnig; druga polovica 17. stoletja – prva polovica 18. stoletja), rojen v Mozirju ali okolici, doktor filozofije in medicine, je bil na prelomu 17. v 18. stoletje pomemben znanstvenik. Napisal je več latinskih in nemških medicinskih knjig in razprav. Bil je član dveh akademij (med drugim ustanovni član ljubljanske Akademije delavnih leta 1701) in si je s svojimi zaslugami pridobil viteški naslov Pernberg, kar bi pomenilo Medvedja gora, tj. Medvedjak.

Salomon Lipold (1733–1822) je bil lekarnar v frančiškanskem samostanu v Nazarjah, kjer so imeli od leta 1776 javno lekarno. Vodil jo je Lipold. Po njem se imenuje Salomonov obliž, ki še danes spominja na Lipoldovo strokovnost. Dolgo časa je bil znan tudi tako imenovani Salomonov življenjski eliksir.

Janez Goličnik (1737–1800) se je kot duhovnik posvetil čebelarstvu. Iz nemščine je prevedel knjigo Antona Janše Popolnoma podvučenje za vse čebelarje, ki je izšla leta 1792 v Celju in je kot prvi v slovenščini napisan čebelarški priročnik skoraj 40 let ostala edino strokovno delo o čebelarstvu.

Jožef Lipold (1786–1855) je bil prav tako duhovnik (40 let je služboval na Rečici ob Savinji), sicer pa ljudski pesnik. Za njim se je v rokopisu ohranilo nad 1200 pesmi; nekaj jih je objavil že Slomšek. Bil je tudi odličen govornik in je deloval kot narodni osveščevalec. Znana je njegova ponarodnela Pesem za flosarje ali veslarje.

Janez Lipold (1811–1878) je bil v Mozirju nad dvajset let župan. Bil je narodnjak in politik. Znan je po tem, da so v deželnem zboru na njegov predlog sprejeli sklep, da se uvede na mariborski vinarski šoli slovenski jezik.

Marko Vincenc Lipold (1816—1883) je najprej končal filozofske, nato pa še pravne študije. Uspešno je diplomiral na rudarski akademiji. V geologiji so znana njegova raziskovanja in številna strokovna dela. V svetu je dosegel velik strokovni ugled. Bil je prvi slovenski in jugoslovanski geolog, nekaj časa pa tudi direktor rudnika živega srebra v Idriji.

Ivan Lipold (1842—1897) je postal duhovnik in kmalu je stopil med narodne voditelje. Postal je deželni poslanec. Sicer pa se je posvetil profitorskemu poklicu na bogoslovju v Mariboru.

Ivan Cesar (1864—1936) se je kiparstva in podobarstva najprej učil pri svojem očetu Andreju, pozneje pa se je šolal v Gradcu. Ustvaril je veliko likovnih del v Mozirju in okolici.

Žiga Laykauf (Lajakov, Mozirski; 1868—1938) je bil kronist, pesnik in publicist. Gimnazijo je končal v Celju, šolanja za živinozdravnika pa ni dokončal. Ko se je vrnil v Mozirje, je delal na politični ekspozituri. Takoj ob izbruhu prve svetovne vojne je bil zaprt kot veleizdajalec, po vojni pa je delal kot občinski tajnik in arhivar.

Franjo Vajd (1899—1976) je dolga leta učil na mozirski šoli, ob tem pa je vneto raziskoval zgodovinske in narodopisne posebnosti kraja in okolice. Ukvarjal se je tudi s publicistiko.

Jože Goričar (1907—1985) je bil pravnik in prvi slovenski sociolog, univerzitetni profesor in član ter nazadnje tajnik Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Najprej je delal kot odvetnik, pozneje pa se je posvetil raziskovanju družbe. Kot raziskovalec je bil pisec številnih strokovnih in znanstvenih del.

Franjo Cesar (1912) se je najprej izučil podobarstva pri svojem očetu Ivanu, pozneje pa je delal v celjskem gledališču kot odrski mojster. V Mozirju je dolga desetletja vodil ljubiteljsko gledališko dejavnost in ob stoletnici igraltva v Mozirju je napisal spomine.

Tu so navedeni le najosnovnejši podatki, v preglednici literature pa so podrobno navedeni viri, ki dajejo popolnejšo sliko o obravnavanih Mozirjanih. Nekateri pisci omenjajo med pomembnimi možnimi tudi Florijana Vodovnika (Carla Siegenfelda) (1824—1884), pesnika, ki je bil rojen v Radegundi, in Vladimirja Levstika (1886—1957), pisatelja in prevajalca, ki se je rodil v Šmihelu nad Mozirjem; v tem zapisu nista upoštevana, ker pač nista bila rojena v trgu Mozirje.

Več podatkov o navedenih Mozirjanih se da najti v tehle delih:

Baltazar iz Mozirja: Dragotin Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem* 1, Ljubljana 1958, str. 61–62, 68; Primož Simoniti, *Opera scriptorum Latinorum Sloveniae usque ad annum MDCCCXLVIII typis edita*, Zagreb-Ljubljana 1872 (*Iugoslaviae scriptores Latini recentioris aetatis*), str. 105 (bibliografija); Dragotin Cvetko, v: *Muzička enciklopedija* 3, Zagreb 1977, str. 122; Primož Simoniti, *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*, Ljubljana 1979, str. 149; Dragotin Cvetko, *Južni Slovani v zgodovini evropske glasbe*, Maribor 1981, str. 73. — Janez Brložnik: Ivan Pintar, v: *Slovenski biografski leksikon (SBL)* 1, Ljubljana 1925–1932, str. 61; Primož Simoniti, *Opera scriptorum Latinorum Sloveniae usque ad annum MDCCCXLVIII typis edita*, Zagreb-Ljubljana 1972 (*Iugoslaviae scriptores Latini recentioris aetatis*), str. 149–150, 184 (bibliografija); Luka Pintar, v: *Enciklopedija Jugoslavije* 2 (izdaja v slovenskem jeziku), Zagreb 1985, str. 524. — Salomon Lipold: Fran minarik, v: *Farmaceutski vestnik* 1952. — Janez Goličnik: France Kidrič, v: *SBL* 1, str. 228. — Jožef Lipold: Janko Glazer, v: *SBL* 1, str. 675–677; *Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova* 5, Zagreb 1960, str. 530 (bibliografija); Alfonz Gspan, *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja* 2, Ljubljana 1979, str. 181–183, 405–406. — Janez Lipold: Janko Glazer, v: *SBL* 1, str. 675. — Marko Vincenc Lipold: Janez Žurga, v: *SBL* 1, str. 677–678; Ivan Rakovec, v: *Enciklopedija Jugoslavije* 5, Zagreb 1957, str. 535. — Ivan Lipold: Franc Ksav. Lukman, v: *SBL* 1, str. 674–675. — Ivan Cesar: Avguštin Stegenšek, v: *SBL* 1, str. 76. — Žiga Laykauf: Janko Šlebinger, v: *SBL* 1, str. 628; *Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova* 5, Zagreb 1960, str. 506–507 (bibliografija). — Jože Goričar: *Univerza v Ljubljani, Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev (ULBB)* 1, Ljubljana 1957, str. 128–129; Makso Šnuderl, v: *Enciklopedija Jugoslavije* 3, Zagreb 1958, str. 496; *ULBB* 2, Ljubljana 1969, str. 114–116; *ULBB* 3, 1. del, str. 162–163.

V MOZIRJU DELUJOČI NEDOMAČINI

V Mozirju so delovali mnogi zaslužni ljudje in vsaj najbolj znane velja omeniti.

Anton Aškerc (1856–1912) je v Mozirju delal kot kaplan dve leti (1892 do 1894). V tem času je veliko delal za narodno prebujanje: bil je zelo priljubljen, na kar kaže tudi slovo, ki so mu ga pripravili tržani 17. oktobra 1894. Podoknica, baklada in spremstvo njegovega voza do Soteske — vse to dokazuje veliko priljubljenost. Ob odhodu iz Mozirja je v zlato knjigo zapisal: "Mozirje, ti biser Savinjske doline, ostani ponos mi slovenske občine! Kot tvoje planine večno stoj, ko bije za dom in svobodo se boj!"

Andrej Cesar (1824–1885), kipar, se je preselil v Mozirje 1853 in je ustvaril veliko likovnih del v naši dolini. Delal pa je tudi v drugih predelih Štajerske in na Koroškem. Izučil je nekaj znanih rezbarjev in podobarjev.

Fran Hribernik (1887–1965), šolnik, je učil v Mozirju od leta 1913. Nato je bil ravnatelj meščanske šole v Šoštanju. Tam so mu tudi postavili spominsko obeležje za njegove zasluge na zgodovinskem in šolniškem področju. V Mozirju je vseskozi raziskoval preteklost kraja in narodopisne posebnosti. Živel je v Mozirju in je poleg pisanja vseh vrst zapisov mnogo predaval o zgodovinskih temah. Bil je dosleden in natančen raziskovalec, žal pa razen dveh del, o Šoštanju in Šaleški dolini, nima samostojnih tiskanih del. Pisal pa je v Časopis za zgodovino in narodopisje ter v Slovenskega etnografa. Zapustil nam je dragocene zapise, ki jih hrani domači arhiv.

Franc Jamšek (u. 1892), šolnik in sourednik Pedagoškega letnika v Krškem. Velik narodnjak in človek naprednih misli. Veliko je pisal v Učiteljskem tovarišu in Popotniku, pa tudi v drugih slovenskih časopisih. V Mozirju je nastal njegov spis v šolsko zlato knjigo najboljših učencev 21. junija 1865, ko je prvi vpisal imena v slovenskem jeziku, podpisal pa se je v cirilici in tako dokazoval svoje slovansko prepričanje.

Leopold Kumperle, urednik Straže v Mariboru, je kot uradnik čevljarske zadruge v Mirnu pri Gorici pribežal po vstopu Italije v vojno skupaj s čevljarji navedene zadruge v Mozirje. Tu je vodil begunsko naselbino. Pozneje je bil znan politični in prosvetni delavec na Goriškem.

Ignac Orožen (1819–1900), slovenski zgodovinar, je bil župnik v Mozirju v letih 1854 do 1865. Velike so njegove zasluge pri raziskovanju zgodovine v Mozirju in v dolini. Pričel je pisati župnijsko kroniko, ki še danes služi raziskovalcem kot bogat vir podatkov. Napisal je vrsto znanih zgodovinskih razprav tudi iz naše doline. Znana je tudi njegova Celjska kronika, seveda pa zgodovina 14 dekanij lavantinske škofije.

Fran Praprotnik (1849–1933), šolnik. Leta 1889 je postal nadučitelj v Mozirju. Ima velike zasluge za ohranjanje krajevne preteklosti, saj je pričel pisati trško kroniko. Tudi njegova je zasluga za dva dela odlične šolske kronike, ki ju hrani Slovenski šolski muzej. Bil je povsod znan pobudnik sadjarstva. Omeniti velja še njegovo bogato publicistično dejavnost in strokovno pisanje za šolske učbenike.

MOZIRSKÉ PESMI

FRANCOSKA REKVIZICIJA

(Žiga Laykauf)

Ko ura na stolpu je bila devet,
prijezdil na trg je francoski piket,
razsedlal je belca seržant-major,
smehljaje pozdravil občinski je zbor.
Za konje mu ovsu in krme je treba,
za svoje ulance pa vina in hleba.
Županu, ne, danes se mer mu pravi,
stotere skrbi so rojile po glavi,
konjike pod svojo oskrbo je vzel,
v župnišče pa častnika v goste je del,
in župnik je gosta, kot se mu spodobi,
pozdravil na pragu k škofovski je sobi,
na mizo nosila je Micka tačas
starine in hleba, domačih klobas.
In čašo za čašo župnik nataka,
na steni pa ura srebrna tiktaka,
in "vive la France" starček nazdravlja,
ko gost na odhod se uljudno pripravlja.
Po sobi se beli srežant še ozre,
in v uro na steni pogled svoj upre,
tiktakala ves čas je gladko,
ko srebal on vince je sladko,
vikarja zaklad je edini to bil,
ker z reveži vse je imetje delil.
A glej! Kavalir prej francoski lepo
naenkrat po nemško mu reče tako:
V spomin jaz si vzamem to uro raz stene,
vi stolpno imate, piket moj nobene!
In starčku solza porosila je lice,
molče se je ločil od drage družice.
Zapisal je zgodbo — ni znana prej bila,
ko zadnja je ura mu s stolpa odbila.

V trgu so leta 1790 ujeli neke cigane, konjske tatove. Zaprli so jih v občinsko kajho (zapor) in jih dali v železje (vkovali). Naslednji dan bi jih morali odgnati v Žovnek na sodišče. Zgodilo pa se je drugače. Takole je dogodek opisal pesnik (pesem je bila objavljena v Novi dobi leta 1926).

CIGANSKA NADLOGA 1790 (Žiga Laykauf)

Cigan, rokomavh, tihotapec in tat
nadloga nadlog je bila takrat,
in trški so bili gospodje sodniki
v zadregi in skrbi veliki.
Prignali biriči cigane so tri,
ker konje so kradli in druge stvari.
Zapisnik bo treba sestaviti strog:
oh, težke skrbi si naložil nam, Bog.
Blago in srebro je valpet odštel,
tobačni mošnjiček pa v žep svoj si del,
v železo jih trški kovač je vkoval,
in praproti v kajhi birič je nastlal.
Gotova nam vsem je cesarska pohvala,
in Talijska tudi ne bo izostala!
Kimaje po starem so pravu sklenili:
tri dni bodo tukaj pri nas se postili.
In z resnim korakom so k Sivcu odšli,
v bokalu vtopili ciganske skrbi.
Odtrobil čuvaj je že davno polnoč,
ko zibal se zadnji je domov gredoč.
Zarana pa valpet se vestni zbudi,
pa kletka je prazna in ptičkov več ni.
Z železjem vred vzela jih je noč hudičeva,
to bila pobožna je vera biričeva.
Zatrobil je rog. — Ko je bila devet,
sestali očetje se v dolg posvet,
zapisnik pa sodbo so kratko končali:
Sam Bog nas je rešil ciganske druhal.

Še danes živi legenda o čudežnem studentu sv. Jošta na Brezju. O tem so ljudje poznali pesem, ki jo je ob koncu prejšnjega stoletja zapisal Fran Pra-protnik.

JOŠTOV STUDENEC (ljudska pesem)

Breznik je živinco pasel, tam na hribu rožnatem, rožnatem.
Sveti Jožef se mu prikaže, tako pravi, govori:
Zidaj, zidaj cerkev belo, tu na hribu rožnatem, rožnatem!
Kak bom zidal cerkev belo, ko pa vode tukaj ni, tukaj ni.
Voda se dobila bo, pravi sveti Jošt nato, Jošt nato.
Hitro zemlja se odpre, student bister ven privre, ven privre.
Student pa usahnil ni, sveti Jošt se tu časti, tu časti.

Zapisati velja tudi staro svatovsko pesem, ki jo je povedala 84-letna Rozalija Satler iz Mozirja. Napev te pesmi je bil zelo enostaven, pesem pa se je pela enoglasno.

SVATOVSKA PESEM (ljudska)

Preljub moj svatje, le stopte na stran,
da svojo družičko po sredi peljam.
Tam doli po cesti en vozek drdra,
se gotovo moj camer po krancelj pelja.
Oj družička moja ima kranceljna dva,
b' jo lepo naprosil, da m enga da.
Jaz bi dala kranceljček moj,
ker s pa tak falot, pa ga išči drugod.
Boš kranceljček snela, na klobuk ga pripela,
bom vriskal na glas, da boš slišala v vas.
Je ohcet vesela, ker greh se ne dela,
je Jezus vesel, k je na ohcet tud šel.
O ljuba nevesta, ostala boš tu, je ohcet konačana, jaz pojdem domu.
Oj dragi nam svatje, zapojmo na glas,
se družička in camer poslavljata od vas.

DROBIR IZ KRAJEVNE KRONIKE

Oskrbovalna "vzprejetišča" so bila znana v vsej nekdanji Avstriji v času popotnih rokodelskih pomočnikov. Nekoč, v cehovskih časih, je veljal predpis, da mora vsak pomočnik, preden postane mojster, določen čas delati v tujini. Potujočim pomočnikom so rekli "vandrovc". V naši dolini sta znani dve takšni sprejemališči, in sicer v Gornjem gradu in Mozirju, kjer je bilo v neki stavbi na današnjem Majerholdovem dvorišču. Zadnji znani oskrbovalec je bil Ivan Vajd, kolarski mojster, ki je imel tam v bližini delavnico in dom.

Potujoči pomočnik je moral imeti posebno delavsko knjižico in še spremni list, kamor so oskrbovalci pritisnili pečat sprejemališča. Potovati so smeli, ne da bi delali, največ tri mesece nepretrgoma. V sprejemališču je dobil popotni rokodelec brezplačno hrano in prenočišče, zato tudi ni nosil s seboj večje prtljage, temveč le culo.

Stavka ministrantov. O tem dogodku je pisal Franc Puncer iz ZDA pokojnemu raziskovalcu zgodovine v Mozirju Franju Vajdu takole: "Bilo je leta 1894, ko smo v mozirski cerkvi opravljali posle ministranta štirje dečki; žal se imen vseh ne spominjam več, vem le, da je med navedenimi bil tudi Franc Deleja-Žekar. Spadali smo med viskokvalificirane ministrante, tako smo si domišljali, zato tudi nismo bili zadovoljni s plačo 2 krajcarja od tihe maše in tja do 10 krajcarjev za pogrebe v treh podružnicah mozirske fare. Pred farovškim kozolcem smo se zbrali k protestnemu "zborovanju". Dogovorili smo se, da zahtevamo višjo plačo in to, da nas kuharica ne podi iz župnišča, ko pridemo ob koncu meseca po plačo. Vsi smo se nato podali v pisarno k župniku, da mu predočimo svoje zahteve. Seveda se nismo dogovorili, kdo bo v imenu skupine govoril, tako da smo klatili vsi vprek. Župnik pa je dejal, da iz našega koša ne bo hrušk . . . Mi pa nato, pa naj mežnar dela vse za tako ceno . . . Ministrantska stavka je trajala dva tedna, po tem času pa so uslišali naše prošnje in tudi kuharica nas ni več preganjala iz župnišča."

Kapelica sv. Valentina na Gornjih Tratah je stala nekoliko višje od današnje kapele. Pred dolginimi leti so jo krajanje postavili zaradi velikih poplav, ki jih je povzročala Trnava. Baje je nekoč voda kar drla skozi Repenškovo hišo. Ob začetku tega stoletja so kapelico porušili.

Obrambni stolp v Mozirju je omenjen že v tem zapisu. V drugi polovici 15. stoletja so ga krajanje zgradili na desnem bregu Trnave, kjer je nizka vzpetina. Zob časa ga je najrl, na njegovih ruševinah in meter debelih temeljnih

zidovih je sredi 19. stoletja mozirski rojak župnik na Vranskem Štuler sezidal še danes stoječo hišo, sedaj last Marije Mlakar, ki jo imenujejo Na Turnu. To ime je znano le med starejšimi ljudmi v kraju.

Cigajnerfirtl (*Ciganski firkeljce*) imenujejo Mozirjani predel trga ob Trnavi pod cerkvijo. Od kod izvira to ime, nihče ne more zagotovo pojasniti. Domneva se, da so nekoč mozirski pusti razdelili trg na več "četrtn". In kot navaja Franjo Vajd v kroniki, je domnevo potrdil tudi njegov oče Ivan Vajd, ki je med drugim dejal, da tam ni nikoli bilo prebivališče ciganov in da so ta predel Mozirja tako poimenovali med pustnimi norčijami. Zanimivo, da se druga imena "pustnih četrtn" niso ohranila.

Filialni vrt so nekoč imenovali predel, kjer danes stojijo hiše Pepel, Pavlin in Vještič. Leta 1837 je bila v Mozirju ustanovljena podružnica Štajerske kmetijske družbe. Ta je uredila vzorčni vrt (sadni nasad), ki so ga domačini nemško poimenovali Filialgarten. Do prve svetovne vojne je to ime bilo še dobro poznano.

Jesih. Gre za pozabljen izraz iz poročnih običajev. Osem dni po poroki oziroma svatbi so se svatje in povabljeni spet zbrali v hiši enega od mladoporočencev. Seveda je bila gostija znatno skromnejša od prve (poročne), zato so ji rekli "jesih".

Zdravilna Mozirnica. Staro ljudsko izročilo o zdravilnem potoku Mozirnica je še ohranjeno. Ljudje so rekli, da se nekje izliva vanj "dohtarski studenec" in zato pomaga ta voda ženskam pri raznih težavah z rodili. V poletnih mesecih so hodile številne ženske sedet v ta potok, in sicer nad Delejevim marofom. Kot zatrjuje izročilo, je voda mnogim pomagala. Drugi so menili, da je ta voda dobra tudi za bolezni na očeh; mnogi so si z njo namreč olajšali bolečine.

Šolska kuhinja. Otroci so prihajali v mozirsko šolo tudi od daleč in to je bilo v zimskem času, v visokem snegu, brez gazi, zelo naporno. Ker pa je šola trajala do popoldneva, so se na trški občini odločili za šolsko kuhinjo. Ustanovili so jo leta 1910 in je delovala vse do pričetka prve svetovne vojne. Otrokom so delili tople obroke, največ enolončnice. Za hrano so prispevali kmetje živila, kuharico pa je plačevala Gornjesavinska posojilnica, ki je kupila še potrebno opremo in posodo. Pobudo za takšno pomoč otrokom je dalo takratno šolsko vodstvo. Lahko verjamemo kronistu, ki je pod zapis pripisal, da podobne kuhinje takrat ni bilo nikjer drugje na Slovenskem.

Sejemski red. Nekaj o tem smo že zapisali, vendar pa bo dobro dodati še vsebino zapisa o trških sejmih iz kronike. Teh je bilo še pred drugo svetovno vojno vsega sedem. 22. januar (Vincenc), 24. april (Jurij), binkoštni torek,

15. junij (Vid), 16. avgust (Rok), ponedeljek pred 8. septembrom (čespljev sejem) in 18. september (Luka). Najbolje obiskani so bili Vincenčev, Jurijev, Rokov in Lukov sejem.

Občinski redar je pobiral pristojbino (štantnino) od kramarjev. To so zaračunali odvisno od površine stojnice. Trg oziroma njegova uprava je uvedla tudi najem stalnih prodajnih mest za dobo treh let, kar so takrat imenovali "verjersunga". Ta spačenka izvira iz nemščine "fuer Jahre". Pristojbine so se stekale v trško blagajno. Ob Savinji pa so imeli posebno urejen prostor za živinske sejme, ki mu še danes pravijo sejmišče.

Mitnica trga Mozirje. Teh je bilo seveda več. Glavna je stala na kraju, ki so ga ljudje še dolgo imenovali Pri Mitnici. Na njenem mestu stoji danes hiša, imenovana po domače Muzga. To je torej ob glavni cesti iz smeri Letuša nekako na sredi med Ljubijo in Mozirjem. Staro mitnico so leta 1896 podrli in na njeno mesto postavili sedaj stoječo hišo.

Hladilnice v Mozirju so bile potrebne seveda domala vsem večjim gostilnam. Način gradnje tovrstnih zgradb je star. Bile so v bistvu lesene, grajene največkrat v kvadratasti obliki. V lesenem obodu je bila teptana žagovina, kar je predstavljalo zelo dobro izolacijo. Običajno sta dva takšna oboda varovala led, ki je bil skladiščen v sredini drugega, manjšega. Tja so ga spravljali pozimi, ko so ga lomili na potokih in rekah.

OKUPACIJA IN VSTAJA

V pripravi je monografija o narodnoosvobodilnem boju v Gornji Savinjski dolini, zato je to poglavje le površen prikaz dogodkov tega časa v Mozirju.

Kako je bilo zadnje dni stare Jugoslavije in prve dni okupacije v Mozirju, je nazorno opisal Vlado Miklavc v svojem še nedokončanem zapisu *Moja pot skozi gorje*. Iz njega povzemamo podatke, o katerih bo govor v tem poglavju.

Po pristopu Jugoslavije k trojnemu paktu je tudi v Mozirju zavladala med zavednimi ljudmi skrb. Slutiti se je dalo, da se bliža vojna, da bo ljudstvo izdano in da se pripravljajo usodne spremembe.

Nekako prve dni aprila 1941 so v okviru Sokola sklicali zborovanje v telovadnici takratnega sokolskega doma. Udeležila se ga je velika množica ljudi. Na njem sta govorila takratni župan Matija Goričar in šolski upravitelj Drago Predan. Pozvala sta prebivalce k odločnosti in ohranitvi svobode. Navdušenje za takšna načela so ljudje pokazali po zborovanju v veličastni povorki skozi trg. Domoljubnost je prevevala množice bolj kot kdaj koli.

S skrbjo v srcih so Mozirjani opazovali 8. in 9. aprila 1941 umik jugoslovanske armade z mejnega območja. Očitno je bilo, da je vojaštvo v razsulu. Umikajoči se vojaki so razstreljevali mostove, da bi tako zaprli pot od 6. aprila 1941 dalje prodirajoči nemški armadi. Ljudstvo se je zavedalo svojega brezupnega položaja.

ZASEDBA MOZIRJA

V Mozirje so prišle nemške čete 11. aprila 1941 dopoldne. To so bili pripadniki planinskih lovcev.¹⁰² Domačini so pritajeno opazovali močno oborožene vojake okupacijske armade.

Že prvi ukrepi zasedbenih sil so pokazali, da nameravajo Nemci ostro poseči v ljudsko bistvo — narodnost. Tako so morali izginiti slovenski napisi, povsod so nalepili kartone, ki so pozivali k rabi nemškega jezika, zaprli so šole in iz vseh uradov pregnali slovenske uslužbenke.

Nemško zborovanje (Appell) leta 1942 v dvorani nekdanjega sokolskega doma (danes TVD Partizan) v Mozirju.

Že 15. aprila 1941 so Nemci postavili v Mozirju svojo upravno oblast. Občinski urad so namestili v kratkem času v nekdanji kaplaniji, prvi nemški župan pa je postal Avstrijec Hans Scherhauser.

Maja in junija 1941 so sledile še druge veje okupacijske oblasti, medtem ko je močna posadka orožništva delovala že od vsega začetka. Tako tudi pošta, ki pa je edina poslovala s slovenskimi uslužbenci.

Da mislijo resno, so povedali na zborovanju prebivalcev — imenovali so ga Appell, ki je bil v telovadnici nekdanjega sokolskega doma 20. aprila 1941. Na njem so grozili vsakomur, ki ne bo oddal orožja, slovenskih knjig in predmetov iz lastništva nekdanje jugoslovanske armade. Najostreje pa so zahtevali povsod nemški jezik. Tako so nedvomno odkrili namere popolnega raznarodovanja in velikega političnega pritiska. Hkrati so razpustili vsa slovenska društva in zaplenili njihovo premoženje. Seveda pa so kaj kmalu segli še po premoženju slovenskih podjetnikov in drugih ustanov. Napovedali so tudi ustanovitev "domoljubne" organizacije Steirischer Heimatbund (Štajerska domovinska zveza), v katero naj bi se pod grožnjo vključili vsi "domovini zvesti Spodnještajerci". Iz nemških virov izvemo, da je 29. novembra 1942 bilo v Mozirju 2618 pripadnikov Štajerske domovinske zveze, ki so veljali kot državljani "na preklic" (zelene članske izkaznice), 36 prebivalcev je imelo rdeče izkaznice, kar je pomenilo, da so bili sprejeti v državljanstvo, in 118 je

bilo tako imenovanih "zaščitenih" z belimi izkaznicami, kar je pomenilo dejansko človeka brez vsakih pravic.¹⁰³

Prebivalstvo je tako dokončno spoznalo, da ne gre za razmere, kot so jih starejši ljudje še pomnili izpod stare Avstrije, pač pa da nameravajo novi gospodarji izbrisati z zemljevida poleg jugoslovanske države tudi slovenski narod.

Ponemčevalni pritisk je bil iz dneva v dan močnejši. Ljudi so prisiljevali v tečaje nemščine in ustvarjali vzdušje, da je govoriti slovensko nekaj nečastnega.

Mozirje ni poznalo pred drugo vojno odkritega sodelavca Nemcev. Vendar pa je izkušnja prvih dni okupacije pokazala, da so jih vendar imeli, saj so prihajale že izgotovljene liste z imeni zavednih in nemški oblasti nenaklonjenih prebivalcev. Te so bile izdelane že pred vojno za slovensko Štajersko v Gradcu, služile pa so kot neke vrste razpored prebivalstva na tiste, ki jih je treba takoj zapreti, preseliti ali pa opazovati.

Številne mozirske družine je doletela usoda izgnancev. Na sliki je prizor s prevoza skupine izgnancev leta 1941.

Že 24. aprila 1941 so zaprli mozirskega župnika Franca Krošlja, 28. aprila pa so se začele množične aretacije ljudi, ki so bili določeni za izgon. To so bili predvsem Primorci, izobraženci in zavedni, narodno dejavni ljudje. Tako so hoteli spodrezati narodne korenine. Usoda odpeljanih prebivalcev je bila do kraja negotova; mnogi med njimi se nikoli niso vrnili na svoje domove.

Pri izganjanju so pomagale varnostnim silam tudi enote SA (Sturm-Abteilungen); to so bili v rjave uniforme oblečeni vojaki nacistične stranke. Za te enote je bilo značilno, da so povsod po zasedenih deželah takoj po zasedbi ustrahovale ljudi.¹⁰⁴

Mozirje je bilo upravno središče. Občinska uprava je bila, kot že rečeno, v nekdanji kaplaniji. Zajela pa je območje nekdanje velike občine Mozirje (trg in okolico).

Od junija 1941 je delovala v Mozirju Štajerska domovinska zveza v Maksetovi (sedaj Marjanovičevi) hiši.

Urad za zaposlovanje (Arbeitsamt) je bil v nekdanji Hebarjevi hiši, ki je stala na mestu pred sedanjim poštnim poslopjem.

Tajna policija (Gestapo – Geheime Staatspolizei), kot oporišče izpostave celjskega gestapa, se je sprva naselila v Maksetovi hiši, po aretaciji zakoncev Melavec pa v njuni (poleg Turista).

Orožniška postaja je bila v Kovačevičevi hiši, štela pa je okoli 10 orožnikov. V Majerholdovi hiši so bili pripadniki Rezervne policijske čete Dunaj, ki je po letu 1942 postala 2. četa policijsko-stražarskega bataljona Dunaj; teh je bilo že od samega začetka od 15 do 20. Poveljstvo te enote je bilo v Mozirju.¹⁰⁵

Posebno skrbno so opravili z našim šolstvom. Učitelje so pregnali, ko pa so spet odprli šolo, je bil pouk le v nemškem jeziku. Prvi upravitelj je bil Avstrijec Helmut Stachel. Nemški učitelji so bili samo politično zanesljivi in režimu predani ljudje. Prepričani so bili, da bodo prav preko šole najprej potujčili našo domovino. Kako so to nekateri izmed njih doživljali, najbolje pove kronika nemškega učitelja Otta Trinkausa, ki je učil na Lepi njivi. Prve besede, ki jih je zapisal, so bile izraz obupa, ker ga otroci ne razumejo, on pa njih ne.¹⁰⁶

Seveda je poleg navedenih nemških uradov delovala še vrsta drugih organizacij, ki so vse imele isti cilj – zatreti narodno bit.

OKUPATORJEVI ŽUPANI V MOZIRJU

Povedali smo že, da je bil prvi župan Hans Scherhauser. To je bil zelo nadut in brezobziren človek. Ljudem je storil veliko zlega. Zaradi raznih kaznivih dejanj prilaščanja premoženja so ga Nemci februarja 1942 zaprli. Njegov naslednik je bil Avstrijec Otmar Albrecht, za katerega trdijo ljudje, da je bil pravičen in razumevajoč. Verjetno so mu zato grozili sami Nemci; z avtomobilom je doživel nesrečo, v kateri je podlegel. Starejši ljudje se spominjajo, da se je govorilo o samomoru, saj bi ga sicer pokončali gospodarji sami. Za njim je županske posle prevzel Franz Regger, kovač iz Avstrije; nastanil se je v Trogarjevi hiši. Ob osvoboditvi Mozirja 12. septembra 1944 so ga partizani ujeli in v Gornjem gradu obsodili na smrt.

Ko so Nemci ponovno zasedli dolino je v Mozirju vodil občino neki Mueller, vendar ni bil več župan, temveč vaški starešina. Nemci so namreč 14. januarja 1945 vsem prebivalcem v posmeh razpisali volitve vaškega starešine in šestih odbornikov. Tako naj bi vsaj malo sledili volitvam, ki so jih v času osvoboditve izvedli v okviru OF. Verjetno je to edinstven primer v času nacistične oblasti, da so kje razpisali volitve. Mozirje slovi torej tudi po tem.¹⁰⁷

ZAČETKI OSVOBODILNEGA GIBANJA

Mozirje je bilo kaj kmalu v poročilih nemških oblasti omenjano kot uporno. Iz teh virov izvemo, da so v letu 1941 zabeležili 7 "banditskih" dejanj. Že 21. julija 1941 je visela jugoslovanska zastava na visokem drevesu na Režekovem (Brezje). To je seveda razkačilo oblastnike, tako da so zahtevali v Mozirju dodatne okrepitve.

Vest o napadu partizanov na Šoštanj v noči s 7. na 8. oktober 1941 je zelo odmevala tudi v Mozirju. Dala je pobudo za združevanje napredno mislečih ljudi. Tako sta Dušan Pahor, ki je pribežal s Ptuja k Miklavčevim v Mozirje, in Vlado Miklavc sredi oktobra 1941 sestavila skupino zavednih in zanesljivih ljudi, ki bi se združili v organiziran odpor proti okupatorju. Zbrali so se v "dohtarjevi" hiši (dr. Jože Goričar) pri Mariki Goričar: Viktor Krč, Vlado Miklavc, Marika Goričar, Franc Brezovnik-Paher, Dušan Pahor in Stane Umek. To je bilo 19. oktobra 1941 okoli 15. ure. Na sestanku so proučili položaj in se pogovorili o zadolžitvah. Tako je moral Krč oskrbeti pisalni stroj, da bi razmnoževali vesti in propagandne lističe, Marika Goričar naj bi vzdrževala zveze s partizani, vsi pa bi skrbeli za zbiranje streliva, orožja in sanitetnega materiala za borce. Dušan Pahor je govoril o ustanovitvi OF v Ljubljani. Sklenili so v takem sestavu delovati še naprej. To je bil v bistvu prvi odbor OF v Mozirju.

Sestanek je bil spet 23. oktobra 1941, tokrat pri Miklavčičevih. Na njem sta sodelovala tudi predstavnika partizanov Rado Zakojnšek-Cankar in Božo Mravljak-Podžupan, ki sta bila sicer borca Štajerskega partizanskega bataljona. Poslana sta bila v Mozirje z nalogo, da spodbudita delo v osvobodilnem gibanju. Na sestanku so sodelovali poleg navedenih borcev še Dušan Pahor, Vlado Miklavc, Anton Miklavc, Marika Goričar, kasneje pa se je pridružil še Ivan Bitenc, ki je prinesel denar za OF, zbran v Gornjem gradu. Podrobno so se pogovorili za nalogo, pri kateri so pozneje zaplenili večje število čevljev v nekdanji Pavlinovi delavnici v Mozirju. Na tem sestanku so torej dokončno utrdili odbor OF v Mozirju.

Komandant Štajerskega partizanskega bataljona Franc Rozman-Stane se je hitro odločil za drzen podvig. Ko je od Cankarja zvedel za večjo količino čevljev v Mozirju, je odredil vod Revirske čete, da odide v Mozirje ponje. To je bilo že dan po sestanku pri Miklavčičevih. Cankar jih je vodil do Pavlinove čevljarske delavnice, kar ni bilo lahko. Uspeh je bil velik, saj so našli in odnesli 72 parov novih čevljev in še kakih 10 bal usnja. Ker je že zapadel prvi sneg, je bil pohod s Črete zelo naporen, še bolj pa nazaj, ker se je snežna odeja medtem že močno povišala.¹⁰⁸

Vlado Miklavc navaja v svojem zapisu, da so 13. januarja 1942 gestapovci pričeli razbijati njihovo organizacijo. Ta dan so v Celju aretirali njegovega brata Bojana, naslednji dan pa še Vlada, ki je v Celju želel ugotoviti, kako je z bratom. Sele kake tri tedne po aretaciji je Vlado v zaporu zvedel, da so za zapahi tudi njegov oče Anton, mati Marija in bratranec Dušan Pahor. Viktor Krč je po aretaciji uspel pobegniti pri Majerholdu, kjer so aretiranci čakali na prevoz v Celje. 22. marca 1942 pa so aretrali še Mariko Goričar in tako v celoti razbili prvi odbor OF v Mozirju.

Doslej ni bilo mogoče natančno ugotoviti, če je prvi organizaciji OF v Mozirju po razbitju sledila še druga. Rado Zakojnšek-Cankar navaja, da ni.¹⁰⁹ Vsekakor je bilo v trgu dovolj osvobodilnemu gibanju naklonjenih ljudi, ki so verjetno tako ali drugače delovali proti okupatorju.

V veliko pomoč okupatorju je bil pri izdajanju pripadnikov osvobodilnega gibanja nekdanji partizan Ernest Divjak, ki je v teh krajih sodeloval v raznih pohodih in tako je poznal partizanom naklonjene ljudi. Njegovi izdaji pripisujejo veliko žrtev.

Med posadko mozirske orožniške postaje je bil tudi pomožni policist Franc Supe, ki je bil osvobodilnemu gibanju naklonjen, tako kot še dva pripadnika te enote. Gestapo jih je odkril in za tem je prišlo v Mozirju do obsežnih aretacij. 17. maja 1942 so aretirali Supeta, takoj za tem pa še Franca Brezovnika, živinozdravnika Alojza Korena, Franca Lekšeta, Antona Lekšeta, Večeslava Lekšeta, Martina Melavca, dr. Andreja Novaka in Angelo Melavec.

12. junija 1942 so zaprli poštne uslužbenke Marijo Vršnak, Roziko Lekše in Oskarja Majcenoviča zaradi sodelovanja z osvobodilnim gibanjem. Tako je tudi pošta dobila povsem nemške uslužbenke.

Nemško nasilje se je stopnjevalo v vseh oblikah. Med zavednimi ljudmi Mozirja so padale žrtve, prebivalstvo je nepopisno trpelo in z vso gorečnostjo pričakovalo osvoboditev.

MLADINSKA ORGANIZACIJA V MOZIRJU

Delež mladine v osvobodilnem boju je bil izredno pomemben. Tega so se zavedali tudi v Mozirju in so na pobudo Ele Ulrih-Atene pričeli z delom za ustanovitev odbora mladinske organizacije. Tega se nekdanja mladinka in partizanka Pavla Cesar-Ivanuša takole spominja:

”Bilo je spomladi 1943, ko me je Fanika Orlova obvestila o bližnjem sestanku pri njihovi domačiji; obenem me je v imenu Atene povabila nanj. Sama sem imela že zveze s partizani od leta 1942, zato sem bila še posebej vesela sodelovanja v povezovanju mladine. Na tem sestanku me je Atena zadolžila za ustanovitev mladinskega odbora v Mozirju. Naloga ni bila lahka spričo velikega ustrahovanja ljudi s strani okupatorja in njegove soldateske. Da bi delo potekalo tajno, sem prevzela ilegalno ime Silva. Fanika Orlova je že prej imela takšno ime, in sicer Cirila.

Dobro je kazalo premisliti, koga nagovoriti k sodelovanju. Zato smo delovale v ožjem krogu: Fanika Orlova, Anica Golob, Jožica Plešnik, Anica Venišnik in jaz. Spominjam se, da je Anica Venišnik prevzela ime Jelka; pozneje je kot bolničarka padla s partizanskimi ranjenci vred pod krogli okupatorja na Črncu.

Dela smo se lotile z vso vnemo, saj smo trdno verovale v načela OF in dolžnost vsakogar, da po svojih močeh pomaga osvobodilnemu boju. Sestanke smo vsakič sklicevale drugje, da bi ne padle v засedo. Z nami so delali partizani: Atena, Peter, Mirko (Peter Šestir), Vanda in drugi. Od njih smo dobivale napotke in navodila za delo. Prinašali pa so tudi propagandni material, ki smo ga razpečavale med prebivalstvom. Zbirale smo razne potrebščine za borce, podatke o gibanju okupatorske vojašine in policije, o stanju v Mozirju in še marsikaj. Posebna skrb pa je veljala zdravilom in sanitetnemu materialu, ki ga je vedno primanjkovalo. Tudi pletle smo nogavice in rokavice ter razne priboljške za partizane. Zbirale smo živež za taboriščnike in ga v paketih pošiljale na njihove naslove.

Huda preganjanja in streljanja naših ljudi v letih 1942 in 1943 so pustila v prebivalstvu globoke sledove. Bali so se in delo je bilo zato še težje.

Ranjencev je bilo po prihodu XIV. divizije vse več in v bolnišnici pri Beli peči so bili nekateri hudo ozeblji. Vključile smo mozirskega zdravnika dr. Romana Lesniko, da je pomagal ranjencem. Mnogim je pomagal, pa tudi razna zdravila in sanitetni material je dajal.

Maja 1944 je pretilo našemu odboru najhujše. Iz zanesljivih virov smo bile obveščene, da nameravajo Nemci nekatere izmed nas zapreti, zato smo se štiri članice odbora odločile za odhod v partizane."

MOZIRJE OSVOBOJENO

Osvobodilno gibanje je kljub nasilju okupatorja doživljalo velik vzpon. V dolini so bile močne zasedbene postojanke, ki so bile vse po vrsti uničene, sovražnik pa preganjan. Jeseni 1944 je ostalo na območju Gornje Savinjske doline le še Mozirje čvrsta nemška trdnjava.

Štab IV. operativne cone se je zato odločil napasti tudi to zadnjo postojanko Nemcev. Pri tem je sodelovalo več enot cone, neposredno za napad na Mozirje pa je bila določena Šlandrova brigada.

Mozirje je bilo zelo dobro utrjeno in vojaško močno. Obdano je bilo z bunkerji, posebno utrjeni pa so bili prosvetni in sokolski dom in otroški vrtec, ves zabarikadiran pa je bil prostor okoli nekdanje kaplanije, cerkve in župnišča. Tu so bili strelski jarki in razne druge ovire. Posadka je štela kakih 300 oborožencev, orožnikov in vermanov.

Komandant Mirko Jerman je iz Nazarij razporedil bataljone Šlandrove brigade na določene položaje. Osebnostno je vodil 2. bataljon, medtem ko je vodil prvega njegov namestnik Fran Zavasnik-Božič. S tretjim pa je šel v napad namestnik političnega komisarja Matija Knap.

11. septembra 1944 okoli 21.10 se je pričel splošen napad na Mozirje. Srditi boji so trajali vso noč. Podnevi 12. septembra 1944 je skušal sovražnik prebiti obroč partizanske vojske, pa vsakič brezuspešno. Nemci so bili že strnjeni na območju cerkvenega prostora, kjer so se še krepko upirali, čeprav je bilo jasno, da pričakovane pomoči zaradi dobro postavljenih zased drugih partizanskih enot ne bo. To je verjetno privedlo manjšo skupino branilcev, da se je vdala, potem ko je vsa Šlandrova brigada obkolila bojni položaj. Okrog 17.30 so se branilci predali. Tako je bil končan srdit dvajseturni boj za Mozirje.

Srditi boji so zahtevali žrtve med borci Šlandrove brigade. Teh je bilo pet, toliko je bilo tudi težje in 25 lažje ranjenih. Zaplenjeno je bilo ogromno vojaškega materiala in nekaj vozil. Med boji za osvoboditev Mozirja je nastalo tudi nekaj škode na stavbah naselja, zgorelo je vsega 14 zgradb, največ kozolcev, dosti hiš pa je bilo tudi poškodovanih.¹¹²

Nemci so v bojih imeli 51 mrtvih in 255 je bilo ujetih.

Štab
6. SNOB "Slavka Šlandra"
Na položaju, dne 15.9.44

Operativnemu štabu 6. in 11. brigade
P o l o š a j

Relacijsko poročilo o napadu
na utrjeno postojanko Mozirje
dne 11. in 12. sept. 1944

Situacija: Postojanka Mozirje leži ob levem bregu reke Savinje, ob vznožju Mozirskih planov in na drugi strani Dobroveljskih hribov ter zapira pot iz Sp.Savinske v Zg.Savinsko dolino in dolino reke Brete. Varnosti tega trga se je sovražnik dobro zavedal in ga je spremenil v trdnjavo. V postojanki pa je sovražnik držal vedno močno posadko katere je bila oborožena z veliko količino lahkega in težkega orožja ter razpolagala z oporno količino municije. Postojanka Mozirje je služila za izhodno točko za vse sovražnikove akcije in izpade na osvobodeno ozemlje Zg.Savinske doline.

Očena sovražnika: Sovražnik se je verjetno nadejal, da bo NOV kateri je zadnje čase v ofenzivi na celi črti v rizu ostalih akcij izvršila napad tudi na postojanko Mozirje in si po likvidaciji te postojanke odprla pot v Sp.Savinsko dolino. Posadka v postojanki je štela okoli 300 verni anov in 6 mo policije. Za osiguranje tej postojanki je služila cela vrsta manjših postojank kakor Letuš in Braslovce, Smartno ob Paki, Zalec pa so se zopet naslanjale na izredno močno postojanko v Šostanju/1000 sovražnikov/ in v Celju kjer se je v trenutku napada nahajale okoli 5000 do 6000 motoriziranega vojaštva katero je razpolagalo s tanki in topovi.

Nashe sile: Brigada je razpolagala z 492 možmi pehotnega moštva katero je bilo oboroženo z 24 puškami mitraljezi, 1 težko "Breda", 2 protivzrakovske puške, 6 lahkih minometov in 246 puškami, 36 mož z gorsko baterijo kal. 75mm in minersko četo.

Naloga: Postojanka se mora obkoliti in napesti iz vseh strani.

I. bataljon je dobil nalogo, da napade postojanko iz vzhodne strani likvidira postojanko v začetku trga ob cesti katere vodi iz Letuša v Mozirje še prej pa likvidirati bunkerje kateri ščitijo vhod v trg iz te strani.

II. bataljon je imel nalogo, da napde sovražnika iz zapadne strani kjer je bilo večji del posadke in glavne postojanke okoli cerkve ter posadko katere se je nahajala v zvoniku cerkve. Pri tem se pa mora likvidirati vse bunkerje, bunkerje ščitene z žični mi ovranci.

III. bataljon je imel nalogo, da napde v sredi mo trga z južne in s severne strani napade vse bunkerje in glavno žično ograjo v sredini trga, blokira postojanke vernikov in policije v sredini, prepreči medsebojno pomoč sovražnika iz postojanke v postojanko in nato začne z napadom na utrjene postojanke v sredini trga.

Minerska četa je bila razdejena na tri vode, vsak vod pa je bil priključen enemu bataljonu. Ti vodi se imeli nalogo da minirajo posamezne postojanke katere ne bi bilo mogoče drugače zavzeti.

Gorska baterija je bila priključena II. bataljonu in imela nalogo da pomaga s topovskim ognjem likvidirati glavne postojanke katere so se nahajale okoli cerkve in obstreljuje sovražne postojanke v zvoniku cerkve.

Vse edinice morajo med sabo vzdrževati tesno zvezo in zvezo z štabo brigade kateri se je nahajal v Prihojem.

Zavarovanje akcije pa je izvršila I.SNOB, 11.SNOB, in III.VDV brigada.

Poročilo Šlandrove brigade o napadu na Mozirje. Obsega štiri strani, od katere nih objavljamo prvo.

NASTAJANJE LJUDSKE OBLASTI

Na območju Gornje Savinjske doline se je takoj po osvobajanju posameznih krajev pričelo živahno politično delo. Pripravljali so se na prve svobodne volitve na osvobojenem ozemlju.

Obsežno izobraževalno delo se je opravljalo prek raznih tečajev, šol in seminarjev. Tako so se usposabljali ljudje za prevzem določenih nalog v nastajajoči oblasti.

Dejansko so vse veje oblasti iz dneva v dan postajale dejavnejše. Ljudstvo je pri tem vsestransko sodelovalo.

Prebivalce so na predvolilnih zborih seznanjali z novo obliko oblasti; takšen predvolilni zbor je bil tudi v Mozirju. Seveda je treba upoštevati, da je bilo Mozirje osvobojeno sorazmerno pozno, zato so tudi volitve potekale tu in v petih okoliših šele sredi novembra 1944.¹¹³

Posnetek nekdanje kaplanije po bojih za Mozirje leta 1944. Slika je bila priloga nemškemu poročilu o partizanskem napadu in jo je iz arhiva celjskega gestapa v letu 1945 ohranil Milan Venišnik.

Mozirski KOOF (Krajevni odbor Osvobodilne fronte) je deloval od 12. septembra 1944 do 12. decembra 1944, ko so Mozirje ponovno zasedle nemške čete.¹¹⁴

V prvi KOOF so bili izvoljeni: Mirko Praprotnik, Ivo Vajd, Franc Leskošek, Miha Naraločnik, Štefan Skornšek, Slavko Lekše, Maks Gregorn, Tilka Urh in Milica Deleja. Vsak od članov je bil zadolžen za določeno vejo dejavnosti odbora.

Ko so Nemci ponovno zavzeli Mozirje, so člane KOOF zaprli, vendar pa so jih tudi kmalu izpustili.¹¹⁵

Delo osvobodilnih odborov je bilo zelo zahtevno, saj je vsega primanjkovalo. Posebno težka je bila preskrba, vendar pa so ob pomoči prebivalstva naredili tudi to, kar se je zdelo nemogoče.

OKUPATORJEVE KRVAVE SLEDI

Izmed 147 družin, kolikor jih je bilo v času druge vojne v Mozirju, je kar 51 takih, ki so bile ali izgnane ali pa so bili njihovi člani v taboriščih in v partizanih ali pa so padli v NOV ali pa jih je okupator ubil. Seveda je treba pri tem upoštevati, da so nekatere družine v celoti postale žrtev okupatorskega nasilja, iz mnogih pa je bilo po več žrtev.¹¹⁶

Preglednica, narejena takoj po drugi svetovni vojni, pove, da je kar 170 Mozirjanov tako ali drugače preganjal okupator. Od teh jih je 13 padlo kot talci, 7 jih je umrlo za posledicami nasilja, 21 jih je bilo v taboriščih, 23 zaprtih, 23 mobiliziranih v nemško vojsko, od koder jih je 6 prišlo k partizanom, izgnanih je bilo 79 prebivalcev. V enotah NOV jih je bilo 31, padlo pa je 10 Mozirjanov.

OPOMBE

- 1 Anton Melik, Slovenija: geografski opis I/1, Ljubljana 1935, str. 60–61, 63–64 in 84–85.
- 2 Arheološka najdišča Slovenije, Ljubljana 1975, str. 103.
- 3 Anton Melik, Slovenija: geografski opis II/1, Ljubljana 1954, str. 80.
- 4 Drago Meze, Občina Mozirje, v: Krajevni leksikon Slovenije III, Ljubljana 1979, str. 207.
- 5 Žiga Laykauf v Kroniki trga Mozirje (objavljeni v Novi dobi v Celju leta 1926) ne navaja točnega vira. Izraz "opidium" še ne pomeni utrjenega kraja – lahko je tudi trg ali mesto.
- 6 France Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika II, Ljubljana 1982, Str. 198.
- 7 Franc Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku IV, Ljubljana 1915, str. 125–126 (št. 223).
- 8 Prav tam V, Ljubljana 1928, str. 375–376 (št. 776).
- 9 Prav tam, str. 268 (št. 545).
- 10 Ignac Orožen, Das Dekanat Oberburg, Maribor 1877, str. 195.
- 11 Hans Pirchegger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Guelten, Staedte und Maerkte, Muenchen 1962, str. 202.
- 12 Monumenta patriae Forojulii, Državni arhiv Trst, fol. 216.
- 13 Alojz Bolta, Savinjski vestnik, 13. junija 1953.
- 14 Arhiv Mozirje, 5/H-27.
- 15 V. R. Widimsky, Staedtewappen des oesterreichischen Kaiserstaates IV: Herzogtum Steiermark, Dunaj 1864, str. 39.
- 16 Ernst von Hartmann-Franzenshuld, Ueber Staedtewappen des oesterreichischen Kaisersstaates, Mittheilung der Central-Commission 6, 1871, str. 142.
- 17 Župnijska kronika Mozirje, str. 60.
- 18 Probschriften, Slovenski šolski muzej v Ljubljani.
- 19 Šolska kronika šole Mozirje iz leta 1903, 1. del, Slovenski šolski muzej v Ljubljani.
- 20 Ministrska naredba z dne 16. aprila 1845.
- 21 Ustanovna listina z dne 15. marca 1863, Župnijski urad Mozirje.
- 22 Avstrijski zakon o šolstvu z dne 25. maja 1868.
- 23 Šolska kronika šole Mozirje iz leta 1903, 1. del, Slovenski šolski muzej v Ljubljani.
- 24 Oris zgodovine in razvoja šole Mozirje, Slovenski šolski muzej v Ljubljani.
- 25 Popolnoma podvučenje za vse čebelarje, Celje 1792.
- 26 Franc Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku V, Ljubljana 1928, str. 375–376 (št. 776).
- 27 Ignac Orožen, Das Dekanat Oberburg, Maribor 1877, str. 211.
- 28 Prav tam, str. 193–201.
- 29 Milko Bizjak in Edo Škulj, Orgle na Slovenskem, Ljubljana 1985, str. 88.
- 30 Žiga Laykauf, Kronika trga Mozirje, Nova doba (Celje) 1926.
- 31 Prav tam.
- 32 Fran Kovačič, Trg Središče, Maribor 1910.
- 33 Fran Kotnik, v: Časopis za zgodovino in narodopisje 1926, str. 133.
- 34 Fran Hribernik, Mozirje in okolica, 1952, Arhiv Mozirje, 2/H-35.
- 35 Sergij Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961, str. 218.
- 36 Dacar, davkar, carinik, iz lat. dacia 'dajatev, davek, curina'. Dacar je pobiralec dajatev ali tudi zakupnik državnih in drugih davščin.
- 37 Žiga Laykauf, Kronika trga Mozirje.
- 38 Arhiv Mozirje, 5/246.
- 39 Prav tam, 5/368.
- 40 Prav tam, 5/213.
- 41 Prav tam, 5/182.
- 42 Prav tam.
- 43 Prav tam, 5/246.

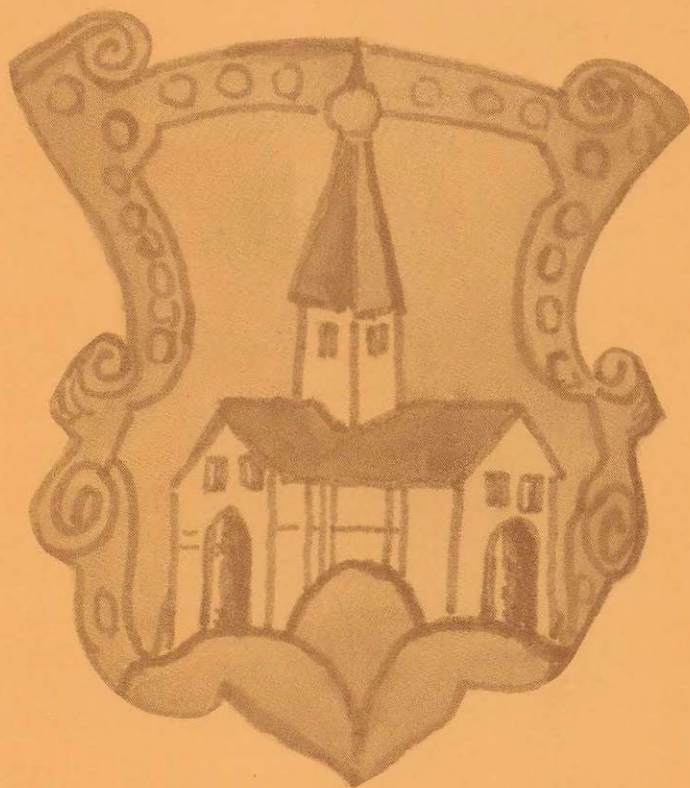
- 44 Prav tam, 5/378.
- 45 Prav tam, 5/385.
- 46 Prav tam, 5/431.
- 47 Prav tam, 5/384.
- 48 Osebnostne navedbe prof. Janka Orožna.
- 49 Rajko Vrečer, Savinjska dolina, Žalec 1930, str. 106.
- 50 Arhiv Mozirje, 5/424.
- 51 Sergij Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961, str. 213-214.
- 52 Arhiv Mozirje, 5/582.
- 53 Žiga Laykauf, Kronika trga Mozirje.
- 54 Prav tam.
- 55 Arhiv Mozirje, 5/282.
- 56 Prav tam, 5/282 a-b.
- 57 Rajko Vrečer, Savinjska dolina, Žalec 1930, str. 107-108; Žiga Laykauf, Kronika trga Mozirje.
- 58 Arhiv Mozirje, 5/432.
- 59 Prav tam, 5/307.
- 60 Fran Kovačič, Trg Središče, Maribor 1910.
- 61 Rajko Vrečer, Savinjska dolina, Žalec 1930, str. 101.
- 62 Vasilij Melik, Volitve na Slovenskem, 1861-1918, Ljubljana 1965, str. 115.
- 63 A. Božič, Občinski red in občinski volilni red za vojvodino Štajersko, Celje 1909.
- 64 Arhiv Mozirje, 5/305.
- 65 Prav tam, 5/377.
- 66 Fran Kovačič, Trg Središče, Maribor 1910.
- 67 Arhiv Mozirje, 5/411.
- 68 Prav tam, 5/325.
- 69 Prav tam.
- 70 Lajta je sodček, ki drži 4-9 veder (po Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju).
- 71 Žiga Laykauf, Kronika trga Mozirje, Nova doba 1926.
- 72 Prav tam.
- 73 Goethov vprašalnik iz leta 1843, Arhiv Mozirje, 5/182.
- 74 Slovenski etnograf 1949, str. 120.
- 75 Prav tam, str. 10-26.
- 76 Sergij Vilfan, v: Slovenski etnograf 1949, str. 26-28.
- 77 Fran Kotnik, v: Slovenski etnograf 1949, str. 13.
- 78 Prav tam.
- 79 Fran Hribernik, v: Slovenski etnograf 1949, str. 119.
- 80 Maks Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar II, Ljubljana 1895, str. 644.
- 81 Arhiv Mozirje, 5/396.
- 82 Prav tam, 5/379.
- 83 Prav tam, 5/403.
- 84 Prav tam, 5/259.
- 85 Prav tam, 5/9.
- 86 Žiga Laykauf, Kronika trga Mozirje, Nova doba 1926.
- 87 Prav tam.
- 88 Arhiv Mozirje, 5/73.
- 89 Prav tam, 5/312.
- 90 Žiga Laykauf, Kronika trga Mozirje, Nova doba 1926, in zgodovinsko-topografski leksikoni.
- 91 Izjava sedanjega lastnika zemljišča Franja Cesarja.
- 92 Fran Hribernik, Mozirje in okolica, 1947, Arhiv Mozirje, 5/H-27.
- 93 Fran Hribernik, Mozirje in okolica, 1952, Arhiv Mozirje, 5/H-34.
- 94 Izjava Antona Brinovca, Brezje 14.
- 95 Žiga Laykauf, Kronika trga Mozirje, Nova doba 1926.
- 96 Ignac Orožen, Das Dekanat Oberburg, Maribor 1877, str. 196.
- 97 Izjava Marije Prislan, p. d. Muhovec.
- 98 Fran Hribernik, Mozirje in okolica, 1947, Arhiv Mozirje, 5/H-27.
- 99 Fran Hribernik, Zapis o mozirskem pustu, Arhiv Mozirje, 5/52.
- 100 Žiga Laykauf, Kronika trga Mozirje, Nova doba 1926.
- 101 Arhiv Mozirje, 5/213.
- 102 Enote polkovnika Kressa - okrepljeni 99. polk planinskih lovcev iz 49. korpusa I. divizije.

- 103 Bevoelkerungsbestandaufnahme in der Untersteiermark vom 29. 11. 1942, Maribor 1943.
- 104 Fran Hribernik, Mozirje v času okupacije, Arhiv Mozirje 2/H-36.
- 105 Milan Ževart in Stane Terčak, Poslovilna pisma žrtev za svobodo, Maribor 1969, str. 25 in 311.
- 106 Kronika šole na Lepi njivi, v hrambi na Šoli II. grupe odredov v Mozirju.
- 107 Fran Hribernik, Mozirje v času okupacije, Arhiv Mozirje, 2/H-36.
- 108 Rado Zakojnšek, Velika preizkušnja, Ljubljana 1977, str. 119.
- 109 Prav tam, str. 195.
- 110 Prav tam, str. 302–408.
- 111 Miroslav Stiplovšek, Bojna pot Šlandrove brigade, Ljubljana 1983, str. 93.
- 112 Fran Hribernik, Mozirje v času okupacije, Arhiv Mozirje, 2/H-36.
- 113 Rado Zakojnšek, Velika preizkušnja, Ljubljana 1977, str. 428.
- 114 Fran Hribernik, Mozirje v času okupacije, Arhiv Mozirje, 2/H-36.
- 115 Vlado Miklavc, Moja pot skozi gorje.
- 116 Fran Hribernik, Mozirje v času okupacije, Arhiv Mozirje, 2/H-36.

KAZALO

UVODNE MISLI	5
MOZIRJE IN OKOLICA	7
MOZIRJE SKOZI ČAS	12
Izvor imena kraja	13
Mozirje in Prassberg	14
ŠOLSTVO	19
Šolsko okrožje	21
Šolske oblasti	22
Razvoj mozirske šole	23
CERKVE V NEKDANJI MOZIRSKI OBČINI	28
TRŠKO ŽIVLJENJE	31
Trške svoboščine	31
Trški grb	33
Trške pravice	35
Tržani med seboj	36
Tržni dnevi	39
Trška uprava	42
Sodstvo	44
Kmečke vstaje	47
Sodniki in župani	48
Trška sodba	49
Vloga za obrtno dovoljenje	50
Občinska uprava po marčni revoluciji	51
Volilni in občinski red po letu 1848	51
Trške volitve 1864 in 1867	53
Davščine	56
GOSPODARSKA DEJAVNOST	59
Izkoriščanje vodne sile	67
MOZIRJE MED PRVO SVETOVNO VOJNO	70
NESREČE IN EPIDEMIJE	73
NARODNO IN DRUŠTVENO ŽIVLJENJE	75
USTANOVE IN URADI	83
GIBANJE PREBIVALSTVA	85
DOMAČA IMENA	86
ZANIMIVE STAVBE IN SPOMENIKI	88
ŠEGE IN OBIČAJI	91
POMEMBNI MOZIRJANI	95
V Mozirju delujoči nedomačini	97

MOZIRSKE PESMI	99
DROBIR IZ KRAJEVNE KRONIKE	102
OKUPACIJA IN VSTAJA	105
Zasedba Mozirja	105
Okupatorjevi župani v Mozirju	109
Začetki osvobodilnega gibanja v Mozirju	109
Mladinska organizacija v Mozirju	111
Mozirje osvobojeno	112
Nastajanje ljudske oblasti	114
Okupatorjeve krvave sledi	115
OPOMBE	116

MO'ZIR'JE

Izpod peresa našega neutrudnega raziskovalca zgodovinske preteklosti Gornjesavinjske doline zopet prihaja med hvaležne bralce nadvse zanimivo in poučno delo.

''Podobe iz preteklosti Mozirja'' je vsebinsko bogat in z avtorju lastno zgodovinsko doslednostjo dokumentiran zapis o kraju, dogodkih in ljudeh od prve poselitve do NOB in osvoboditve.

Že samo iskanje in zbiranje dokumentarnega gradiva o nastanku in razvoju kraja skozi tako dolgo časovno obdobje pomeni, brez dvoma, velik raziskovalni podvig. Ljubiteljska obdelava in vsebinsko oblikovanje le-tega je poljudno berljivo, celota pa je vsega spoštovanja vreden ustvarjalni napor, kakršnega zmore le človek, ki je z dušo in srcem zvest neprecenljivim vrednotam kulturno zgodovinskega izročila.

Te vrednote pa dobijo svojo polno vrednost šele tedaj, kadar množično zaživijo v ljudeh kot nepogrešljivi sestavni del naše kulturne zavesti. Prav to spoznanje je vodilo avtorja k odločitvi, da se je požrtvovalno lotil tako zahtevne, a hvaležne, naloge ter z izdajo pričujoče zgodovinske študije omogočil sedanjim in prihodnjim rodovom spoznati pestro zgodovinsko preteklost domačega kraja s širšim zaledjem.

Iskreno želim, da bi zgledno sodelovanje Krajevne in Kulturne skupnosti Mozirje z avtorjem, ki so omogočili to knjižno izdajo, posnemali tudi drugi pomembnejši kraji v naši občini.

ALOJZ PLAZNIK

predsednik

Skupščine občine Mozirje

Kulturna skupnost Mozirje si prizadeva ohranjati preteklost v Gornji Savinjski dolini živo. Želi, da bi čim več mladih v svojih nalogah, zapisih in ob drugih prilikah raziskovalo domače kraje in ljudi v njih. Tako bi pripomogli k temu, da življenje izpred davnih časov ne bo pozabljeno, da bo tudi to naša kulturna dediščina, ki jo moramo ohranjati zanamcem. Prav to pa velja tudi za druge vrste naših kulturnih pomnikov, naj so to stare zgradbe, znamenja, spomeniki, nikakor pa ne smemo omalovaževati našega naravnega okolja. Lepote, ki jih danes mi občudujemo, smo na nje ponosni, moramo ohraniti naprej.

Preteklost je nauk za prihodnost, zato je zelo pomembno, če jo tudi poznamo. Ta zapis naj bi vsaj delno odkril tančico pozabe, ki zastira naše vedenje o življenju prednikov. Način sožitja je bil povsem drugačen od današnjega, bil je tistemu času in stopnji razvoja družbe primeren. Ljudje preteklosti so marsikaj zapustili, le mi tega nismo dodobra poznali, beseda iz roda v rod je umolknila in marsikaj smo prepustili pozabljenju. Da pa bomo o minulih časih vedeli več, želimo iskreno, da bi temu zapisu sledili še podobni iz drugih predelov naše lepe doline. Naj bo to izziv v prepričanju, da ne bo prešlišan. Navezanost na domači kraj, spoštovanje ljudi v njem in hvaležnost za lepoto, ki jo lahko vsak čas uživamo, naj bo delo v dobro naše doline.

PETER ŠIRKO